

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özgür KIZILTEPE

TURGUT ÖZAL VE AK PARTİ DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI:
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özgür KIZILTEPE

TURGUT ÖZAL VE AK PARTİ DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI:
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özgür KIZILTEPE'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Tarık OĞUZLU (imza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN (imza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK (imza)

Tez Başlığı: Turgut Özal ve AK Parti Dönemlerinde Türkiye'nin Irak Politikası: Karşılaştırmalı
Bir Analiz

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 02/08/2018

(imza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Turgut Özal ve AK Parti Dönemlerinde Türkiye'nin Irak Politikası: Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Özgür KIZILTEPE

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Özgür KIZILTEPE
Öğrenci Numarası	20145238004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN
Tez Başlığı	Turgut Özal ve AK Parti Dönemlerinde Türkiye'nin Irak Politikası: Karşılaştırmalı Bir Analiz
TurnItIn Ödev Numarası	978972114

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27/06/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 5 'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırların aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

29/06/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ IRAK POLİTİKASI

1.1. Dönemin Genel Dış Politika Perspektifi	9
1.1.1. Turgut Özal Tarzı Dış Politika	9
1.1.2. Mevcut Irak Politikası	11
1.2. İran-İrak Savaşı ve Irak Politikası	11
1.2.1. İran-İrak Savaşı'nda İzlenen Tarafsız Politika	11
1.2.2. Kürt Mülteciler Sorunu ve Irak ile İlişkilere Etkisi	13
1.3. Birinci Körfez Savaşı ve Irak Politikası	14
1.3.1. Körfez Krizi Sürecinde Çizilen Hedefler ve Beklenen Kazanımlar	14
1.3.2. Savaş Sırasında Uygulanan Aktif Dış Politika	16
1.3.3. Atılan Adımların Türkiye'ye Etkisi	19
1.4. Kürt Sorunu, Kürt Gruplarla İlişkiler ve Terör Faaliyetleri	20
1.4.1. Sığınmacı Krizi ve Çekiç Güç	20
1.4.2. Kürt Sorunu ve Kuzey Irak'la İlişkiler	23
1.4.3. Terör Sorunu ve Etkileri	26
1.5. Su Sorunu	30
1.6. Musul ve Kerkük Tartışmaları	33
1.7. Irak'la Ekonomik İlişkiler ve Körfez Savaşı'nın Etkisi	35

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİ IRAK POLİTİKASI

2.1. Dönemin Dış Politika Perspektifi	38
2.1.1. AK Parti'nin Dış Politika İlkeleri	38
2.1.2. Mevcut Irak Politikası	40
2.2. İkinci Körfez Savaşı ve Irak Politikası	42
2.2.1. Savaş Yaklaşırken Dış Politikada İzlenen Yol	42

2.2.2. Savaş Yaklaşırken İç Politikada İzlenen Yol ve Tezkere Krizi.....	45
2.2.3. Savaş'ın Türkiye'yi Etkileyen Sonuçları.....	46
2.2.3.1. ABD İlişkilerinin Irak Politikasında Merkeze Oturması	46
2.2.3.1.1. ABD İlişkilerinde Artan Gerilim.....	46
2.2.3.1.2. Yeni Komşu ABD: İşgal Sonrası Dönemde Türkiye'nin Irak Politikası ...	49
2.2.3.1.3. PKK Faaliyetleri Çerçevesinde ABD İlişkileri	50
2.2.3.2. Kuzey Irak İlişkileri	52
2.2.3.2.1. Kerkük Sorunu ve Türkmenler.....	52
2.2.3.2.2. Kürt Gruplarıyla İlişkiler.....	55
2.3. Kasım 2007 Sonrasında Irak ile İlişkiler.....	58
2.3.1 5. Kasım 2007 Görüşmesi Çerçevesinde ABD İlişkileri.....	58
2.3.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkileri.....	59
2.3.3. Irak'la İlişkiler	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ IRAK POLİTİKASI İLE AK PARTİ DÖNEMİ IRAK POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Sistem Düzeyinde İki Dönemin Karşılaştırılması.....	66
3.2. Devlet Düzeyinde İki Dönemin Karşılaştırılması	72
3.2.1. Birinci ve İkinci Körfez Savaşları Özelinde İki Dönemin Karşılaştırılması	77
3.2.2. Irak Politikası ve Kuzey Irak'la İlişkiler Özelinde İki Dönemin Karşılaştırılması .81	
3.2.2.1. Kuzey Irak'la İlişkilerde ve Kürt Sorununda İki Dönemin Karşılaştırılması ...	83
3.2.2.2. Türkmenlerle İlişkiler ve Musul-Kerkük Tartışmaları Üzerinde İki Dönemin Karşılaştırılması	86
3.3.2. Ekonomik İlişkilerin Karşılaştırılması.....	88
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
DTP	Demokratik Toplum Partisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HRK	Kürdistan Kurtuluş Birliği
IGKO	Irak Geçici Koalisyon Otoritesi
IGYK	Irak Geçici Yönetim Konseyi
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
ITC	Irak Türkmen Cephesi
KADEK	Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SOFA	Status of Force Antlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UKO	Ulusal Kurtuluş Ordusu

ÖZET

Bu tez, Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yaptığı 1983 ile 1993 yılları arasında ve Ak Parti'nin iktidara geldiği Kasım 2002 ile Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan olduğu Ağustos 2014'e kadar olan dönemde uygulanan Irak politikasını karşılaştıracaktır. İki dönemde uygulanan Irak politikası, tarihsel süreç göz önünde bulundurularak ayrı ayrı incelenmiştir. Irak politikasının karşılaştırılmasında bu iki dönemde izlenen siyasetin sistem ve devlet düzeyindeki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Varılan sonuç, her iki dönemde de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Irak'ın kuzeyinde kurulabilecek Kürt devletinin engellenmesi ve PKK'nın Irak'taki varlığının sona erdirilmesi gibi politikaların uygulanma safhasında sistem etkisinin görüldüğü şeklindedir. Siyaset yapıcılarının dünya görüşünü de etkileyen sistem etkisi, uluslararası sistemin son birkaç on yılda yaşadığı Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırıları temelinde, çift kutuplu düzenden çok kutuplu düzene geçiş sürecinde yaşanan Körfez Savaşlarındaki ABD ilişkileriyle ve küreselleşme ile liberalleşmenin getirdikleriyle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Ak Parti, Irak, Körfez Savaşları, ABD

SUMMARY
TURKEY'S IRAQI POLICY DURING TURGUT ÖZAL AND AK PARTY
PERIODS: A COMPARATIVE ANALYSIS

This thesis will compare Turkey's Iraqi policy during the Özal years (1983-1993) when he was first Prime Minister and then President, and between 2002 and 2014, when AK Party came to power and Ahmet Davutoglu became Prime Minister. The Iraqi policy applied during the two periods has been examined separately considering the historical process. The comparison attempted to reveal the similarities and differences in the system and state level of politics in these two periods. The conclusion is that the system effect is seen at the stage of implementation of policies such as the preservation of the territorial integrity of Iraq in both periods, the obstruction of the establishment of a Kurdish state in the north of Iraq and the efforts to stop the existence of the PKK. The system effect, which also affects the world view of the policy makers, is observed in the Turkey-US relations during the Gulf War, in the transition from a bipolar to a multipolar world system, and in the globalization and liberalization processes, all of which were affected first by the end of the Cold War and then the September 11 attacks.

Keywords: Turgut Özal, Ak Party, Iraq, Gulf Wars, USA

ÖNSÖZ

Bu çalışmayla, 1983-1993 yılları arasında Türkiye’de başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapmış ve ortaya koyduğu liberal ekonomi politikaları ve sahip olduğu pragmatik dış politika görüşüyle Türkiye siyasi tarihinin önemli bir figürü haline gelen Turgut Özal ile 2002’de iktidara gelen AK Parti’nin, Ahmet Davutoğlu’nun başbakan olduğu 2014 yazına kadar geçen sürede izlediği Irak politikaları karşılaştırılmıştır. 2014 yaz aylarından itibaren Irak toprakları üzerinde ayrı bir aktör olarak beliren IŞİD’in Türkiye dış politikasına etkisi ve Ahmet Davutoğlu’nun başbakanlık dönemindeki Irak politikası, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Gerek literatürde gerek mevcut AK Parti hükümetinin söylemlerinde gerekse basında yer alan, AK Parti’nin, Turgut Özal siyasetinin devamı olduğuna dair varsayım ve çalışmalar, bu iki dönemin Irak politikası üzerinden değerlendirilmek istenmiştir. Bu tezde, sistem ve devlet düzeylerinde gerçekleşen olayların, Türk dış politikası üzerinde yaptığı etkinin ortaya çıkarılması ve bu etkinin, Irak politikası başta olmak üzere iki dönem arasında, nasıl bir benzerlik veya farklılık yarattığı ele alınmıştır.

Yapılan çalışma, Türk siyaset yaşamına büyük etki yapan bu iki dönemin dış politikasının incelenerek 2014 yazı sonrasında bugüne kadar geçen zamanın daha iyi değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye’nin Irak’la, diğer sınır komşularından farklı olarak geniş bir ilişki konusu yelpazesine ve önemli bir tarihi geçmişe sahip olması, bu iki dönemin Irak politikası üzerinden karşılaştırılmasını da elzem kılmaktadır. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrasında hızlanan küreselleşmenin ve liberalleşmenin tüm dünya gibi Türkiye’yi de sarsması, iki dönemin dış politikasını etkilemiş ve bu süreç aynı zamanda kamuoyunun farkındalığını ve iç politika yapımını değiştirmiştir. Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrasında dış politikadaki yansımalarının incelenmesi de önemli hale gelmektedir.

Çalışma sürecinde yapılan verimli tartışmalarda bilgi ve tecrübesini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN’a ve her türlü desteklerinden dolayı aileme içten teşekkürlerimi sunarım.

Özgür KIZILTEPE
Antalya, 2018

GİRİŞ

Dış Politika ve Türk Dış Politikası

Dış politika, genel anlamda devletin veya bağımsız bir uluslararası aktörün başka bir devlete, devlete ait gruplara veya belirli bir bölgeye dair uluslararası sisteme ilişkin temsilcileri ve yetkili organları aracılığıyla aldığı kararlar, yaptığı eylemler, beklenen amaçları ve oluşturduğu değerlerden oluşan dış ilişkilerin tümü şeklinde tanımlanabilir¹.

Kenneth Waltz, dış politikayı incelerken birey, devlet ve sistem olmak üzere üç farklı analiz düzeyine ayırmıştır². Ancak devletlerin iç yapılarıyla uluslararası sistemin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması doğru olmamaktadır. Bu iki alan, özellikle küreselleşen dünyada artan biçimde, karşılıklı olarak birbirini etkiler hale gelmiştir. Devletin içinde ve etkileşimde bulunduğu uluslararası sistem ile devletin siyasal rejimi ve karar alma süreçleri arasında iki yönlü ilişki bulunmaktadır³. Bu çalışmanın karşılaştırma bölümü, birbiriyle iç içe geçmiş olsa da yaklaşım olarak sistem ve devlet ayrımı yapılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Realist teori, ulusal çıkarın dış politikayı belirlediğini ortaya koyar. Hans Morgenthau, ulusal çıkarı güç ile eşit tutmuş ve devletin gücünü koruma motivasyonu ile dış politikada hareket edeceğini belirtmiştir. Buna göre devletler, rasyonel davranacağı varsayılarak askeri ve ekonomik güçlerinin artırılmasıyla dış politikada belirleyici role sahip olacaktır⁴. Neo-realizm ise, uluslararası sistemin yapısının ve özelliklerinin devletin dış politikasını belirlediğini ileri sürmekte ve bu bağlamda daha keskin bir iç-dış siyaset ayrımı yapmaktadır. Ancak günümüzde gücün tanımı değişmekle birlikte uluslararası ilişkilerde ana aktör olarak devlet kurumu yerini, ulus-altı, ulus-üstü ve uluslararası kurumlarla paylaşmak durumunda kalmıştır. Gücün yerini bilgi almaya başlarken anarşik halde devam eden sistemde bitmeyen güvenlik arayışı yerini çatışma çözücü yaklaşımlara bırakmaya başlamış ve yaşanan olaylara verilen tepkiler farklı bakış açılarına göre değişim göstermiştir⁵. Bununla birlikte uluslararası küresel terörün artması, tek kutuplu yapıya karşı yapılan meydan okuma ve özellikle Ortadoğu'daki savaşlar da kurum olarak devletin gücünü azaltmaktadır⁶.

Karar vericileri etkileyen faktörler de bu çalışmada göz önünde bulundurulacaktır. Gerek dünyada gerek Türkiye'de karar vericileri, genel bağlamda, iç ve dış faktörler

¹ Karacasulu, 2008: 14.

² Karacasulu, 2008: 12.

³ Erol ve Beyhan, 2012: 353.

⁴ Demir, 2017: 21, 22.

⁵ Karacasulu, 2008: 18.

⁶ Demir, 2017: 22.

etkilemektedir. Uluslararası sistemin yapısı, büyük devletlerin politikaları, karşılıklı bağımlılık, uluslararası ve bölgesel örgütlerin yaklaşımı, bölgesel gelişmeler, komşu ülkelerin tutumları ve uluslararası hukuk normları, dış faktörleri oluştururken; nüfus, jeostratejik konum, doğal kaynaklar, askeri güç gibi sert güç unsurları, ekonomik yapı, devlet kurumlarının rolü ve yapısı, bürokratik karar alma mekanizmaları, kamuoyu, çıkar grupları, etnik yapı, medya, askeri güvenlik ihtiyacı, siyasal yaşam ve enerji ihtiyacı da iç faktörleri oluşturur. İç faktörler ayrıca karar vericinin algılamalarını, bilişsel kapasitesini, kişilik yapısını, eğitimini, tecrübesini, inanç sistemini kapsarken toplumun kültürel birlikteliğini, ortak kimlik duygusunu, siyasal kültürünü, yapısını ve etnik gruplarının varlığını da dikkate almaktadır⁷.

Türk dış politikası, genel olarak realist teori penceresinden açıklanmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, maddi güç kapasitesi, komşu ülkelerin nispi istikrarsızlıkları, Soğuk Savaş döneminin getirdikleri ve Soğuk Savaş sonrasında yaşanan güç değişiminin ortaya çıkardıkları, realist çerçevede Türk dış politikasını anlamlandırmaktadır⁸. Bunun yanında kapitalist sistemin, uluslararası ticaretle, devlet dışı ekonomik aktörlerle, dış yatırımlarla ve finansal yapıyla anarşik yapıdaki güç mücadelesinde yer bulduğunu savunan neo-realist teori⁹ de 1980 sonrası Türkiye'yi betimlemektedir. Bu teoriler karşısında sermaye birikiminin önündeki engellerin kalkması, uluslararası finansın ve ticaretin serbestleşmesi ve bunun yanında devletlerin hukuki ve siyasal yapılarını bu normlara göre şekillendirmesiyle 1970'lerde ortaya çıkan neo-liberalizm¹⁰, ileride ele alınacağı gibi özellikle Turgut Özal'la başlayan ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile devam eden süreci açıklamakta tercih edilen bir diğer teori olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının yarattığı ortamlarla, büyük oranda bağımlı dış politikaya sahip olan Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha serbest dış politika izleme şansını elde etmesi, bu tezde dış faktörler olarak yer alacaktır. Ordunun dış politika yapımındaki etkisi, etnik ayrışmanın getirdiği sorun ve bu soruna küreselleşmeyle birlikte kamuoyu ve sivil toplum kuruluşlarının dahil olması ise iç faktörler olarak bu çalışmada ele alınacaktır. Buna ek olarak Türkiye'nin Osmanlı mirasından dolayı 1950'lere kadar Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmekten sakınması, Sevr Sendromu nedeniyle diğer ülkelere şüpheli yaklaşması, Türk kimliği ve laiklik ilkesi ve bunlarla birlikte AK Parti döneminde çok

⁷ Efeğil, 2012a: 91. Kaynakta, dış ve iç faktörlerle birlikte psikolojik ve sosyolojik faktörler, karar vericileri etkileyen ayrı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Kaynaktan ayrı olarak, bahsedilen psikolojik ve sosyolojik faktörler, bu çalışmada, iç faktörlerin içerisinde ele alınacaktır.

⁸ Oğuzlu, 2012a: 35, 36.

⁹ Erol ve Ozan, 2012: 242.

¹⁰ Bedirhanoğlu, 2013: 44.

kültürlülük ve din unsuru üzerinden Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması da iç faktörlere örnek olmaktadır.

Toprak bütünlüğünün ve milli birliğinin korunmasını temel alan Türk dış politikası, genel olarak egemenlik, eşitlik, istikrar ve barış ilkeleri çerçevesinde Batı merkezli ilişkiler üzerine kurulmuştur. Konu veya dönem bazında bu politikalardan sapmalar olsa da Türkiye, bu çizgiyi korumaya çalışmıştır. Üzerinde bulunduğu sorunlu coğrafyadan kaynaklanan jeopolitik riskler de Türk dış politikasının dinamiğini oluşturmaktadır¹¹.

Türk dış politikası ve Türkiye'nin güvenlik politikası, Türkiye'nin iç ve dış düşmanlarla çevrili olduğu algısı üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşananlar, Sevr Antlaşması'nın yarattığı sendrom ve Kurtuluş Savaşı süreci, bu algının Türkiye Cumhuriyeti sürecinde devam etmesine neden olmuştur. Türkiye'nin komşularının niteliksel olarak çeşitliliği, niceliksel olarak fazlalığı, güven telkin etmemeleri, Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar, Avrupa ve Akdeniz gibi jeostratejik bölgelere yakınlık da Türkiye'yi karmaşık bir dış politika izlemeye yönlendirmiştir¹². Bu coğrafi determinizm ile iç ve dış düşmanlarla çevrelenme endişesi, Türkiye'nin güvenlik politikasını etkileyen önemli unsurlardan birisi olmuştur¹³. Bu tezin konusu özelinde ise sistem etkisinin yanı sıra Saddam Hüseyin'in Iraklı Türkmenlere olan tavrı, su sorununa yaklaşımı, 1988'de yaşanan mülteci sorunundan sonra saldırganlaşan tutumu ve bu tarihten sonra Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile ilişkileri ve böylece Irak'ın Türk dış politikasında önemli bir güvenlik meselesi haline gelmeye başlaması, ilerleyen bölümlerde değerlendirilecektir.

Osmanlı devletinin çöküş dönemiyle birlikte yaşanan toprak kayıplarını engellemek ve imparatorluğun varlığını sürdürmek için izlediği denge politikası, Cumhuriyetle birlikte ulus-devlet inşası sürecinde gerekli görülen iç ve dış istikrar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti tarafından da devam ettirilmiştir. Statükocu ve savunmacı bu politikanın yanında Batıcı dış politika da Osmanlı'nın son dönemlerinde Avrupa devletler sistemine dahil olarak güç dengesini lehine kullanma isteğiyle ve modernleşme hareketiyle başlamış, Cumhuriyetle muasır medeniyetler seviyesine ulaşma, modernleşme ve Avrupa modeline uygun bir ulus devlet kurma hedeflerine dönüşmüştür¹⁴. Özal'ın statükoculuğa, AK Parti'nin ise Doğu'yu da göz ardı etmemek için zaman zaman Batıcı anlayışa karşı mücadelesine rağmen bu iki unsur¹⁵, ileriki bölümlerde ele alınacak Türkiye'nin Irak politikasında etkisini göstermeye devam etmiştir.

¹¹ Demir, 2017: 29.

¹² Erol ve Ozan, 2012: 249, 250.

¹³ Erol ve Ozan, 2012: 250. İçinde, Bilgin, 2003: 208-210.

¹⁴ Erol ve Ozan, 2012: 251-255.

¹⁵ Statükoculuk ve Batıcılık için, Oran, 2009a: 46-53.

Cumhuriyet Dönemi'nden Turgut Özal Dönemi'ne Kadar Türkiye-İrak İlişkileri

Mondros Mütarekesiyle Osmanlı İmparatorluğu, Musul, Bağdat ve Basra illerinden çekilmiştir. Hemen ardından Kasım 1918'te İngiltere bu şehirleri mütarekenin 7. maddesine dayanarak işgal etmiştir¹⁶. Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda bu üç il, Irak adı altında birleştirilmiş ve İngiliz manda yönetimine bırakılmıştır. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Prens Faysal, Irak kralı olarak bu devletin başına getirilmiştir¹⁷.

28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Misak-ı Milli'nin hudutları içerisinde Musul'un yer alması, Lozan Barış Konferansı sırasında tartışılan önemli konulardan birisi olmuştur. Konferansta Türkiye, Musul'un gerek tarihi, demografik, ekonomik, coğrafi ve stratejik yapısı gerekse ulaşım ve askeri ilişkileri bakımından Anadolu'nun parçası olduğunu ileri sürerek Musul'da plebisit yapılmasını istemiştir. İngiltere ise bölge halkının plebisitte oy kullanacak kadar eğitim seviyesine ve siyasi olgunluğa sahip olmadığını savunarak konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşımak istemiştir. İngiltere, Musul'un Türkiye'ye dahil edilmesi durumunda kurulan manda devletinin sınırının Bağdat'a yaklaşacak olmasını, Irak'ın güvenliği açısından tehdit olarak görmesine karşın Türkiye, yayılmacı siyaset izlemeyeceğini ve Misak-ı Milli sınırına riayet edeceğini belirtmiştir¹⁸.

Lozan Barış Konferansı sırasında iki ülke Musul konusunda uzlaşmaya varamamıştır. Konu, Lozan Barış Anlaşması'nın 3. Maddesinin 2. Fıkrasındaki ibareye göre dokuz ay içerisinde yapılacak görüşmelerde sonuçlandırılacak, anlaşma sağlanamazsa Milletler Cemiyeti'ne taşınacaktı. Bu kapsamda Mayıs 1924'te Haliç Konferansı toplanmış, ancak taraflar mutabakata varamamıştır¹⁹. Konu Milletler Cemiyeti'ne taşınmış ve Milletler Cemiyeti, kurulan Musul Tahkik Komisyonu'nun raporu doğrultusunda, Türkiye'nin ilgili raporu reddetmesine rağmen Musul'u Irak toprağı olarak saydığını Aralık 1925'te ilan etmiştir²⁰. Türkiye, alınan bu kararı kabul etmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926'da Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca, Türkiye lehine küçük düzeltmeler yapılarak Milletler Cemiyeti'nin Ekim 1924'te belirlediği geçici sınır hattı kabul edilmiş; Türkiye, Musul üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve Irak'ın Musul petrolünden elde edeceği gelirin %10'unun 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır²¹. Ancak 1955 yılına kadar Türkiye'ye ödenmesi gereken 29.520.000 İngiliz Sterlinden sadece 3.500.000 İngiliz Sterlini ödenmiş, kalan 26.000.000 İngiliz Sterlin tutarındaki alacak bütçe içerisinde

¹⁶ Gönlübol ve Sar, 2014: 70.

¹⁷ Arı, 2014: 450.

¹⁸ Özkan, 2017: 482. İçinde, Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 260-262.

¹⁹ Erol, 2008: 168.

²⁰ Erol, 2008: 168, 169.

²¹ Gönlübol ve Sar, 2014: 78.

gösterilmeye devam edilmiştir. Bağdat Paktı'nın ilişkilere olumlu etkisiyle Türkiye, bu alacağı bütçeden çıkarmış, ancak Irak'ta yaşanan 1958 darbesiyle 1959'da tekrar bütçeye eklemiştir. Özal döneminde Irak'la gelişen ekonomik ilişkiler sayesinde bu alacak bütçeden tamamen çıkartılmıştır²².

Ankara Anlaşması'yla Musul, Misak-ı Milli dışarısında kalmış ve bazı dönemlerde Türkiye hükümetlerinin gündeminde yer almaya devam etmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etmesinin ardında iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Konunun Milletler Cemiyeti'ne taşındığı süreçte Türkiye, Şeyh Sait ayaklanmasını basturmaya çalışmış; bu durum rejimin sağlamaştırılması gereken dönemde kırılmalı ortaya çıkarmıştır. Dışarıda ise Sovyetler Birliği'nin, Vladimir Lenin'in ölümü sonrası iç politikasında, çalkantılı bir döneme girmesi ve uluslararası arenada Türkiye'yi destekleyebilecek neredeyse tek ülke olması, Türkiye'yi İngiltere karşısında yalnız bırakmıştır. Ayrıca aynı tarihlerde Almanya'nın Avrupa siyasetine entegre edilmesi nedeniyle denge politikasını izlemek açısından Türkiye'nin karşısında kamplaşmış bir Avrupa yerine denge politikasını etkisizleştirecek tek bir Avrupa vardı. Ayrıca Türkiye'nin, sınır meselesini bir an önce çözüp öncelik olarak iç reformlara ağırlık vermek istemesi, Batı devletleriyle ilişkisini olumlu tutmak istemesi ve ideolojik olarak Batı tarafında yer almaya başlaması nedeniyle Arap dünyasından uzak kalma tasarrufu da Türkiye'nin Musul hakkındaki Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etmesine yol açan diğer sebeplerden olmuştur²³.

Irak, İngiltere'yle 1922 yılında imzaladığı anlaşmayla iç işlerinde özerk, dış politika ve güvenlik konularında İngiltere'ye bağlı bir yönetim haline gelmiştir. 1932'de ise Irak bağımsızlığına kavuşmuş ancak İngiltere, güvenlik ve savunma bağlamında etkisini göstermeye devam etmiştir²⁴. Irak'la İran arasında sınır anlaşmazlığı yaşanması, İran-İrak-Türkiye arasındaki bölgede yaşayan Kürt aşiretlerin isyan hareketleri ve bu isyanların devletler arasında güvensizlik ortamı oluşturmasıyla taraf devletler, aralarındaki güveni tekrar tesis etmek istemiştir²⁵. Bunun yanında, İtalya'nın yayımlacı politikasına karşılık sınırlarını güvence altına almak isteyen Türkiye, Irak ve İran arasında yaşanan sınır sorununda arabulucu olarak 1937'de Irak, İran ve Afganistan'la birlikte askeri yardımlaşma ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümüne yönelik Saadabad Paktı'nın kurulmasına öncülük etmiştir²⁶. Mart 1946'da ise Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmada 1926'da belirlenen

²² Özkan, 2017: 482, 483. İçinde, Uluğbay, 2003: 269, 270.

²³ Özkan, 2017: 483.

²⁴ Arı, 2014: 451.

²⁵ Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2009: 365, 366.

²⁶ Arafat, 2013: 217-219.

sınra riayet edilirken sınır güvenliği ve sınırda silahlı grupların faaliyetlerine karşılıklı önlemler alınması ve bu faaliyetlerin önlenmesi vurgulanmıştır²⁷.

Cumhuriyetin kurulmasıyla Türkiye, dış politikasını, ülkenin sınırlarını korumak temelli inşa ederek sınırların dışındaki coğrafyalara müdahil olmamayı ve başka ülkelerin iç işlerine karışmamayı tercih etmiştir. Sınırların içerisinde kurulmaya çalışılan Batı yönlü devlet modeli, dış politikanın da Batı yanlısı olmasını beraberinde getirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye, 1950’li yıllara kadar özellikle Musul ve sonrasında Hatay sorunu dışında Ortadoğu’dan uzak durmaya, oradaki olaylara karışmamaya ve bölgeye Batı penceresinden bakmaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) yayılcı etkisine karşı güvenlik endişesine düşmüş ve 1952’de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, NATO içerisinde özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile stratejik ilişki kurmaya ve bunun yanında dış politika tercihlerinde Batı’nın önceliklerini dikkate almaya başlamıştır²⁸. 24 Şubat 1955’te imzalanan Bağdat Paktı da SSCB’nin tehdit algısına karşı Batı penceresinden oluşturulan bir güvenlik ittifakı ve sistemin etkisi olarak düşünülmüştür. Arap Birliği içerisindeki güvenlik tartışmalarında Mısır ve Suriye ile ters düşmeye başlayan Irak, Batı ile yakınlaşmıştır. Irak Başbakanı Nuri Said’in Ekim 1954’te gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde görüşülen güvenlik sorunları, Şubat 1955’te paktın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra sırasıyla İngiltere²⁹, Pakistan ve İran, paktın içerisinde yer alarak ABD’nin Kuzey Kuşağı olarak adlandırdığı ülkeler bir araya gelmiştir³⁰. Ancak 14 Temmuz 1958’de Irak’ta General Kasım tarafından gerçekleştirilen askeri darbe ile İngiltere’nin Irak’taki varlığı sona ermiş, bu durum paktın diğer üyelerini endişelendirmiş ve Türkiye dahil olmak üzere tüm üyeler, darbeyi ve darbe sırasındaki olayları kınamıştır³¹. Bağlantısızlık politikasına yönelen Irak, giderek SSCB etkisi altına girmeye başlamış ve bunun sonucunda Mart 1959’da Bağdat Paktı’ndan ayrılmıştır³².

1960’larda uluslararası sistemde yaşanan yumuşama dönemi, Kıbrıs krizi sırasında yaşanan Johnson Mektubu olayının Türkiye’nin dış politikasına yaptığı etki, Jüpiter Füze Krizi

²⁷ Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2009: 268, 269.

²⁸ Oğuzlu, 2012c: 219.

²⁹ İngiltere, Irak ile olan özel ilişkisi nedeniyle bu oluşum içerisinde yer almak istemiştir. bk. Sönmezoğlu, 2006: 101. İngiltere’nin, Ortadoğu’daki ve Basra Körfezindeki çıkarlarını korumak istemesi ve Mısır’la yaptığı anlaşma gereğince Süveyş bölgesinden çıkmasıyla birlikte Bağdat Paktı, bölgedeki İngiltere nüfuzunun devamı için de önemli hale gelmiştir. bk. Gönübol, Ülman, Bilge ve Sezer, 2014: 263, 264.

³⁰ Sönmezoğlu, 2006: 99-102.

³¹ Sönmezoğlu, 2006: 113-116.

³² Arı, 2014: 456.

ve Türkiye'nin Batı'dan talepte bulunduğu ekonomik yardımları alamaz hale gelmesi, Türkiye'nin Batı merkezli dış politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemdeki yumuşama dönemiyle Türkiye, SSCB ile ilişkisini geliştirmeye başlarken Bağlantısız ülkeler ve Arap devletleriyle ilişkilerini düzeltme çabasına girmiştir. Bu dönemde Batı'yla ilişkisini bozmamaya özen gösteren Türkiye, çok yönlü dış politika izlemeye başlamıştır³³.

Bağdat Paketi'nin dağılmasından sonra Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (CENTO) dönüşen oluşumda aynı safta yer alan İran ve Türkiye arasında bölgedeki Kürt sorunu nedeniyle pürüzler 1960'lı yıllarda yaşanmaya başlamıştır. İran'ın siyasi açıdan, Irak'ı zorlamak adına, Kuzey Iraklı Kürtleri destekleme faaliyeti, Türkiye tarafında endişeyle karşılanmıştır. Bu süreçte yumuşama döneminin de etkisiyle Türkiye, Irak'la yakınlaşmaya başlamıştır. Söz konusu gerilim, Irak ile İran arasında 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması'yla sona ermiştir³⁴.

ABD'nin, Kıbrıs Harekâtı nedeniyle 1975'te Türkiye'ye karşı uygulamaya başladığı ambargo ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu (AT) ile ilişkisinin olumsuz yönde ilerlemesi nedeniyle Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiş ve ekonomik durgunluk nedeniyle Avrupa'ya ihraç edemediği malları Ortadoğu ülkelerine satmaya başlayarak Ortadoğu siyasetine ekonomik boyut eklemiştir³⁵. 1973 petrol krizinden bu sayede fazla etkilenmeyen Türkiye, SSCB ile yakın ilişki kuran Irak'la yaşanan siyasi soğukluğa rağmen 1973 yılında Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattı yapımına ilişkin anlaşmaya varmıştır. 1977'de faaliyete geçen petrol boru hattı, Türkiye'ye doğrudan döviz kazandırmasının yanı sıra Türkiye'yi petrol açısından önemli bir konuma getirmiş ve Türkiye ile Irak arasındaki özellikle sınır bölgelerindeki ticaretin artmasını sağlamıştır³⁶.

Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidara gelmesiyle Irak'ta Baas rejimi, gücünü sağlamlaştırmaya yönelik politika izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede Saddam Hüseyin'in Kuzey Iraklı Kürtlerle birlikte Türkmenler üzerinde baskı uygulamaya başlayarak zorunlu göçe tabi tutması³⁷, Türkiye-Irak ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur. 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşı ise bu gerginliğin artmasını önlemiştir³⁸.

³³ Efegil, 2012a: 94.

³⁴ Sönmezoglu, 2006: 363.

³⁵ Özkan, 2017: 494.

³⁶ Sönmezoglu, 2006: 368.

³⁷ Uzgel, 2013a: 278.

³⁸ Sönmezoglu, 2006: 370.

Bu çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Türkiye'nin Irak politikası, Turgut Özal ve AK Parti dönemleri olarak ayrı ayrı ele alınırken, son bölümde bu iki dönemde uygulanan politikalar gerek sistem gerekse devlet düzeyinde karşılaştırmaya tabi tutulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ IRAK POLİTİKASI

1.1. Dönemin Genel Dış Politika Perspektifi

1.1.1. Turgut Özal Tarzı Dış Politika

Türk dış politikası, 1980'lerle birlikte değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışarak farklı bir karaktere bürünmüştür. Dünyada yaşanan küreselleşme, iki kutuplu dünyayı temelinden sarsarken Türkiye'de ise 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında ordu, iç ve dış siyasette ana aktör olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ordu bu süreçte ana aktör olarak gözüke de demokratik hayata dönüş 6 Kasım 1983 genel seçimini kazanan Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi (ANAP) ile gerçekleşmiştir. Devlet kademelerinde yetişmiş, yurt dışı tecrübesi sahip bir teknokrat olan Özal, Türkiye'nin dünya politikasındaki yeriyle potansiyelinin farklı noktalarda olduğunu düşüncesini savunmuştur³⁹ ve bu düşünce, Özal'ın 1983 seçimleri sonrasında izlediği politikalarla somutlaşmıştır. Bu dönemde Özal, iki temel dış politikayı ve bunları destekleyen iki yan unsuru Türkiye'nin gündemine oturtmaya çalışmıştır. Dış politikada serbest ekonomi ve aktif politika temel alınırken, toplumsal ve ekonomik dönüşümün benimsenmesi ve dış siyasette revizyonist bakış açısı da bu politikaları destekleyen unsurlar olmuştur.

Seçimleri kazandığı tarihten Cumhurbaşkanı olduğu 1989'a kadar Başbakanlığı sürdüren Özal, dış politikanın günlük uygulamasına fazla müdahale etmemiş, askeri ve güvenliği ilgilendiren önemli konularda öncelikli olarak dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i ve bürokrasiyi karar sürecinde dikkate almıştır. Bu dönemde Özal, daha çok ekonomik ve teknik konularda karar sürecinde etkin olmaya çalışmıştır⁴⁰. Küreselleşen dünyanın ortaya çıkardığı neo-liberalizm temelli uluslararası serbest piyasa ekonomisini benimseyen Özal, Türkiye'nin de bu sisteme eklemlenmesi gerektiğini savunmuştur⁴¹. Ayrıca Özal, bu dönüşümün, muasır medeniyetlere, yani batıya yaklaşmak için en etkin araç⁴² ve büyüyen Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatmak için en ideal sistem olduğu anlayışını benimsemiştir⁴³.

Liberal ekonomi, Özal'ın refah ve güvenlik temelli dünya görüşünü yansıtması açısından da en iyi sistem olmuştur. Ona göre, uluslararası serbest ekonomi, ülkeler arası karşılıklı ekonomik bağımlılığı tesis ederek uluslararası barışı sağlayacaktır. Savaş ihtimalinin

³⁹ Barlas, 1994: 125, 126.

⁴⁰ Balcı, 2015: 161. İçinde, Yavuzalp, 1996: 265.

⁴¹ Mor, 2016: 237.

⁴² Gürbey, 2016: 229. İçinde, Barlas, 1994: 259-295.

⁴³ Hale, 2003: 171.

ortadan kalktığı bu sistemde, Türkiye’de serbest ekonominin hayata geçirilmesi ve Türkiye’nin dışa açılarak sağlıklı ve güçlü bir ekonomi haline gelmesi, bölge istikrarı açısından önem kazanmıştır⁴⁴. Immanuel Kant’ın, ülkeler arası barışın tesisinin; normlar, kurumlar ve iktisadi bağımlılık yoluyla gerçekleşeceği düşüncesi⁴⁵, Özal’ın uluslararası barış düşüncesiyle uyumluluk göstermektedir. Bununla birlikte özellikle 1980’li yıllarda, iktisadi bağlarla barışın incelenerek, devletlerin ticaret yaparak uluslararası barışı sağlayabileceği yaklaşımını ortaya koyan Richard Rosecrance, ülkelerin karşılıklı bağımlılıkla gelişeceğini ve bunun dünya refahına katkı sağlayacağını ifade etmiştir⁴⁶. Soğuk Savaş’ın bu son döneminde büyük ses getiren bu teori, Özal’ın ortaya koyduğu serbest ekonomi anlayışının dayanaklarından olmuştur.

Özal’ın bir diğer ilkesi, aktif dış politikadır. Özal, Başbakanlığı süresince ordunun statükocu tavrına ayak uydurmuştur. Ancak özellikle benzer zamanlara rastlayan Sovyetler Birliği’nin dağılma süreciyle İran-İrak Savaşı’nın yarattığı etki ve oluşturduğu güç boşluğunu Özal, aktif dış politika izleyerek değerlendirmeye başlamıştır⁴⁷. Dünyada yaşanan küreselleşmenin etkisi ve kendi tecrübesinin getirdiği karakteristik içgüdü ile büyük fırsatların ortaya çıkabileceğini düşünen Özal, Türkiye’nin bu konuda pasif kalmaması gerektiğinin altını çizmiştir⁴⁸. Buna karşın muhalif kesimler, aktif dış politikanın eleştirisi yönünü Özal’ın kararları tek başına verdiği algısına çevirerek Özal’ı anti-demokratlıkla ve ülkenin çıkarlarına aykırı hareket etmekle itham etmiştir⁴⁹.

Serbest ekonominin ve aktif dış politikanın olmazsa olmaz ögesi olarak ülkenin yapısal anlamda dönüşüm geçirmesi⁵⁰ gerektiğini vurgulayan Özal, revizyonist bakış açısıyla yeni dış politikada Musul ve Kerkük gibi Osmanlı bakiyesi topraklarda ve İslam coğrafyasında nüfuz sahibi olmayı amaçlamıştır. 1960 ve 1970’lere oranla bu bölgelere ekonomik pencerenin yanı sıra İslam kimliği temelli yeni bir pencerenin açılması Türk dış politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır⁵¹. Bu yeni pencereyi yeni-Osmanlıcılık olarak lanse edenler olsa da Özal’ın söylem bazında böyle bir düşünce içerisinde olmadığı da söylenmektedir⁵².

Özal, ekonomi ve nüfuz anlamında geliştirmeye çalıştığı Doğu ile ilişkilerin yanı sıra Batı ile de iyi ilişkiler kurma konusunda istekli olmuştur. Özellikle 1980’lerin ortasından sonra

⁴⁴ Mor, 2016: 237, 238.

⁴⁵ Yanık, 2015: 48. İçinde, Russett ve O’Neal, 1999.

⁴⁶ Yanık, 2015: 49.

⁴⁷ Aral, 2016: 187. İçinde, Sayari, 1992: 18.

⁴⁸ Öniş, 1992: 12, 13.

⁴⁹ Gözen, 2004: 278. İçinde, “Tek Adam Yazgısı”, *Sabah*, 18.01.1991.

⁵⁰ Gürbey, 2016: 229. İçinde, Barlas, 1994: 259-295.

⁵¹ Balcı, 2015: 183-185.

⁵² Mor, 2016: 227-236.

artan terör olayları, güvenlik endişesini Türkiye gündeminde önemli bir girdi haline getirmeye başlarken komşularla ilişkileri de şekillendiren bir konuma yükselmiştir⁵³. Bu ortamda özellikle ABD özelinde Batı ile ilişkiler dönemin dış politikasını etkileyen bir başka konu haline gelmiştir⁵⁴. Özal, sadece güvenlik değil, ekonomik anlamda da Batı ile ilişkisini geliştirmek ve Doğu ile arasında bir nevi köprü olmak gibi bir düşünceye sahip olmuştur. Böylece, Özal hem doğuya hem batıya hâkim konumda olabilecek ve etkili politika uygulayabilecektir⁵⁵.

1.1.2. Mevcut Irak Politikası

Türkiye'nin bu dönemde Irak ile ilişkisinde çok büyük sorunlar olmamış ve özellikle bölgede bir diğer komşusu olan Suriye ile karşılaştırıldığında iki ülke arasındaki dış politika daha yakın gözükmiştir. Türkiye ve Irak, farklı rejimlere ve dış politika ajandalarına sahip olsalar da ilişkilerini pragmatik esaslara dayandırmış ve ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir⁵⁶. 1977 yılında faaliyete geçen Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattı, ekonomik ilişkilerin bel kemiğini oluşturmuştur. Ekonomik ilişkilerin yanı sıra ayrılıkçı Kürt hareketine karşı gösterdikleri ortak tutum da bölgede Irak ile Türkiye'yi aynı düzleme getirmiştir⁵⁷. İlişkilerdeki olumlu etmenlerin yanı sıra, Fırat ve Dicle nehirlerinin su rejimlerinin konu olduğu sorun, Türkiye'nin Irak politikasını şekillendiren unsurlardan bir diğeri olarak göze çarpmaktadır.

1.2. İran-İrak Savaşı ve Irak Politikası

1.2.1. İran-İrak Savaşı'nda İzlenen Tarafsız Politika

Irak ile İran arasında 1970'lerden itibaren başlayan gerginliğin ana sebebi Şatt-ül-Arap su yolu meselesi⁵⁸ olmuştur. Irak, İran içindeki Araplara fikri destek sağlarken, İran ise bu süreçte ayaklanan Irak'taki Kürtlere silah yardımı yapmıştır. Savaşın eşiğine gelen iki ülke, Cezayir'deki Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) Zirvesinde anlaşarak birbirlerine karşı yürüttükleri faaliyetlere son vermiştir. 1975'te imzalanan Cezayir Anlaşmasına göre Şatt-ül-Arap'taki sınır, su yolunun tam ortasından geçecek ve iki ülke birbirlerine karşı yürüttükleri faaliyetleri durduracaktır⁵⁹. İlerleyen yıllarda, Mısır ile İsrail arasında 1979'da Camp David Anlaşması'nın imzalanması ve Mısır'ın Arap dünyasından izole edilmesi karşısında Saddam Hüseyin, ABD ile iyi ilişkiler kurarak bölgede lider ülke olmayı amaçlamaya başlamıştır.

⁵³ Balcı, 2015: 158.

⁵⁴ Mor, 2016: 56. İçinde, Gürun, 1983: 3.

⁵⁵ Gözen, 2004: 281.

⁵⁶ Tür, 2012: 595.

⁵⁷ Hale, 2003: 179.

⁵⁸ Şahin, 2011: 258. İçinde, Gresh ve Vidal, 1991: 77.

⁵⁹ Şahin, 2011: 259. İçinde, Arı, 1996: 109-113.

Bunun akabinde Irak, İran'ın Cezayir Anlaşmasına uymadığını gerekçe göstererek Şatt-ül-Arap'ın Irak'a ait olduğunu savunmuş ve İran'a karşı Eylül 1980'de savaş ilan etmiştir⁶⁰.

Savaş, Türkiye'de askeri darbenin hemen sonrasında başlamış, Türkiye ise savaş başlayınca tarafsızlığını ilan ederek bu tutumunu savaş süresince sürdürmüştür. İzlenen tarafsız politika için Turgut Özal, aktif dış politika izlendiğini belirterek iki taraf arasında ayırım yapmadan ilişkileri geliştirdiklerini savunmuştur⁶¹. İki ülkeyle de hem siyasi hem ekonomik ilişkisini devam ettiren Türkiye, bu düşüncesini savaşın uzun sürmeyeceği ve bölgede statükonun değişmeyeceği varsayımına dayandırmıştır. Statükonun değişmesi, bir taraftan Irak'ın güçlenerek bölge dengelerini değiştirmesi, diğer taraftan İslam İnkılabını ihraç etme amacındaki İran'ın Kuzey Irak'a girerek Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarını etkilemesi, ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattının zarar görmemesi konusundaki hassasiyet İran'a iletilmiştir⁶². Ayrıca Irak'ta oluşabilecek iktidar boşluğu, ayrılıkçı Kürt hareketinden dolayı Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün savunulması politikasını da olumsuz yönde etkileme ihtimalini doğurmuştur⁶³.

Türkiye'nin petrol boru hattına karşı gösterdiği hassasiyeti, Irak da göstermiş, 1985 yılında inşası tamamlanan Irak-Suudi Arabistan petrol boru hattına kadar Irak'ın ekonomik olarak Türkiye'ye bağımlılığı savaş boyunca devam etmiştir⁶⁴. Ayrıca savaş süresince İran'ın Kuzey Iraklı Kürtlere yardım etmesi ve onları silahlandırması, PKK'nın artan eylemlerine yönelik bölgede operasyon ihtiyacı karşısında, ortak çıkarlar bağlamında, Türkiye ile Irak'ı yakınlaştırmaya başlamıştır⁶⁵.

Artan ilişkiler sonucunda, hem petrol boru hattının kapasitesinin artırılması kararlaştırılmış⁶⁶ hem de 1987'de tamamlanacak ikinci petrol boru hattı görüşmelerine başlanmıştır⁶⁷. İran, gelişen bu ilişki düzeyine karşılık Türkiye'ye petrol boru hattının kapatılması karşılığında bedava petrol verilmesi teklifinde bulunmuş ancak, Türkiye hem tarafsızlığın bozulmaması hem de ekonomik meselelerin siyasete karışmaması için teklifi reddetmiştir⁶⁸. Bu teklifin reddine rağmen İran ile de ekonomik ilişkiler savaş ortamının gerektirdiği ihtiyaçtan dolayı artarak sürmüştür⁶⁹.

⁶⁰ Şahin, 2011: 260, 261. İçinde, Türkkaya, 1989: 123. ve Bölükbaşı, 1992: 19.

⁶¹ Barlas, 1994: 127.

⁶² Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 132.

⁶³ Hale, 2003: 179.

⁶⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 132.

⁶⁵ Sönmezoglu, 2006: 444.

⁶⁶ Sönmezoglu, 2006: 444.

⁶⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 135.

⁶⁸ Barlas, 1994: 129.

⁶⁹ Hale, 2003: 180. İçinde, Bölükbaşı, 1989: 99-101.

1.2.2. Kürt Mülteciler Sorunu ve Irak ile İlişkilere Etkisi

İran'ın, Iraklı Kürtlerin Mart 1988'de verdiği destekle sınır kasabası Halepçe'yi işgal etmesinin ardından Irak ordusu işgale karşı mücadele başlatmıştır. Bu sırada kimyasal silah kullanılması, bölge halkının kitlesel ölümüne yol açmıştır. Temmuz 1988'de savaşın sona ermesiyle Irak birlikleri, savaş süresince muhalif tutum sergileyen Kuzey Iraklı Kürtlerin üzerine gönderilmiştir. Merkezi Irak yönetimi, kullandığı askeri yöntemler ve nüfus kaydırma gibi araçlarla bölgede hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu hakimiyet kurma çabaları sırasında kullanılan kimyasal silahlar, bölge halkına Halepçe'de yaşananları hatırlatmasıyla halk, İran ve Türkiye sınırlarına kaçmıştır. Ancak İran'ın sınırı kapatması, Türkiye sınırında yığılmaya neden olmuştur⁷⁰.

Sınırın açılıp açılmama konusunda Türkiye, kararsızlık yaşamıştır. Sınır açılması durumunda, mültecilerin getireceği ekonomik yük ve PKK ile mücadele sürerken mültecilerin arasında terörist unsurların da ülkeye sızabileceğinden duyulan endişe, sınırın kapalı kalması yönünde karar alınmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra Batılı ülkelerin ve kamuoyunun insani sebeplerle sınırın açılması yönünde baskı yapması, Avrupa Topluluğu'na (AT) başvuru yapmış Türkiye'yi ikileme bırakmıştır⁷¹. Türkiye ayrıca, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani'nin Nisan 1988'de yaptığı ABD ziyaretinin Sovyetler Birliği'ne karşı bölgede kurulabilecek bir Kürt devleti projesinin işareti olabileceğinden endişe etmiştir⁷².

Ülke içinde de sınırların kapalı kalması, Irak'la ilişkilerin bozulmaması ve Kürtlere karşı Irak ile birlikte mücadele edilmesi yönünde baskılara karşın Turgut Özal, AT başvuru sürecinde saygın bir imaj çizmek ve yaklaşan yerel seçimler öncesinde Güneydoğu Anadolu bölgesinden alacağı oyları artırma düşüncesiyle sınırı açmıştır⁷³.

Sınırın açılmasıyla ortaya çıkan mülteci sorunu, Türkiye'nin Irak'la ilişkisini etkilediği kadar Türkiye'nin terörle mücadele zeminini de etkilemiştir. Irak yönetimi, sığınan Kürtlere yönelik 1984 yılında imzalanan Türkiye-İrak Güvenlik Protokolü uyarınca sıcak takip hakkını kullanmak istemesine rağmen, olumlu cevap alamayınca protokolü iptal etmiştir. Bu nedenle Türkiye, bu tarihe kadar Kuzey Irak topraklarında PKK ile mücadelede etkin şekilde kullandığı yasal dayanağını kaybetmiştir⁷⁴. Irak askerleri bölgeyi terk edince, askeri boşluktan yararlanan PKK, bölgedeki KDP ve KYB⁷⁵ kamplarına yerleşmiş ve avantajlı bir konum elde etmiştir.

⁷⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 138.

⁷¹ Sönmezoglu, 2006: 444.

⁷² Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 138.

⁷³ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 139.

⁷⁴ Balcı, 2015: 198.

⁷⁵ KDP (Kürdistan Demokratik Partisi), 16 Ağustos 1946'da kurulmuş olup ilk kongresinde Molla Mustafa Barzani parti başkanı seçilmiştir. KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) ise KDP içindeki muhalif kanadı temsil eden Celal Talabani tarafından Haziran 1975'te kurulmuştur. Ayrıntı için bk. Ögür, Baykal ve Balcı, 2014: 13-16.

Ayrıca 1980'den bu yana Türkiye'nin Irak ile süren yakın ilişkiler sona ermiş, Irak'ın Türkmenlere karşı tutumu sertleşmiş ve Kerküklü Türkmenler güney Irak'ta zorunlu iskana tabi tutulmuştur⁷⁶.

1.3. Birinci Körfez Savaşı ve Irak Politikası

1.3.1. Körfez Krizi Sürecinde Çizilen Hedefler ve Beklenen Kazanımlar

Sovyetler Birliği'nin dağılması, NATO'nun anlam ve önemini sorgulanır hale getirmiş ve dış politikasını büyük ölçüde bu örgüte uyumlu bir temele oturtmaya çalışan Türkiye için yeni bir durum ortaya çıkarmıştır⁷⁷. Türkiye'nin Batı için artık eskisi kadar önemli olmayacağı, hatta Batı'ya katkı sağlamaktan ve Batı için değer taşımaktan ziyade Batı'ya stratejik ve politik yükümlülük getireceği iddia edilmiştir. Batı içinde Türkiye imajı, siyasi açıdan Kürt sorunu yaşayan, insan hakları karnesi zayıf, Yunanistan ile sürtüşme yaşayan ve AT üyesi olmayan bir ülke olarak çizilmesine rağmen, bu tartışma ve iddialar karşısında Türkiye, Batı'ya halen katkı sunabileceğini ve Batı ile kurulan bağların önemini yitirmediğini vurgulamıştır⁷⁸. Kısacası Türkiye güvenlik endişesi yaşarken Soğuk Savaş sonrası düzende bir an önce yerini bulmak ve kendisini Batı'ya halen önemli olduğunu kanıtlamak zorunda hissetmiştir.

Türkiye için Irak, yaşanan sığınmacı krizine rağmen toprak bütünlüğünü korunması gereken, bölgenin Türkiye dışında tek laik devleti olan, Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye ile çıkar ortaklığı olan ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin güçlü olması gereken doğal bir müttefik olmuştur⁷⁹. Ancak Irak'ın hızla silahlanması ve savaş sonrası dönemde çevre ülkelere karşı saldırgan politikalar izlemeye başlaması, Türkiye'nin Irak'a karşı güvenlik endişesini ortaya çıkarmıştır⁸⁰. Irak, hem İran'la olan savaş sırasında Batı ve Körfez ülkelerinden silah yardımı alması⁸¹ hem de savaş sonrasında silahlanmaya yönelik yaptığı harcamalar bakımından bölgede birinci sıraya yerleşmiştir. Ayrıca artık bu silahların arasında kimyasal olanların varlığına yönelik iddialar söz konusu olmuştur⁸². Bu saldırgan tavır ve silahlanmanın kendisinin ortaya koyduğu işbirliği ve barış anlayışıyla uyuşmaması nedeniyle Özal, ABD Başkanı George Bush ile Irak'ın muhtemel Kuveyt işgali öncesinde yaptığı görüşmelerde Saddam Hüseyin'in bölgede problem çıkartabileceği endişesini dile getirmiştir⁸³. Bunun yanında, Mayıs 1990'da Bağdat'ı ziyaret eden dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut'a

⁷⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 139.

⁷⁷ Sönmezoğlu, 2006: 480.

⁷⁸ Hale, 2003: 203, 204.

⁷⁹ Sönmezoğlu, 2006: 538.

⁸⁰ Sönmezoğlu, 2006: 486.

⁸¹ Şahin, 2011: 302. İçinde, Salha, 1996:50-52.

⁸² Arı, 2014: 467.

⁸³ Yalçın ve Birand, 2009: 417.

NATO'nun bile artık Türkiye'yi koruyamayacağını belirtmesi, Türkiye'nin endişesini somutlaştırmıştır⁸⁴.

Saddam Hüseyin'in, aralarındaki petrol anlaşmazlığı sebebiyle Kuveyt sınırına asker yığması ABD tarafından ilk etapta barışçıl yöntemlerle çözülebilecek bir sorun olarak gözükmüşken⁸⁵ Özal, öncelikle muhtemel savaş öncesinde kendisine hareket alanı oluşturmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası düzende, bölgede Batı ve ABD karşıtı politika izlemenin imkânsız olduğunu düşünen Özal, ABD ile uyumlu hareket etmeye özen göstermeye çalışmıştır⁸⁶. Özal, savaş başlarsa kazananın en nihayetinde ABD olacağını düşünmüş ve ABD'nin işbirliği yapılması gereken taraf olduğunu savunmuştur. Böylece Özal'a göre, ABD ile uyumlu savaş politikası yürütülmesi, hem yeni düzende güvenlik endişesini kaldırarak Batı gözündeki prestiji arttıracak hem de Türkiye'yi tekrar önemli hale getirecektir. Ayrıca savaştan galip çıkanın yanında olarak masada kalmak ve ülkenin ulusal bütünlüğü ve çıkarının korunması için destek almak da Özal'ın bir başka düşüncesi olmuştur. Burada ulusal çıkar, bölgedeki siyasi haritanın değişmesinin engellenmesi, statükonun korunması ve ülkenin karşılaşacağı mali ve ticari kayıpların önlenmesi, şeklinde oluşmuştur⁸⁷. İttifak sırasında karşılaşılabilecek mali ve ticari zararın, Türkiye'nin alacağı mali ve ticari imtiyazlarla telafi edilmesi de Özal için ayrı bir önem teşkil etmiştir⁸⁸.

ABD'yi dengeleyecek bir gücün olmaması, Irak'ın güç kullanarak uluslararası statükoyu bozması ve bunu kamuoyunun onayını almadan yapıp durdurulması gereken bir durum yaratması, Özal'ın İran-İrak Savaşı'ndaki gibi tarafsız kalmasını veya Irak'ın yanında olmasını engellemiştir⁸⁹. Böylece Özal'ın ulusal çıkarları koruması gerekliliği ve alınacak bir yanlış karar ülkenin geleceğini etkileyecek olması, bu durumun önemini artırmıştır. Türkiye için Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması hayati önem taşıırken, oluşabilecek herhangi bir güç boşluğunda veya sınırların yeniden çizilmesi durumunda, Türkiye'nin toprak ve ulusal bütünlüğünü tehdit edecek Kürt devleti kurulma ihtimali ortaya çıkmıştır⁹⁰. Bunların yanı sıra Özal, silahlanan Irak'ın gücünün zayıflamasıyla, su sorununda ve iki ülke arasındaki askeri denge anlamında, hegemonik güç olma potansiyelinden uzaklaşacağını hesap etmiştir⁹¹.

Özal, Türkiye'nin ABD ile ilişkisini geliştirmesini, Batı'daki prestijini artırmasını ve Irak'ın zayıflamasını fırsat olarak görürken, muhtemel tehlikelerin bertaraf edilmesinden sonra

⁸⁴ Uzgel, 2009: 258.

⁸⁵ Sönmezoğlu, 2006: 541.

⁸⁶ Gözen, 2016: 257.

⁸⁷ Gözen, 2004: 296.

⁸⁸ Gözen, 2004: 285.

⁸⁹ Gözen, 2016: 257.

⁹⁰ Gözen, 2016: 258.

⁹¹ Şahin, 2011: 305. İçinde, Bölükbaşı, 1992: 96.

ortaya çıkabilecek ve Türkiye'nin menfaatine olabilecek durumlardan da yararlanmak istemiştir⁹². Bu fırsatlardan yararlanmak için Özal'ın, Birleşmiş Milletler'in (BM) ve ABD'nin tutumuna paralel şekilde ve Türkiye'nin Irak'la olan coğrafi ilişkisi ve stratejik bağları neticesinde aktif politika izleyerek gelişmelerin içinde olması gerekmiştir. Özal, savaş sonrasında Irak'ın merkezi yapısının zayıflayacağını veya Saddam Hüseyin'in yönetimden uzaklaştırılacağını ve bu boşluğun İran ve Suriye tarafından doldurulmadan Türkiye'nin müdahil olması gerektiğini belirtmiştir. Özal, herhangi bir parçalanma ya da zayıflama olmasa da kriz sonrasında Irak'ın izleyeceği seyri, güvenlik meselesi ve komşuluk ilişkisinden dolayı Türkiye'nin tayin etmesi gerektiğini söylemiştir⁹³.

1.3.2. Savaş Sırasında Uygulanan Aktif Dış Politika

Irak'ın, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ettiği gün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), aldığı 660 sayılı kararla Irak'ın koşulsuz şartsız Kuveyt'ten çekilmesini istemiş, ardından 6 Ağustos'ta Irak'a ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı kararı almıştır. BM'nin aldığı üye ülkeleri bağlayıcı bu karar ile üye ülkelerin Irak'a ve işgal altındaki Kuveyt'e karşı uygulanan bu ekonomik ve siyasi ambargoya uyması istenmiştir. Türkiye, alınan karardan bir gün sonra 7 Ağustos 1990'da Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattını kapatmıştır⁹⁴. Ekonomik ambargoya fiilen katılan Türkiye, hem Türkiye'nin Batı'nın halen müttefiki olduğunu göstermek hem de savaş sonrası muhtemel yeni Irak yapılanmasında söz sahibi olmak için ilk adımı atmıştır⁹⁵.

Ambargo kararı çıkmadan bir gün önce Irak Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan Ankara'ya gelerek Saddam Hüseyin'in, Türkiye'nin BM'nin alacağı ambargo kararına uymamasını ve süreçte tarafsızlık politikası izlemesini istediğini iletmış, ancak olumlu yanıt alamamıştır⁹⁶. Böylece Turgut Özal, Türkiye'nin BM kurucu anlaşmasına imza atan ülke olarak verdiği uluslararası taahhüde uymasının gerekliliğini savunarak, uluslararası ortamda gelişen olayların ve alınan kararların Türkiye'nin kararlarını etkilediğini ve Irak'a karşı oluşan Koalisyonunda yer almanın kaçınılmaz hale geldiğini belirtmiştir. Özal ayrıca, BM'nin aldığı kararın Batı tarafından uygulandığına dikkat çekerek boru hattının kapatılmasının vereceği zarara karşılık bu karara uymamanın daha büyük maliyet doğurabileceğini ifade etmiştir⁹⁷.

⁹² Gözen, 2016: 260.

⁹³ Yalçın ve Birand, 2009: 460.

⁹⁴ Arı, 2014: 469.

⁹⁵ Balcı, 2015: 195. İçinde, Efegil, 2001:154. ve Özal, 1989: 3-9.

⁹⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 551, 552.

⁹⁷ Gözen, 2004: 282, 283.

Ekim 1990'a kadar barışın korunması ve Irak'ın diplomatik ve ekonomik yollarla sıkıştırılarak geri adım atmasının sağlanması gerektiğine inanan Özal⁹⁸, Taha Yasin Ramazan'ın Ankara ziyaretinde de bunu belirterek, alınacak ambargo kararı öncesinde Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁹⁹. Bölgede gerçekleşecek savaşın bölge barışına darbe vuracağına inanan Özal, işgalin barışçıl yöntemlerle sona ermesi için atılan adımlara da destek vermiştir¹⁰⁰. Ayrıca Özal, bu dönemde yoğun bir diplomasi trafiğine girmiştir. Bu trafikte Özal, Batı ile hareket ederken Sovyetler Birliği, İran, Mısır ve Suriye ile de görüşerek onların tutumları hakkında bilgi almış, İran başta olmak üzere, bu ülkeleri ambargo kararına uyma konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Telefon diplomasisi, bu süreçte Özal'ın yoğun şekilde kullandığı bir araç haline gelmiştir. Özellikle ABD Başkanı George Bush ile yapılan görüşmeler, alınan kararlarda etkin rol oynamıştır¹⁰¹. Krizin barışçıl yöntemlerle çözülmesi ve mevcut statükonun bozulmaması, Özal'ın bu şekilde aktif politika izlemesinin temel nedenlerinden olmuştur.

Eylül 1990 sonunda BM'nin yıllık toplantısı için ABD'ye giden Özal, George Bush ile görüşmesinden sonraki söylemlerinde, işgal bitmezse savaşın gerçekleşebileceğini dile getirmeye başlamıştır¹⁰². Görüşmenin ayrıntıları belli olmamakla birlikte, Özal'ın savaş çıkacağı söylemini yalnızca bu görüşmeye değil, BM'nin 29 Kasım'da aldığı 678 sayılı kararda yer alan, 15 Ocak 1991'e kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi halinde her türlü aracın kullanılarak çıkarılacağı hükmüne ve Suudi Arabistan hükümetinin isteğiyle, ABD'nin ve Koalisyon güçlerinin Çöl Kalkanı Operasyonu adı altında Körfez'de yaptığı asker yığınağını artırmasına¹⁰³ dayandırmak mümkündür. Ayrıca, ABD'nin petrol sevkiyatını güvence altına almak için, İran-İrak Savaşı'nda askeri yardımda bulunduğu Irak'ın zayıflaması ve askeri gücünün kırılması önemli hale gelmiştir¹⁰⁴. Özal, bu dönemde, bölgede barışın üstün gelmesi gerektiğini savunmuş, Irak'ın kayıtsız şartsız BM kararlarına riayet etmesi gerektiğinin altını çizmiş¹⁰⁵ ancak, savaş kararı verilmesinin artık tek alternatif olduğunu kabul etmeye başlamıştır.

ABD, krizin başlangıcından itibaren Türkiye'den üç konuda destek talep etmiştir. Bu taleplerden birincisini Saddam Hüseyin'in güneydeki gücünün bölünmesi için Türkiye'nin Irak sınırına asker konuşlandırması, ikincisini Suudi Arabistan'da toplanan Koalisyon güçlerine

⁹⁸ Gözen, 2016: 263.

⁹⁹ Yalçın ve Birand, 2009: 421.

¹⁰⁰ Gözen, 2016: 263.

¹⁰¹ Gözen, 2004: 291.

¹⁰² Gözen, 2016: 263.

¹⁰³ Cleveland, 2008: 530.

¹⁰⁴ Şahin, 2011: 302.

¹⁰⁵ Gözen, 2004: 303.

asker göndermesi ve üçüncüsünü ise Irak'a yönelik hava harekâtında Türkiye'deki üslerin kullanılması oluşturmuştur. Türkiye, İkinci Ordu'ya bağlı yaklaşık 180.000 askeri sınırda konuşlandırarak, Irak'ın sekiz tümenini kuzeyde tutmasını sağlamış, Koalisyon güçlerinin Irak'ı çevrelemesine yardımcı olmuştur¹⁰⁶. Yapılan askeri yığınakla Türkiye, öncelikle ambargoya karşı Irak'tan gelecek askeri tepkiye daha sonra da Kuzey Irak'ta oluşabilecek ayrılıkçı Kürt ayaklanmasına ve akabinde Kürtlerin İran Savaşı sonrasında olduğu gibi kaçarak Türkiye sınırını geçme ihtimaline karşı savunma tedbiri almıştır¹⁰⁷.

Türkiye'nin Koalisyon güçlerine asker göndermesi dönemin önemli tartışma konularından birisi haline gelmiştir. Kriz süresince her türlü hazırlığın yapılması gerektiğini düşünen Özal, savaş faktörünü hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Aktif dış politika anlayışına sahip Özal için, Türkiye'nin Koalisyon'a asker göndermesi yanlış bir durum değildir. Ona göre, Türk askerinin Körfez'e gitmesi ve modern teknolojinin, savaş araçlarının ve yöntemlerinin öğrenilmesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yarar sağlayacaktır¹⁰⁸. Bu bağlamda, Özal'ın savaş hali ilanı, silahlı kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularındaki yetki talebi, 12 Ağustos 1990'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sunulmuştur¹⁰⁹. Hem ANAP içinde hem de Genelkurmay Başkanlığı, muhalefet partileri ve kamuoyu nezdinde Türkiye'nin savaşa katılmaması yönünde yapılan baskı başarılı olmuş ve bu talep reddedilmiştir¹¹⁰. Özal, 5 Eylül'de talebini tekrar Meclis'e sunmuş, Meclis bu sefer savaş hali ilanı dışındaki maddeleri kabul etmiş, savaş ilanının Türkiye'ye karşı yapılacak saldırı halinde uygulanacağı belirtilmiştir¹¹¹. Kara cephesinin açılması ise Irak'ın Türkiye'ye saldırmasına, Irak'ta otorite boşluğunun oluşmasıyla İran veya Suriye'nin durumdan yararlanmak istemesine veya bir Kürt devleti kurulması ihtimaline bağlanmıştır¹¹². Bu süreçte, Özal hem yetki karmaşası hem de fikir ayrılığı nedeniyle hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı ile karşı karşıya gelmiştir. Sırasıyla Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Savunma Bakanı Sefa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay görevlerinden istifa ederek Özal'ın aktif dış politika anlayışına tepki göstermiştir¹¹³.

BM'nin Irak'a tanıdığı sürenin dolmasıyla ABD, Türkiye'den İncirlik üssünün kullanılmasını talep etmiş, Özal da Bakanlar Kurulu'nu toplamış ve BM'nin 678 sayılı kararını göz önünde bulundurarak Meclis'e yabancı silahlı kuvvetlerin ve TSK'nın Türkiye'de gerekli

¹⁰⁶ Uzgel, 2009: 255.

¹⁰⁷ Gözen, 2004: 292.

¹⁰⁸ Barlas, 1994: 123.

¹⁰⁹ Gözen, 2004: 294.

¹¹⁰ Hale, 2003: 233, 234.

¹¹¹ Sönmezoğlu, 2006: 543.

¹¹² Şahin, 2011: 306. İçinde, "Irak Saldırırsa, NATO Anlaşması Otomatik İşler", *Milliyet*, 05.02.1991.

¹¹³ Gözen, 2004: 295.

hazırlıkları yapması yönünde yetki talebinde bulunmuştur. Bu yetki talebini Meclis, 17 Ocak 1991’de 126 sayılı kararla kabul etmiş ve yetkiyi hükümete vermiştir. İncirlik üssü ABD’ye açılarak ABD’nin Irak’ı kuzeyden vurması sağlanmıştır¹¹⁴. Böylece Türkiye, hem sınırda asker bulundurup Irak ordusunu bölerek hem de ABD ve müttefiklere ait uçakların İncirlik’ten havalanıp Irak’ı vurmasıyla dolaylı yoldan savaşa katılmıştır.

Özal, ABD’ye vermiş olduğu desteği, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak Kürtlerine destek verilmemesi şartlarına bağlamıştır. Özal ayrıca, bu süreçte, komşu ülkelerle görüşerek Irak’ın toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışmış ve Irak’ta doğabilecek boşluğun doldurulması konusunda, İran veya Suriye’nin yayılmacı davranışlarını kontrol etmek için bu ülkelerin Irak topraklarına girmesini savaş nedeni (*casus belli*) sayacağını belirtmiştir. Böylece Özal, Koalisyon güçlerinin Irak’ın bölünmesine yol açabilecek davranışlarını kontrol altına almaya çalışmıştır¹¹⁵.

1.3.3. Atılan Adımların Türkiye’ye Etkisi

Savaş süresince Turgut Özal’ın izlediği politika, Türkiye’nin statükocu nitelik taşıyan dış politika anlayışından ayrılmasına neden olmuştur. Dışişleri Bakanı’nın, Savunma Bakanı’nın ve Genelkurmay Başkanı’nın istifası, Özal’ın kararlarına muhalefeti açığa çıkarırken, bürokrasinin Özal’ın kararlarını etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Özellikle Necip Torumtay’ın istifası, iç ve dış politikada TSK’nın meşruiyetini artırmıştır. Savaşa dahil olma konusunda kamuoyunun ve muhalefet partilerinin de sert eleştirisine maruz kalan Özal, basında eleştirilmiş ve savaş yanlısı tutumunun arkasında ABD’nin olduğu algısına yol açmıştır¹¹⁶.

BM’nin Irak’a uyguladığı ekonomik ambargo, Türkiye’nin 1980’lerin başından itibaren Irak’la gelişen ticari ilişkisini durdurarak Türkiye’nin önemli bir ticaret partnerini kaybetmesine yol açmıştır. Boru hattından elde edilen transit gelir ortadan kalkmış, mevcut ticaret ve özellikle sınır ticareti durmuştur. Irak, Türkiye’ye borcunu ödeyememiş, bu durum müteahhitlik hizmetlerini durdurarak Güneydoğu’da işsizliğin artmasına yol açmıştır. İlerleyen süreçte Türkiye’nin uğradığı maddi zarar, 100 milyar Türk Lirasına ulaşmıştır¹¹⁷.

Özal, 30 Eylül 1990’da Washington’da ABD Başkanı George Bush ile yaptığı görüşmede, ekonomik yardım ve imtiyaz taleplerini dile getirmiştir. İlerleyen süreçte ABD, Türkiye’ye askeri modernizasyon, maddi yardım ve tekstil kotasında artış konularında destek

¹¹⁴ Gözen, 2004: 295, 296.

¹¹⁵ Gözen, 2004: 305.

¹¹⁶ Uzgel, 2009: 256, 257.

¹¹⁷ Uzgel, 2009: 258. İçinde, “Kürt Devleti Kurulamaz”, *Milliyet*, 14 Mart 2000.

sunmuş, ancak yapılan destekler Özal'ın istediği ve Türkiye'nin talep ettiği düzeye erişememiştir¹¹⁸. Savaş döneminde Batı'nın ve Arap devletlerinin yaptığı küçük destekler de savaştan sonra devam etmemiştir. Ayrıca savaş sonrasında bölgede yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkisini devam ettirme şansını ortadan kaldırmıştır¹¹⁹.

Irak'ın Körfez Savaşı'ndan zayıflayarak çıkması, başta Özal'ın hedeflerine uygun bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu zayıflama, Kuzey Irak'ta güç boşluğu yaratmış ve bu güç boşluğundan yararlanan PKK, Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini artırmıştır. PKK'nın yararlandığı bir başka unsur, bölgede bozulan ekonominin yarattığı işsiz nüfus olmuştur¹²⁰. PKK, bir sonraki başlıkta ele alınacak nedenlerden dolayı, merkezi Irak yönetiminin kontrolünden çıkan Kuzey Irak'ta barınma, saklanma ve eğitim alanı ihtiyacını karşılamıştır. Ortaya çıkan bu sonuç, Türkiye'nin kendi ulusal ve toprak bütünlüğünü korumasına tehdit oluşturmuştur. İlerleyen süreçte PKK terörünün ortaya çıkardığı sorunlar, Batı ve komşu devletlerle olan ilişkileri etkileyen ana sebeplerden birisi haline gelmiştir¹²¹.

Türkiye, Körfez Savaşı sırasında gösterdiği tutumla, Batı ile ilişkilerin gelişmesini ve Batı gözündeki prestijinin artmasını beklerken, PKK terörüne karşı yapılan askeri operasyonlar neticesinde, insan hakları ve demokratikleşme gibi hususlarda Batı tarafından eleştirilmiş, hatta Almanya, Türkiye'ye askeri ve ekonomik ambargo uygulamıştır¹²². Böylece kriz süresince izlenen politika, Özal'ın planladığı şekilde, AT başvuru sürecini olumlu etkilememiştir. Bir diğer beklenti ve istek olan savaş sonrasında masada olma, Madrid'de yapılan barış görüşmelerine çağrılmayarak gerçekleşmezken, işgal sonrası Kuveyt'in yeniden imarı için de Türkiye'nin beklediği müteahhitlik fırsatı yeterli sunulmamıştır¹²³.

1.4. Kürt Sorunu, Kürt Gruplarla İlişkiler ve Terör Faaliyetleri

1.4.1. Sığınmacı Krizi ve Çekiç Güç

Irak'a karşı yürütülen Çöl Fırtınası Operasyonu, Kuveyt'in kurtarılmasının ardından, 27 Şubat 1991'de tamamlanmıştır. Operasyonun tamamlanmasıyla, Irak'ın güneyinde Şiiler, kuzeyinde ise Kürtler ayaklanmaya başlamıştır. Bu ayaklanmalar başlangıçta başarı göstermesine rağmen, ilerleyen zamanda Irak ordusu önce güneyde daha sonra kuzeyde kontrolü ele almıştır. Bir görüşe göre Turgut Özal, ABD Başkanı George Bush'u, Bağdat'a doğru ilerleyip Kürtlerin ayaklanmasına destek verilmesine ve Saddam Hüseyin'in

¹¹⁸ Uzgel, 2009: 258.

¹¹⁹ Gözen, 2004: 306.

¹²⁰ Uzgel, 2009: 258.

¹²¹ Gözen, 2004: 307.

¹²² Gözen, 2004: 307. İçinde, "Almanya ile Kürt Kavgası", *Cumhuriyet*, 27.03.1992.

¹²³ Uzgel, 2009: 258.

devrilmesine ikna etmeye çalışmıştır. Çünkü Özal'a göre, genel çerçevede, Saddam Hüseyin'in yerine gelecek demokratik rejim, Kürtlerle uzlaşma sağlayabilecek, Kuzey Irak'ı kontrol altına alacak ve PKK'nın burayı üs olarak kullanmasına izin vermeyecektir¹²⁴.

Düzenli ordunun gelmesiyle isyancılar çekilmiş ve ortada kalan halk paniğe kapılıp İran ve Türkiye sınırına kaçmıştır. Bu süreçte, ateşkes görüşmeleri devam etmiş ve BMGK, 3 Nisan 1991'de, aldığı 687 sayılı kararla ateşkesi sağlamıştır. Ateşkesle birlikte, Irak'ın elindeki biyolojik ve kimyasal kitle imha silahlarının imhası karşılığında, ekonomik ambargonun kalkacağı belirtilmiştir¹²⁵.

Türkiye sınırına dayanan Kuzey Irak halkı, dağlarda zor koşullarda yaşamaya başlamış ve bu durum uluslararası basına yansyarak Türkiye'nin üzerinde sınırların açılmasına yönelik baskı unsuru oluşturmuştur. Türkiye, 1988 yılında yaşanan sığınmacı krizi sırasında ve sonrasında sığınan Kürt gruplar ile sorunlar yaşamış ve bu süreçte yine Batı ülkelerinin eleştirisine maruz kalmıştı¹²⁶. Bu eleştirilerin yanı sıra Batı, o dönem verdiği ekonomik yardım sözünü yerine getirmemiş ve Türkiye, büyük bir ekonomik maliyetle karşı karşıya kalmıştır. Ateşkes koşullarında, sınıra dayanan sığınmacılara değinilmemesi üzerine Özal, öncelikle sınırın kapalı tutarak, BMGK'nın çözüme ilişkin inisiyatif almasını ve uluslararası bir tepkiyi harekete geçirmesini beklemiştir. Bu sırada Batılı devletlerle temasa geçen Özal, sığınmacıların Irak tarafındaki düzlüklere inmesi, onlara yardım edilmesi ve Irak yönetiminden gelebilecek saldırıların önlenmesi için bölgede güvenli bir bölge yaratılması yönünde görüş bildirmiştir¹²⁷. Bu görüşmeler sonucunda, BMGK, 5 Nisan 1991'de, 688 sayılı kararı alarak üye ülkeler ve örgütlere, insani yardım çabasına katılma yönünde çağrıda bulunmuştur¹²⁸.

BM'nin aldığı karar Özal'ı tatmin etmezken, bölgeyi ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın raporu doğrultusunda, ABD Başkanı George Bush, 10 Nisan 1991'de, Irak'ı 36. paralelin kuzeyinde savaş uçaklarını uçurmaması ve askeri faaliyette bulunmaması yönünde uyarmıştır. Uyarının ardından ABD, İngiltere ve Fransa'nın katılımıyla Huzuru Sağlama Operasyonu'nu başlatmış ve operasyon ile Kuzey Irak'ta güvenli bölge oluşturup bu güvenli bölge için İncirlik'te ve Silopi'de Huzur Ortak Görev Gücü konuşlandırarak bölge halkına insani yardım ulaştırılmasını planlamıştır¹²⁹. Özal'ın alınmasında etkili olduğu BM'nin 688 sayılı kararında, beklenen güvenli bölge ve ortak güç kararı çıkmamıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünü etkileyecek şekilde, Özal'ın ısrarla savunduğu BM denetimi altında kurulacak

¹²⁴ Hale, 2003: 237. İçinde Aykan, 1996: 345.

¹²⁵ Cleveland, 2008: 532-534.

¹²⁶ Sönmezoğlu, 2006: 545.

¹²⁷ Kirişçi, 2004: 316, 317.

¹²⁸ Uzgel, 2009: 261.

¹²⁹ Uzgel, 2009: 261.

güvenli bölge yerine, ABD denetimi altında bir bölge meydana gelmiştir¹³⁰. Türkiye, bu süreçte, öncelikle uluslararası insani yardımları harekete geçirmeye, sığınmacıların kendi ülkelerine dönmelerini sağlamaya ve Irak'ı Kürtlerin bir daha Türkiye'ye sığınmasını gerektirecek hareketlerden caydırmaya çalışmıştır¹³¹. Özal, bölgede Türkiye aleyhine durum oluşmaması için, devletleri kendi düşüncesi doğrultusunda yönlendirmeye gayret göstermiş, Irak'ın toprak bütünlüğünün tahrip edilerek bölge dengelerinin, İran ve Suriye'nin bölge üzerinde etki etme şansını arttıracak şekilde değişmesini istememiştir¹³².

Haziran 1991 itibariyle sığınmacıların geri dönüşü büyük oranda gerçekleşmiş ve bölgede güvenlik sağlanmıştır. Huzur Ortak Görev Gücü'nün de süresi bitmiş ancak, Irak'ın bölgeye yapabileceği herhangi bir saldırıya karşı askeri bir gücün bölgede kalması gündeme gelerek durum Türkiye'ye iletilmiştir. TBMM de daha önce aldığı 126 sayılı kararı gerekçe göstererek yoğun tartışmalar altında, 12 Temmuz 1991'de, TSK'nın da içinde bulunduğu yabancı silahlı kuvvetler gücünün Türkiye'de konuşlanmasını kabul etmiştir¹³³. Acil Müdahale Gücü (*Çekiç Güç*)¹³⁴ adı verilen bu askeri oluşum, faaliyetlerinin Genelkurmay Başkanlığı'nın onayına tabi tutulma ve Çekiç Güç komutanıyla aynı seviyede bir Türk subayının eş komutan olma koşullarıyla görevine başlamıştır. Böylece Çekiç Güç, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu, Türkiye topraklarında konuşlanan ve operasyon bölgesi Türkiye sınırları dışında olan uluslararası bir güç haline gelmiştir¹³⁵.

Görev süresi TBMM tarafından belirli aralıklarla uzatılan Çekiç Güç, Türkiye iç siyasetinde eleştiri konusu olmuştur. Eleştirilere karşılık Türkiye, Eylül 1991'de Silopi'deki kara gücünün görev süresini sonlandırmış ancak, İncirlik'teki hava gücünün görev süresini uzatmıştır. Sonraki hükümetler de ilgili hava gücünün görev süresinin uzatılmasına karar vermiştir¹³⁶. Görev süresi boyunca Çekiç Güç'ün sayesinde Türkiye, PKK'ya karşı sınır ötesi hareketlerde bulunmuş ve bölgeye giren insani yardım örgütlerinin giriş çıkışlarını denetim altına almıştır¹³⁷. Bu gelişmelerde, ABD'nin bölgedeki faaliyetlerinde Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymasının ve Türkiye kamuoyunda beliren ABD'nin Kürt devleti kurdurma şüphesinin derinleşip iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verme ihtimalinin payı yüksek olmuştur¹³⁸. Ayrıca, Çekiç Güç'ün bölgede bulunmasıyla, Irak yönetiminin Kuzey Irak'taki Kürtlere saldırması

¹³⁰ Şahin, 2011: 310-312.

¹³¹ Kirişçi, 2004: 318.

¹³² Arı, 2010: 44.

¹³³ Uzgel, 2009: 261.

¹³⁴ Çevirinin aslı, Kalkık Horoz (*Poised Hammer*) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Oran, 1996a: 155-172.

¹³⁵ Balcı, 2015: 199, 200.

¹³⁶ Kirişçi, 2004: 318.

¹³⁷ Uzgel, 2009: 264.

¹³⁸ Uzgel, 2009: 269.

engellenerek yeni bir sığınmacı krizinin meydana gelmemesi sağlanmıştır. Çekiç Güç'ün bölgede bulunmaması, Saddam Hüseyin'in tavırlarında sertlik yaşanması ve bu durumun Türkiye'ye karşı tehdit oluşturması tehlikesini ortaya çıkarmıştır¹³⁹. KYB lideri Celal Talabani de Çekiç Güç'e son vermenin Türkiye'nin, ABD ve Avrupa ile ilişkisine zarar vereceğini, İncirlik sayesinde elinde bulundurduğu Çekiç Güç'te söz sahibi olma gücünü kaybedeceğini, Kuzey Irak'ta ne olup bittiğini ve bölgenin Batı ile ilişkisini izleme fırsatından yoksun olacağını ve en önemlisi Çekiç Güç sayesinde Kuzey Irak'ta operasyon yapma kabiliyetinin ortadan kalkacağını belirtmiştir¹⁴⁰. Bölgedeki denetimin kaybolmasını istemeyen hükümetler, bu sebeplere dayanarak Çekiç Güç'ün görev süresini uzatmıştır.

Çekiç Güç eleştirisi, iç siyasette hükümetlere karşı bir argümana dönüşmesinin yanı sıra PKK'ya karşı yürütülen operasyonlarda, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin askeri alan haline gelmesine sebep olmuştur¹⁴¹. Kamuoyu nezdinde ve basında ise Çekiç Güç'e ait helikopterlerin PKK'ya yardım etmesi ve Kuzey Irak'ta güç boşluğu oluşturarak Kürt devleti oluşumuna zemin hazırladığı yönünde tartışmalar yapılmıştır¹⁴².

Kuzey Irak'ta ABD denetiminde güvenli bölge oluşturulması, Türkiye'nin kendi ekonomik zararı pahasına BM ambargosuna katılarak petrol boru hattını kapatması ve savaş süresince Irak sınırına asker konuşlandırması, yıllardır izlenen Kürt politikasını ortak çıkar olarak benimseyen Türkiye-İrak ilişkilerini derinden sarsmıştır. Türkiye'nin bu süreçte, Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapması, Irak'ın düşüncesini değiştirmemiştir. Ekonomik anlamda zarara uğrayan Irak yönetimi, dünyadan izole olmasını ve ekonomik sıkıntılarını, Türkiye'nin izlediği politikaya bağlamıştır¹⁴³.

1.4.2. Kürt Sorunu ve Kuzey Irak'la İlişkiler

Türkiye ile Kuzey Irak'taki KDP ve KYB liderlerinin ilişkisi, Körfez Savaşı'na kadar, birbirlerine karşı şüpheli davranmaktan ileri gitmemiştir. Bunun nedenleri arasında, Kürt liderler tarafında, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta düzenlediği sıcak takip faaliyetlerinin bölgedeki köylere zarar vermesi, Türkiye tarafında ise Iraklı Kürtlerin PKK ile yakın ilişkide olduğu düşüncesi yer almıştır¹⁴⁴.

Körfez Savaşı'nın bitiminde başlayan Kürt ayaklanması sırasında, Mart 1991'de, Turgut Özal, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani ve Kürdistan Demokratik

¹³⁹ Hale, 2003: 239.

¹⁴⁰ "Celal Talabani Çekiç Güç'ü Anlatıyor". <http://32gun.com/celal-talabani-cekic-gucu-anlatiyor>. (erişim tarihi: 03.10.2017).

¹⁴¹ Balcı, 2005: 200, 201.

¹⁴² Uzgel, 2009: 263.

¹⁴³ Kirişçi, 2004: 322, 323.

¹⁴⁴ Kirişçi, 2004: 319.

Partisi (KDP) lideri Mesud Barzani ile dolaylı ve gayr-i resmi bir görüşme yapmış ve sonrasında taraflar birbirleri hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirmeye başlamıştır (toplantıya Barzani'nin temsilcisi Muhsin Dizayi katılmıştır). Özal, savaş sonrası dönemde eski statükonun geçerli olmadığını, bölge üzerinde söz sahibi olmak ve bölgeyi denetim altına almak için bölgede yaşananlar hakkında doğru bilgilerin alınmasının önemini savunmuştur¹⁴⁵. Çekiç Güç'ün gelmesiyle Özal, Kuzey Irak ile ilişkilere ağırlık vermiş ve Türkiye aleyhine bir durum yaşanmaması için bölgede yaşanan olayların içinde yer almaya çalışmıştır¹⁴⁶. Özal'ın Kürt liderlerle bağlantı kurmasının bir diğer nedeni ise bölgede yaşayan Iraklı Türkmenlerin korunmasını istemesi olmuştur¹⁴⁷.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki iki temel amaçtan birisi, Kürt devletinin kurulmasının diğeri ise PKK'nın bölgeden çıkartılarak bölgede PKK'ya yarayacak iktidar boşluğunun engellenmesi olmuştur. Bu amaçlara ulaşmak için Türkiye, her alanda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmuş ve PKK'ya yönelik askeri operasyonlarda bulunmuştur¹⁴⁸.

Çekiç Güç'ün sağladığı güvenli bölge ile Kürt siyasal oluşumu hareketlenmiş, önce Türkiye'nin belediye seçimi olarak bilgilendirildiği 17 Mayıs 1992 seçimleriyle Kuzey Irak'ta parlamento kurulmuş ve nihayetinde 4 Ekim 1992'de Erbil'de Federe Kürt Devleti ilan edilmiştir. Bu kararı Türkiye, bölgesel barışı ve istikrarı zedeleyecek bir hareket olarak nitelendirerek tanımamış ve Irak yönetimine, bölgede denetimi eline alması yönünde çağrıda bulunmuştur¹⁴⁹. Destek verilen Huzuru Sağlama Operasyonu'nun, Kürt devletine evirilme ihtimalini barındıran süreci başlatabileceğini hesaba katmayan Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü bozacak her türlü gelişmeye karşı olduğunu beyan etmiş ancak, yeni bir oluşuma merkezi Irak yönetimi de onay verirse rıza göstereceğinin altını çizmiştir¹⁵⁰. Türkiye, İran ve Suriye ile Kasım 1992'de, üçlü konferans düzenleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde danışma mekanizması oluşturulmasını sağlamış ve İran ve Suriye'nin bölge üzerindeki çıkarlarını kendi çıkarlarıyla uyumlu hale getirmiştir. Diğer yandan Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün savunulması politikasını somutlaştırarak Irak ile ilişkisini geliştirmeye çalışmış ve ambargonun kalkması yönünde çalışmalarına hız vermiştir¹⁵¹.

¹⁴⁵ Yalçın ve Birand, 2009: 461-463.

¹⁴⁶ Uzgel, 2009: 263.

¹⁴⁷ Hale, 2003: 331.

¹⁴⁸ Uzgel, 2009: 268.

¹⁴⁹ Uzgel, 2009: 264.

¹⁵⁰ Kirişçi, 2004: 322, 323.

¹⁵¹ Uzgel, 2009: 264.

Genel çerçevede, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Özal'ın Kuzey Irak'a dönük düşüncesi Çekiç Güç'ten sonra yumuşamış ve bu düşünce, bölgenin Türkiye ile bağlılığını artıracak ekonomik ve kültürel adımlar atılmasına dönüşmüştür. Özal, bölge ile diyalog ve işbirliğini artırarak PKK'ya yarayacak iktidar boşluğunu engellemeyi, ABD ile görüşmeler yapan Iraklı Kürtleri ABD'den uzaklaştırarak Türkiye'nin yanına çekmeyi ve ABD destekli bir Kürt devleti oluşumunu engellemeyi, Kuzey Irak'ta ekonomik, sosyal ve eğitim imkanlarını artırıp PKK terörünü bitirmeyi ve bölgeyle Türkiye arasındaki bağı artırıp Türk siyasi yapısının daha kapsayıcı bir anlayış ile düzenlenmesini amaçlamıştır. Bu kapsayıcı anlayış, düşünce bazında Türklerin ve Kürtlerin bir arada yaşadığı Osmanlı zamanını referans alarak Yeni Osmanlılık olarak dikkate alınmıştır¹⁵². Özal, bu kapsayıcı düşünceyi ve Türk siyasi yapısının bu düşünceye göre revize edilmesini, Talabani ile yaptığı görüşmelerde kendisine hissettirmiştir¹⁵³.

Temmuz 1992'de Kuzey Irak'ta hükümet kurulmuş ve aynı tarihlerde Özal, Barzani ve Talabani'yi Ankara'da kabul etmiştir. Bu görüşmede Talabani, özerk bir yapı olarak Türkiye'ye katılma talebinde bulunmasına karşılık Özal, Irak'ın toprak bütünlüğü içinde demokratik çerçevede kalmaları gerektiğini, gerekli altyapı, beslenme ve insani yardım ihtiyaçlarının karşılanacağını, ancak PKK karşısında Türkiye ile işbirliği yapmalarının beklendiğini ifade etmiştir. Görüşmeden sonra Barzani ve Talabani ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile görüşmek üzere ABD'ye gitmiş ve bu gezi için gerekli pasaportların Türkiye tarafından verildiği ileri sürülmüştür¹⁵⁴. Bu tarihe kadar ABD'nin Türkiye'den çekinmesine ve Kürtlerle görüşme yapmamaya özen göstermesine karşın ABD'nin tavrındaki bu değişiklik, Türkiye'yi meraklandırarak Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız Kürt devleti endişesini arttırmıştır¹⁵⁵. Bu görüşmenin sonuçları, Türkiye'nin, KDP'nin ve KYB'nin Ankara'da temsilcilik açmasına izin vermesiyle ve Kuzey Irak altyapı çalışmalarına yardımda bulunmasıyla somut hale gelmiştir¹⁵⁶.

Türkiye, Kuzey Irak'la olan ilişkilerini bu süreçte, Özal'ın da ana gayelerinden biri olan karşılıklı çıkar ve bağımlılığa dayandırmıştır. Türkiye, bölgede PKK'ya yönelik yaptığı askeri operasyonlarda, Kürt grupların işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Ayrıca, bölgeye yapılan yardımlar ve bölgeyle ilişkilerin gelişmesiyle, askeri operasyonlar nedeniyle Batı nezdinde oluşan olumsuz algının düzelmesi umulmuştur. Bu dönemde Türkiye, bölgede attığı her adımda, Batı'daki imajının düzelmesi yönünde beklenti içerisine girmiştir. Bunların yanı sıra,

¹⁵² Gözen, 2016: 275, 276.

¹⁵³ Yalçın ve Birand, 2009: 456, 473.

¹⁵⁴ Yalçın ve Birand, 2009: 470, 471.

¹⁵⁵ Arı, 2010: 48, 49. İçinde Prince, 1993: 20.

¹⁵⁶ Uzgel, 2009: 263.

Kuzey Iraklı Kürtlere yapılan yardımın, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt nüfusu üzerinde de olumlu etki yaratarak bu durumun iç siyasete yansiyabileceği düşünülmüştür¹⁵⁷.

Kürt liderler de demokratik özerklik taleplerini, PKK'nın terör eylemleriyle zedelenmesini ve bu süreçte PKK'nın rakip unsur olarak ortaya çıkmasını istememiştir¹⁵⁸. Ayrıca Kürt liderler, Türkiye'nin onayı olmadan Kürt devletinin kurulamayacağını anlamış ve PKK'yı bölgede saf dışı bırakma çabasına girmiştir¹⁵⁹. Ancak bu çaba zaman zaman liderlerin ikili oynamasına neden olmuştur¹⁶⁰ (Bu konu, "Terör Sorunu ve Etkileri" başlıklı bölümde ele alınacaktır).

Özal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Kürt sorunu karşısında daha liberal fikirler yürütmeye başlamış, 14 Mart 1991'de Kiev seyahati sırasında Kürt sorununun tartışılması gerektiğini ve çözümün Türkiye'nin sabırlı ve akıllı davranmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Özal'ın federasyonun bile tartışılabileceğini belirtmesi, federasyon yanlısı olmasının değil problemin çözümü için her türlü seçeneğin tartışılmasına olanak tanıyan özgüveninin sonucu olmuştur. Özal, PKK sorunu ile Kürt sorununun karıştırılmaması gerektiğinin altını çizerek, iki soruna ait çözüm yollarının farklı olduğunu vurgulamıştır¹⁶¹. Çözüm için Özal'ın, Irak'ın demokratikleşmesi, Kuzey Iraklı Kürt liderlerle ilişkinin devamı, işsizliğin azaltılması, güvenlik bürokrasisinin yenilenmesi, iç göçün plana bağlanması, tartışma ortamının muhafaza edilmesi, profesyonel orduya geçilmesi, sınır ticaretinin geliştirilmesi, araştırma gruplarının kurulması, terörle mücadelede halkın küstürülmemesi ve istihbarat koordinasyonunun sağlanması gibi fikirleri vardır¹⁶². Kürt vatandaşlara daha fazla özgürlük verilmesini de düşünen Özal, böylece PKK'nın halktan gördüğü desteği azaltmayı, Türkiye'nin insan hakları performansını iyileştirmeyi ve toplumsal barışa katkıda bulunmayı hedeflemiştir¹⁶³.

1.4.3. Terör Sorunu ve Etkileri

Terör örgütü PKK'nın amacı, Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin önderliğinde, 'Bağımsız Birleşik Kürdistan'ın kurulması olarak belirlenmiştir. İlk silahlı eylemine 1978 yılında Apocular veya UKO'cular (*Ulusal Kurtuluş Ordusu*) adıyla Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde başlayan örgüt, önce Suriye'ye daha sonra Bekaa Vadisi'ne yerleşmiş ve eğitimini sağlayarak güçlenmiştir. 15 Ağustos 1984'te

¹⁵⁷ Kirişçi, 2004: 320.

¹⁵⁸ Kirişçi, 2004: 320.

¹⁵⁹ Fırat ve Kürçüoğlu, 2009b: 556.

¹⁶⁰ Bölügiray, 1995: 85.

¹⁶¹ Yayman, 2011: 309, 310.

¹⁶² Yayman, 2011: 346-350.

¹⁶³ Aral, 2016: 198.

Şemdinli ve Eruh baskınlarıyla örgüt, silahlı kanadı olan Kürdistan Kurtuluş Birliği'nin (HRK) kuruluşunu duyurmuştur¹⁶⁴.

İran-İrak Savaşı'nın Kuzey Irak'ta yarattığı denetimsiz ortam, Kürt gruplara yarayarak onların bölgedeki kontrolü ele geçirmelerini sağlamıştır. Bu ortamda Kürt gruplarla da iletişim kuran PKK, Kuzey Irak'ta etkili olmaya başlamıştır¹⁶⁵. PKK'nın bu hareketliliği, savaş boyunca Irak ile ilişkisini yüksek seviyede tutan Türkiye'yi endişelendirmiştir. İki devlet arasında, Yumurtalık-Kerkük boru hattından daha fazla petrol sevk edilmesine ilişkin anlaşmanın imzalanmasının ardından, Şubat 1983'te Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması imzalanarak iki devlet, önceden bilgi vermek kaydıyla, birbirinin toprağında sıcak takip yapma hakkı kazanmıştır. Anlaşma ile Türkiye, PKK eylemlerine karşı Irak topraklarında düzenleyeceği operasyonlar için yasal zemin elde etmiştir. PKK'nın Türkiye'ye yönelik Kuzey Irak merkezli eylemleri artınca, Türkiye anlaşmadan doğan hakkını 26 Mayıs 1983'te Kuzey Irak'a 7.000 askerle operasyon düzenleyerek kullanmaya başlamıştır¹⁶⁶. Bu operasyonda KDP ve KYB kamplarının da zarar görmesi üzerine KDP, Türkiye'yi eleştirirken, Temmuz 1983'te PKK ile işbirliği protokolü imzalamıştır¹⁶⁷.

PKK'nın, Kürt gruplarla işbirliği içerisine girmesine karşılık Türkiye de Irak'la 15 Ekim 1984'te, 1946'da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'na dayanan Güvenlik Protokolü imzalamıştır. Bu ek protokolle, iki devletin birbirlerine 1983'te tanıdıkları sıcak takip hakkı yinelenmiş ve iki devlete, 5 kilometreye kadar sıcak takip yapma hakkı tanınmıştır¹⁶⁸. Türkiye, bir diğer sınır ötesi operasyonunu PKK'nın eylem yoğunluğunun artmasıyla 15 Temmuz 1986'da gerçekleştirmiş ve KDP ile KYB kampları yine zarar görmüştür. Bu kez Kürt gruplar, PKK faaliyetlerinin kendilerine zarar verdiğini düşünerek, örgütle arasına mesafe koymaya başlamış ancak, PKK'nın eylemleri artarak devam etmiştir. Türkiye, bu eylemlere karşılık, 22 Şubat 1987'de bir operasyon daha düzenlemiş ve oluşturduğu baskı sebebiyle KDP, PKK'yla 1983'te imzaladığı protokolü feshederek PKK'yı terörist ilan edip Türkiye ile işbirliği yapacağını açıklamıştır. Buna karşılık, PKK da KYB ile yakınlaşma çabasına girerek 1988'de ittifak anlaşması imzalamıştır¹⁶⁹. 1989 yılında PKK, sivil memurlara yönelik eylemlerini artırırken Türk Silahlı Kuvvetleri, Turgut Özal'ın, hükümet olarak siyasi tedbir

¹⁶⁴ Bilgiç, 2015: 19. İçinde Denker ve Kurubaş, 2007: 225-251. ve Bilgiç, 2011: 71-74.

¹⁶⁵ Balcı, 2015: 173, 174.

¹⁶⁶ Arafat, 2013: 259.

¹⁶⁷ Balcı, 2015: 174.

¹⁶⁸ Arafat, 2013: 259.

¹⁶⁹ Balcı, 2015: 175.

düşünmediklerini belirttiği bir ortamda, teröre karşı askeri yöntemle mücadeleye devam edeceğini açıklamıştır.¹⁷⁰

Körfez Savaşı sırasında, Türkiye'nin Irak sınırına asker yığmasıyla bölgede etkinliği azalan PKK, eylem tarzını değiştirip halka karşı zor kullanmak yerine halk desteği sağlayarak halk ayaklanması düzenleme taktiğine geçmiştir¹⁷¹. Bu dönemde, merkezi Irak yönetiminin Kuzey Irak'taki etkisinin azalmasıyla PKK, sınır boyunca yeni üsler elde etme yoluna gitmiş, Kürt ayaklanmasını bastırmak için bölgeye gelen ve daha sonra Huzuru Sağlama Operasyonu ile Kuzey Irak'tan çekilen Irak ordusunun silah ve mühimmatına el koymuştur¹⁷². Bir görüşe göre, bu çekilme, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'e verdiği desteğin karşılığında, Saddam Hüseyin'in PKK'ya yaptığı yardım anlamını taşımıştır. Türkiye'nin, Kürt gruplarla Mart 1991'de iletişime geçmesini, bölgedeki iktidar boşluğunu dolduracağı şeklinde algılayan Saddam Hüseyin, böylelikle PKK ile yakınlaşarak durumu dengelemeye çalışmıştır¹⁷³. Özal, Demirel'e yazdığı bir mektupta Saddam Hüseyin'in PKK'ya yaptığı yardımın bilincinde olduğunu belirtmiştir¹⁷⁴. Karşıt bir görüş olarak ise Türkiye'nin izlediği politika sayesinde Saddam Hüseyin'le PKK'nın ittifak kuramadığı iddia edilmiştir¹⁷⁵.

Merkezi Irak yönetiminin bölgede denetimi kaybetmesi ve PKK'nın faaliyetinin artması üzerine Türkiye, 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991 tarihlerinde Kuzey Irak'a üç askerî harekât düzenlemiştir. Bu üç operasyon da Irak Kürtlerinin hamiliği rolünü üstlenmek isteyen Özal'ın arzusu dışında gerçekleşmiştir. Bölgedeki denetimsizlik karşısında Özal'ın, çözüm için KYB lideri Talabani ile Haziran 1991'de görüştüğü, ancak Kürt sorunu hakkındaki görüşlerine ilişkin devlet içinde eleştiriye maruz kaldığı ileri sürülmüştür¹⁷⁶. Bu kez operasyonlar nedeniyle Almanya ve Yunanistan başta olmak üzere Batı ülkeleri tarafından sert eleştirilere maruz kalmasına karşın Türkiye'nin bu eleştirilere karşı savunması, operasyonların, PKK'nın bölgede üslenmesini engellemek ve Kürt gruplarını PKK'ya karşı harekete geçirmeye zorlamak için düzenlendiği şeklinde olmuştur¹⁷⁷. Temmuz 1992'de Barzani ve Talabani'nin Ankara'ya ziyareti sırasında yapılan görüşmeler ve Ekim 1992'de federe devletin ilanı ile KDP ve KYB, hem Türkiye'nin federe devlete karşı çıkışını önlemek hem de PKK'nın Kuzey Irak'taki gücünü kırmak için güçlerini birleştirip PKK ile çatışmaya başlamıştır. Bu sırada Türkiye'nin yeni bir sınır ötesi operasyon yapması sonucunda PKK, Kuzey Irak'ın güneyine çekilmek durumunda

¹⁷⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 139.

¹⁷¹ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 554.

¹⁷² Bilgiç, 2015: 20.

¹⁷³ Bölügiray, 1995: 80, 83, 84.

¹⁷⁴ Yayman, 2011: 349.

¹⁷⁵ Hale, 2003: 330.

¹⁷⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 555.

¹⁷⁷ Sönmezoğlu, 2006: 546.

kalmıştır¹⁷⁸. Yaptığı operasyonlar neticesinde, Türkiye'nin bölgede kalıcı olacağı düşüncesiyle kaygılanan İran ve Suriye'ye, operasyonların sadece PKK'ya karşı yapıldığı ve tek amacın PKK'nın Kuzey Irak'tan çıkarılması olduğuna dair güvence verilmiştir¹⁷⁹.

Bölgede otorite boşluğunun devam edecek olması, Türkiye'nin PKK'ya karşı mücadelesini, Kürt gruplarla ilişkisini iyi tutarak ve bölgeye sınır ötesi operasyon yaparak yürütmesine neden olmuştur. Ekim 1991'de yapılan kapsamlı sınır ötesi harekât ile Türkiye, bölgenin Kürt grupların desteğiyle korunmasını sağlama yoluna girmiştir. Yapılan görüşmelerle Türkiye, güvenli bölgeye verdiği destek sayesinde Kürt gruplarla ilişkisini iyi tutarak Kürt grupların PKK ile ittifak yapmasını engellemeye çalışmış ve hatta KDP'ye ve KYB'ye silah ve para yardımıyla bulunmuştur. Ancak, iyi eğitilmiş ve silahlanmış PKK militanları karşısında Kürt grupları, kendi aralarında sınır ticareti vergisinin toplanması hususunda çatışarak PKK karşısında zayıf düşmüş ve başarılı olamamıştır¹⁸⁰. Türkiye, bölgede izlediği politikada, verdiği desteğin Kürt gruplarını bir araya getirerek federe devlet olarak ortaya çıkması ile Kürt gruplarının kendi aralarında çatışmasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğundan PKK'nın yararlanması ikileminde kalmıştır¹⁸¹.

Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına dayanan ana politikası için en iyi seçenek, Çekiç Güç'ün kaldırılması ve merkezi Irak yönetiminin bölgeyi tekrar denetim altına alması olmuştur. Ancak bu seçenek güçlü bir Saddam Hüseyin doğuracağından ABD'nin çıkarına uymamıştır. Türkiye'nin de çıkarına uygun olmayan bu durumla paralel olarak Türkiye, Kuzey Irak'a yönelik politikasını ABD'nin bölgede izlediği siyasete uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Bu uyumlulaştırmayı Türkiye, Çekiç Güç'ü topraklarında tutma karşılığında, PKK'ya karşı sınır ötesi operasyon yaparak sağlamıştır. Çekiç Güç'ün varlığı nedeniyle merkezi Irak yönetiminin Kuzey Irak'ta etkisinin olmamasının bölgede yarattığı otorite boşluğunu PKK, bazen Kürt gruplarla anlaşarak bazen de onlara rağmen doldurmayı başarmıştır¹⁸². PKK'ya karşı taban kaybetmek istemeyen Kürt gruplarından Türkiye'yle arası kötü olanlar PKK'nın operasyonlarına göz yummasına karşın, o dönem dünyaya açılan kapıları olan Türkiye'yi de kaybetmek istememiştir¹⁸³.

Türkiye, hem güvenli bölge sağlama konusunda istekli bulunması hem de Çekiç Güç'e izin vermesiyle PKK'ya karşı yürüttüğü operasyonlarda Batı'nın desteğini almayı planlamış ancak, askeri operasyonlarda ölçüsüz güç kullandığı gerekçesiyle zaman zaman eleştiriye

¹⁷⁸ Fırat ve Kürçüoğlu, 2009b: 557.

¹⁷⁹ Kirişçi, 2004: 320.

¹⁸⁰ Gönübol ve Bingün, 2014: 661.

¹⁸¹ Sönmezoğlu, 2006: 548.

¹⁸² Sönmezoğlu, 2006: 548, 549. İçinde Kirişçi, 1994-1995: 52-54.

¹⁸³ Bölügiray, 1995: 85.

maruz kalmıştır. Türk diplomatların gösterdiği çabayla Avrupa Parlamentosu, PKK'nın terör örgütü olduğunu kabul etmiş ve faaliyetlerini kınamıştır¹⁸⁴. Özal, ekonomik kalkınmanın önünde engel olan terör sorununun bitmesi gerektiğini öne sürerek, ilan edilecek ateşkesten sonra çeşitli adımların atılmasının gerekliliğini belirtmiştir¹⁸⁵. Nitekim, Türkiye'nin bölgede Kürt gruplarıyla artan ilişkisi ve gerçekleştirdiği operasyonlar neticesinde, güç kaybetmek istemeyen PKK, 20 Mart 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Ancak KDP ve KYB arasında başlayan vergi anlaşmazlığı çatışmaya dönüşmüş ve PKK, o dönem Barzani'nin Türkiye'ye yakın siyaset izlemesi nedeniyle Talabani'den destek alarak terör eylemlerine dönüş yapmıştır¹⁸⁶.

1.5. Su Sorunu

Fırat ve Dicle nehirlerindeki suyun paylaşımından doğan su sorunu, Türk dış politikasının bir parçası olarak çevre sorunu, gıda güvenliği, ekonomik kalkınma, sınır güvenliği, Kuzey Irak'taki güç boşluğu, PKK, silahlanma gibi bölgesel sorunlarla giderek ilişkili hale gelmiştir. Su sorunu, tek başına diğer sorunları arttırılabildiği gibi diğer sorunlar da su sorununu etkileyebilmiştir¹⁸⁷. Fırat ve Dicle nehirlerinin yukarı havzasında bulunan Türkiye, Ortadoğu'nun az yağış alan ve yarı kurak bir bölge olmasından dolayı, ilgili nehirlerin aşağı havzasında bulunan Suriye ve Irak ile suyun kullanımı konusunda sıkıntı yaşamaktadır¹⁸⁸. Türkiye, uzun yıllar boyunca su konusunu dış politikada araç olarak kullanmayı düşünmemiş ve su siyaseti üretmemiştir. Ancak, 1980'lerle birlikte PKK terörünün gündemde yer edinmesi ve özellikle Suriye'nin PKK'yla olan ilişkisinin ortaya çıkmasıyla Türkiye su sorununu, yavaş yavaş bölge politikasında bir unsur olarak kullanmaya başlamıştır¹⁸⁹.

Türkiye'nin Irak'la 1946 yılında imzaladığı Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'nın bir numaralı ekini, 'Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü' oluşturmaktadır. Protokole göre Türkiye, Dicle ve Fırat üzerinde yapacağı projeler ve tesisler hakkında Irak'la anlaşma yapacak¹⁹⁰, Dicle nehrinin akışını düzenleyerek taşkınları engelleyecek önlemler alacaktır¹⁹¹.

Fırat'ın kullanımıyla ilgili Türkiye'nin Irak'la yaşadığı ilk gerginlik dolaylı yoldan olmuştur. Türkiye'nin 1974 yılında Keban Barajı'nı inşa etmeye başlaması, Suriye'nin tepkisini

¹⁸⁴ Kirişçi, 2004: 324, 325.

¹⁸⁵ Yalçın ve Birand, 2009: 468, 469.

¹⁸⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 558.

¹⁸⁷ Pamukçu, 2004: 267.

¹⁸⁸ Pamukçu, 2004: 253.

¹⁸⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 140.

¹⁹⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 142.

¹⁹¹ Pamukçu, 2004: 261, 262.

çekerken, aynı dönemde Suriye'nin Tabka Barajı'nı inşa etmeye başlaması ise Irak'ın tepki göstermesine neden olmuştur. Irak, Suriye'nin siyasal gerekçelerle gereğinden fazla su tutarak Irak'ın tahıl üretimine zarar verdiğini öne sürmüş ve Arap Birliği'ne başvurmuştur. İki devlet, bu sebeple savaşın eşiğine gelmiş, Sovyetler Birliği'nin arabuluculuğu ile savaş yaşanmamış ancak, Irak, Suriye'yi gereğinden fazla su tutma konusunda suçlamaya devam etmiştir¹⁹². Buradan da anlaşılacağı gibi su sorunu genel bağlamda Türkiye-Suriye ilişkilerini ilgilendirirken bu sorunda Irak, dolaylı ve ikincil durumda düşmektedir.

1983'te Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) başlaması, Irak ve Suriye tarafından, sulara meydana gelecek kirlenme ve niceliksel azalma nedeniyle eleştirilirken, projenin Türkiye'nin bölgedeki siyasal gücünü artırma amacı taşıdığı iddia edilmiştir. Türkiye için ise GAP, nehirlerin akışında hava koşullarına bağlı yaşanan düzensizlikleri sona erdirecek, su kullanımını ekonomik hale getirecek, tarımsal üretimi ve çeşitliliği artıracak ve bölge refahını yükselterek PKK terörünü ve ayrılıkçı Kürt hareketini engelleyecektir¹⁹³.

GAP ile Fırat üzerinde 14 baraj, 11 hidroelektrik santral; Dicle üzerinde 8 baraj, 8 hidroelektrik santralin yanı sıra 47 depolama tesisi ve sulama tesisleri için 86 pompa istasyonunun yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamlı proje ile hidroelektrik enerji üretiminde 27 milyar kilovat saatlik artış ve 1.700.000 hektar tarım arazisinin sulanması hedeflenmiştir. 9 milyar Amerikan dolara mal olması beklenen GAP için Türkiye, Dünya Bankası'ndan kredi kullanmak istemiş ancak, Suriye ve Irak'ın aşağı havza ülkesi olarak onay vermesi gerektiği için, mevcut eleştiriler sebebiyle, Suriye ve Irak'tan onay ve Dünya Bankası'ndan kredi alınamamıştır. Türkiye'nin, 1980'de, Irak'la imzalamış olduğu Karma Ekonomik Komisyon Protokolü'ne Suriye de 1983'te katılmış ve bölgesel sulara ilişkin görüş alışverişinde bulunmak için Ortak Teknik Komite kurularak çalışmalara başlamıştır¹⁹⁴. Ancak İran-Irak Savaşı sebebiyle Irak, dikkatini savaşa vermiş ve Türkiye ile Irak arasındaki su sorunu, sonuca ulaşamayarak düşük seviyede devam etmiştir.

1987'de Karakaya ve 1990'da Atatürk barajlarının tamamlanmasının ardından tartışma devam etmiş, özellikle Atatürk barajının doldurulması esnasında verilen su konusunda Suriye ve Irak'ın eleştirisi artmıştır. Barajın dolumu esnasında verilen suyun azalmasına karşın Türkiye, depolanması maksadıyla önceki aylarda belirlenenden daha fazla su vererek durumu dengelemiştir. Irak ise verilen su miktarının azalmasının kendisini mağdur ettiğini belirtmiş ve Suriye ve Türkiye ile üçlü anlaşma yapılarak saniyede en az 700 metreküp suyun Türkiye tarafından taahhüt edilmesini talep etmiştir ancak, Türkiye bu öneriyi reddetmiştir. Söz konusu

¹⁹² Gönlübol ve Bingün, 2014: 675.

¹⁹³ Gönlübol ve Bingün, 2014: 675.

¹⁹⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 143.

öneri yerine Türkiye, üç aşamalı plan ileri sürmüştür. Bu planının birinci aşamasında, üç devletin meteorolojik ve hidrolojik bilgilerini paylaşması, ikinci aşamasında, arazi kaynakları üzerinde çalışma yapması, son aşamasında ise sulama projelerine öncelik vererek su kaybını en aza indirmesi ve diğer kaynaklar da göz önünde bulundurularak suyun dağılımı konusunda anlaşmaya varılması önerilmiştir¹⁹⁵. Ancak, Ortak Teknik Komite'de ileri sürülen bu plan, Suriye ve Irak tarafından reddedilmiştir¹⁹⁶.

Taraflar, karşılıklı anlaşmazlık sebebiyle ortak noktada buluşamamıştır. Türkiye'nin, Fırat ve Dicle nehirlerini sınıraşan, Irak'ın ise uluslararası su olarak nitelendirmesinin yanı sıra; Türkiye, suların ülkeler arasında hakkaniyete dayalı, bilimsel ve objektif kriterler çerçevesinde tahsis edilmesini, Irak ise suların matematiksel formülle ihtiyaca ve projeye göre paylaşılmasını savunmaktadır. Bununla birlikte, Irak'ın kendi toprakları içerisindeki sular üzerinde kurulan tesislerin, asırlardır faaliyette olması ve Fırat ve Dicle nehirlerinin kadim sulama kaynakları olması nedeniyle nehirler üzerinde müktesap haklarının bulunduğunu belirtmesine karşın Türkiye, Fırat'ın ve Dicle'nin kendi toprakları içerisinde kalan kısımları üzerinde egemenlik hakkının bulunduğunu belirterek, Irak'ın isteği olan paylaşımın üçlü anlaşmaya dayandırılması fikrini siyasi bulup, egemenliğine ters düşeceği gerekçesiyle müktesap hak iddiasını reddetmektedir¹⁹⁷. Son olarak Irak, Fırat ve Dicle nehirlerinin iki ayrı havza olarak ele alınması gerektiğini savunurken Türkiye, bölgenin tek havza olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve nehirler arası su aktarımı yapılmasını sağlayan projeler geliştirilmesini savunmaktadır¹⁹⁸.

Irak, Suriye ile birlikte Türkiye'nin ileri sürdüğü plana kuşkuyla yaklaşmış ve yaşadığı güven eksikliğini, uzlaşmanın sağlanamamış olmasının nedeni olarak göstermiştir¹⁹⁹. Turgut Özal, Saddam Hüseyin'in, Atatürk Barajı'nın yapımı sırasında verilen saniyede 500 metreküp suyun, barajın yapımı sonrasında saniyede 700 metreküp olarak anlaşmaya bağlanmasını talep ederek sorun çıkardığını ve uluslararası kamuoyunu yanlış bilgilendirdiğini belirterek, suyun dış politikaya konu olmaması ve geliştirdikleri projelerin engellenmemesi gerektiğini ifade etmiştir²⁰⁰. Bununla birlikte, Mayıs 1990'da, Bağdat'ı ziyaret Başbakan Yıldırım Akbulut'un önüne su meselesi getirilmiş, 1988 yılında feshedilen sıcak takip antlaşmasının yasal dayanağını oluşturan güvenlik protokolünün yeniden yürürlüğe sokulmasını talep eden Akbulut'a saniyede 700 metreküp suyun anlaşmaya bağlanması karşılığında yeşil ışık yakan Saddam Hüseyin, Akbulut'tan ret cevabı almıştır. Ret cevabına karşın, Irak Devlet Başkanı

¹⁹⁵ Hale, 2003: 325.

¹⁹⁶ Ercan, 2010: 444. İçinde Koluman, 2002: 30,31.

¹⁹⁷ Fırat ve Kürçüoğlu, 2009a: 145-147.

¹⁹⁸ Ercan, 2010: 443. İçinde Durmazuçar, 2002:135.

¹⁹⁹ Ercan, 2010: 443. İçinde Uluatam, 1998: 228.

²⁰⁰ Barlas, 1994: 127, 128.

Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, su sorunu çözülmeyen ilgili protokolün yenilenmeyeceğinin altını açıkça çizmiştir²⁰¹.

Su kaynakları açısından Suriye'ye kıyasla daha iyi durumda bulunan Irak'ın, Türkiye ile ilişkilerinde su sorununu pazarlık unsuru yapması, Suriye'ye nazaran ender yaşanmıştır. Bu nedenle, Türkiye ve Irak arasındaki su sorunu, Karakaya ve Atatürk barajlarının dolun aşamasında sağlanan suyun az olmasının yarattığı tepki ve üçlü anlaşma yapılarak suyun paylaşılması talebi çerçevesinde gelişmiştir²⁰². Türkiye ise su üzerindeki egemenlik hakkını bitirecek üçlü bir nihai anlaşmanın yapılmasına izin vermeyerek, GAP için gerekli su miktarını kendi hakkı olarak saklı tutmak ve havzanın güçlü tarafı olarak çözüme kavuşmayan bu sorunu statükoyu koruyarak devam ettirmek istemiştir²⁰³.

1.6. Musul ve Kerkük Tartışmaları

Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Musul, Lozan Konferansı sırasında İngiltere ve Türkiye arasında çözülemeyen sorunlardan birisi olmuştur. Konunun Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesiyle uzun tartışmalar yaşanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin 16 Aralık 1925'te verdiği kararlar Türkiye-Irak sınırı belirlenmiş ve Musul, İngiltere mandası altındaki Irak yönetimine bırakılmıştır²⁰⁴. Musul, İran-Irak Savaşı devam ederken 1986 yılı sonlarında İran'ın Kerkük yönüne ilerlemesiyle yeniden gündeme gelmiş, durumun ABD'yi endişelendirmesiyle İran'dan önce Türkiye'nin bölgeye girmesi istenmiş ancak, teklif Genelkurmay Başkanlığı tarafından reddedilmiştir²⁰⁵.

Turgut Özal'ın, cumhurbaşkanı olduktan sonra, Musul konusunda hata yapıldığını ve İngiltere'ye masa başında kaybedildiğini belirten ifadeleri olmuştur²⁰⁶. Bu ifadelerden Özal'ın, Musul ve Kerkük'ün Türkiye'ye katılması konusunda istekli olabileceği anlamı çıkartılmıştır²⁰⁷. Körfez Savaşı sırasında Özal'ın izlediği aktif dış politika ile Irak sınırına asker konuşlanması, savaşa asker gönderilmesinden yana tavır alınması ve bunun neticesinde Batı kamuoyunda oluşan ikinci cephe açılması tartışmaları da Özal'ın Musul ve Kerkük hakkındaki düşünceleri üzerinde yorumlar yapılmasına neden olmuştur²⁰⁸. Bununla birlikte İran ve Suriye, Türkiye'nin Ekim 1992'de Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı yürüttüğü operasyonları bu çerçevede

²⁰¹ Pamukçu, 2004: 256. İçinde, "Irak'ta Su Krizi", *Milliyet*, 07.05.1990.

²⁰² Ercan, 2010: 442, 443. İçinde, Tiryaki, 2003: 56. ve Uluatam, 1998: 68,69.

²⁰³ Pamukçu, 2004: 262.

²⁰⁴ Alantar, 2004: 106-113.

²⁰⁵ Uzgel, 2009: 259.

²⁰⁶ Yalçın ve Birand, 2009: 459.

²⁰⁷ Gürbey, 2016: 241, 242. İçinde, Gökmen, 1994: 93-99, 101.

²⁰⁸ Gözen, 2004: 293.

değerlendirmiş, Türkiye ise oluşturduğu üçlü konferansla İran ve Suriye'yi, Musul ve Kerkük üzerinde emelleri olmadığına ikna etmeye çalışmıştır²⁰⁹.

Turgut Özal, Körfez krizi ile Saddam Hüseyin'in devrileceği ve bölgede sınırların değişebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin ortaya çıkabilecek fırsatları değerlendirme kapasitesinin olmasını istemiştir. Bu sebeple ordunun sınır ötesi operasyon için hazır durumda olmasını isteyerek, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'a Musul ve Kerkük'ün Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer aldığını belirtip, bu sorunun bürokratik değil dinamik şekilde ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Torumtay ise ordunun teknik açıdan bu operasyonun üstesinden gelebileceğini ileterek, ancak ülkenin güvenliği için başta Yunanistan'la olan batı sınırında oluşacak zafiyet ve bölgenin elde tutulabilmesi için yüklenilecek maliyetin altını çizmiş ve çekincelerini dile getirmiştir. Talebin yazılı olarak Bakanlar Kurulu tarafından imzalanması gerektiğini vurgulayan Torumtay, konu karşısında tavrını 3 Aralık 1990'da istifa ederek ortaya koymuştur²¹⁰. Görüşmelerden Özal'ın tatmin olduğunu ve Torumtay'a hak verdiğini ileri sürenler de olsa da²¹¹ eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in, Özal'ın, Musul konusunda istekli olduğuna ve konuyu kendisine açtığına dair ifadeleri vardır²¹².

Körfez krizi boyunca, 'fırsatı değerlendirme', 'altın fırsat', 'bir koyup üç alma' gibi söylemler de kamuoyu nezdinde Özal'ın Kerkük ve Musul'u ele geçirme hedefinin dışı vurumu olarak yorumlanmıştır. Bu yorumlamanın doğru olabileceği iddia edilmesine rağmen, Özal için Musul ve Kerkük'ün o dönemde ana değil sadece tali bir hedef olduğu, şartların ortaya çıkarabileceği durumdan Türkiye'nin kazançlı çıkabileceği ileri sürülmüştür²¹³. Nitekim Özal, Musul ve Kerkük üzerinde arzusu olsa bile bunun gerçekçi olmayacağını, bölgenin ve şartların buna müsait olmadığını ve devletler arası güç dengesinin buna izin vermeyeceğini belirtmiştir²¹⁴. Diğer taraftan 'bir koyup üç alma' ifadesi, Süleyman Demirel'in Özal'ın politikası için söylediği bir söz olduğu ve bu sözün Özal'ın ağzından çıkmış gibi lanse edildiği ifade edilmiştir²¹⁵.

Özal, müdahaleyi gerektirecek şartları, Irak'ın Türkiye'ye saldırması, İran veya Suriye'nin Irak'a müdahale etmesi,²¹⁶ Irak'ın parçalanması²¹⁷ ve Koalisyon güçlerinin

²⁰⁹ Hale, 2003: 331.

²¹⁰ Uzgel, 2009: 256.

²¹¹ Yalçın ve Birand, 2009: 433.

²¹² "Musul'a ben engel oldum", *Milliyet*, 23.05.1995.

²¹³ Gözen, 2004: 299.

²¹⁴ Gözen, 2004: 299, 300.

²¹⁵ Yalçın ve Birand, 2009: 442, 443.

²¹⁶ Uzgel, 2009: 257.

²¹⁷ Hale, 2003: 235.

Türkiye’den ikinci cephe açmasını talep etmesi²¹⁸ şeklinde sıralamıştır. Kuzey Irak'a asker gönderme tartışmasına da Özal, "askeri Musul'a değil Koalisyon güçlerine gönderiyorum" diyerek düşüncesini savunmuştur. Bu tartışmaların medyada yer alması, Özal'ın sadece iç politika açısından böyle bir hava yarattığı, yoksa petrol zengini Musul-Kerkük bölgesinin Türkiye'nin eline geçmesinin ABD tarafından istenmeyeceği ancak, ABD'nin Türkiye'ye ihtiyaç duymasından dolayı gelişmelere göz yumar gibi görüldüğü yorumlarına neden olmuştur²¹⁹.

Federasyon tartışmaları da Musul ve Kerkük üzerinden yorumlanmıştır. Özal, tartışmaların kendisini federasyon yanlısı gibi gösterdiğini belirtmiş ancak, kendisinin federasyona sıcak bakmadığını ve bunun olamayacağını ifade etmiştir²²⁰. Buna paralel olarak Barzani ve Talabani'nin federasyon ile Kuzey Irak olarak Türkiye'ye bağlanma talebinin Özal tarafından reddedildiği iddia edilmiştir. Ancak Özal'ın bu sözlerine karşın Celal Talabani, Özal ile yaptığı görüşmelerde Özal'ın federasyon isteğinin olduğunu, ancak bu federasyonun etnik temelden ziyade ABD veya Almanya modeline dayanması gerektiğini düşündüğünü belirterek tartışmaların devam etmesine neden olmuştur²²¹.

1.7. Irak'la Ekonomik İlişkiler ve Körfez Savaşı'nın Etkisi

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'nin yapısal dönüşümündeki en etkin isim olan Turgut Özal, Başbakan ve Cumhurbaşkanı olduktan sonra, ekonominin dış politikada belirleyici unsur olmasını sağlamıştır. Özal, belirtildiği gibi, serbest liberal ekonomiye ve iktisadi işbirliğine dayalı görüşlerinde, Rosecrance'in "*ticaret devleti*"²²² fikriyle paralel olarak Türkiye'nin dış politikasını dış ticarete dayamayı ve devletlerarası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık tesis ederek, bölgede ve dünyada refaha ve toplumlararası barışa katkı sağlamayı hedeflemiştir.

İran-İrak Savaşı sırasında Türkiye, politik olarak tarafsız kalmıştır. İki tarafla ticari ilişkisini sürdürerek iki ülkenin de dış dünyaya açılan kapısının kendisi olması avantajını kullanan Türkiye, iki ülkenin ekonomik anlamda kendisine bağımlı olmasını sağlamıştır. İzlenen bu yol, Türkiye'nin İran ve Irak'a ihracatını yaklaşık dokuz kat arttırarak toplam ihracatının dörtte birine ulaşmasını sağlamıştır²²³. Ticaret kalemi olarak fazla çeşitlilik gözükmemesiyle birlikte, Irak, Türkiye'den genel olarak sanayi ürünleri ithal ederken, Türkiye

²¹⁸ Gözen, 2016: 271.

²¹⁹ Uzgel, 2009: 257.

²²⁰ Barlas, 1994: 152.

²²¹ Yalçın ve Birand, 2009: 456.

²²² Kirişçi, 2009: 33.

²²³ Hale, 2003: 180, 181. İçinde, Bölükbaşı, 1989: 99-101.

ise Irak'tan neredeyse sadece petrol ithal etmiştir. 1980'lerin sonlarında Irak, Türkiye'nin toplam ithalatında %8'lik oranla beşinci sırada, Türkiye ise Irak'ın toplam ithalatında %15'lik oranla ilk sırada yer almıştır²²⁴.

Özellikle Irak'ın hemen hemen tek ihracat kaleminin petrol olduğu ve Suriye'den geçen petrol hattının 1982'de kapatıldığı düşünüldüğünde, Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattının, Irak ekonomisinde hayati öneme sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye, 1983'te PKK'ya karşı yürüttüğü operasyonlara karşılık Irak'ın desteğini, bu hattan daha fazla petrol akışını sağlayarak elde etmiş ve bunun sonucunda, 1987 yılında bu hatta ek olarak ikinci bir hat açılmıştır. İlerleyen süreçte zorlu savaş şartları ve Irak'ın petrol gelirinin düşmesi, Irak'ı 1980'lerin ortasından itibaren zor durumda bırakmasına karşın Türkiye, Irak'ın 2 milyar Amerikan Doları tutarındaki borcunu yapılandırarak yeni kredi fırsatı sunmuştur²²⁵.

Körfez krizi sırasında ise Irak'a uygulanan ambargo ile Türkiye'nin Irak'la ticareti tamamen durmuştur. Petrol boru hattının çalışmasından elde edilen transit gelirin yok olmasının yanı sıra Türkiye, önemli bir petrol kaynağını, Irak'ta çalışan Türk müteahhitler ve işçiler ise bölgedeki işlerini kaybetmiştir.²²⁶ Irak'la olan ticaretin kesilmesi, sınır ticaretini de etkileyerek Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde işsizliğe neden olmuş ve bu durum PKK'ya yaramıştır²²⁷. Ambargonun Türkiye'ye ekonomik maliyeti yıllık 2 milyar Amerikan Dolarını bulurken Türkiye, zararının bir kısmını Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten karşılmasına rağmen²²⁸, 2001 itibariyle zararın 50 milyar Amerikan Dolarını aştığı tahmin edilmektedir²²⁹.

Özal, ambargoyu kaldırmak, yumuşatmak ve oluşan ekonomik zararın tazminini sağlamak için çalışmalar yürütmüş, ambargo hakkındaki çalışmalarla Irak'la olan ilişkilerinin de yumuşatmayı hedeflemiştir. Ancak ne zararın tazmini için ABD ve Koalisyondan ne de ambargonun kaldırılması için BM'den istenilen sonuç alınabilmiştir²³⁰. BM, Iraklılarla günlük 150.000 Amerikan Doları tutan ticaret hacmine, yaşamsal ihtiyaçların ve bölgede yaşayan halkın gümrük gelirine olan bağımlılığının karşılanması için izin vermiştir²³¹. Ağustos 1994'te Habur Sınır Kapısı açılmış, Mart 2003'te başlayan İkinci Körfez Savaşı ile de ambargo tamamen kaldırılmıştır. Habur Sınır Kapısının açılmasına rağmen, ambargonun Türkiye'ye

²²⁴ Sönmezoğlu, 2006: 443.

²²⁵ Sönmezoğlu, 2006: 443.

²²⁶ Gözen, 2004: 306.

²²⁷ Uzgel, 2009: 258.

²²⁸ Hale, 2003: 238.

²²⁹ Gözen, 2004: 306.

²³⁰ Kirişçi, 2004: 323.

²³¹ Hale, 2003: 333. İçinde, Aykan, 1996: 358.

olan somut etkisi kendisini ilk kez 1994 ekonomik krizi ile gösterirken, bazı araştırmacılara göre ambargo, 2001 ve 2002 ekonomik krizlerinin de dolaylı sebeplerden birisi olmuřtur²³².

²³² Balcı, 2015: 197

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ'NİN IRAK POLİTİKASI

2.1. Dönemin Dış Politika Perspektifi

2.1.1. AK Parti'nin Dış Politika İlkeleri

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde, dış politikasının temel unsurlarını, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tamamen siyasal nitelikli ideolojik tercihlere göre değil, zaman zaman uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine zaman zaman da jeoekonomik ve jeokültürel kriterlere göre değerlendirmeye başlamıştır²³³.

AK Parti'nin Kasım 2002'de iktidara gelmesi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında değişim yaşanmasına neden olurken, yaşanan bu değişimi, 2002'den 2009'a kadar Başbakanlık Başdanışmanı, 2009'dan 2014'e kadar da Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı kitabında ele almıştır²³⁴. *Stratejik Derinlik*, Türkiye'nin uluslararası konumunu; açıklama, betimleme, anlamlandırma ve yönlendirme boyutlarıyla açıklayan, mevcut sorunları tespit ederek, izlenmesi gereken politikalara yönelik önerilerde bulunan bir çalışmadır²³⁵.

Stratejik Derinlik'te Davutoğlu, Türkiye'nin, Osmanlı'nın mirasçısı olma bilincine sahip olarak merkez ülke gibi davranması ve barış ortamını koruyarak Ortadoğu'da işbirliğini güçlendirmeye yönelik aktif rol oynaması gerektiğine inandığını belirtmektedir²³⁶. Davutoğlu, sadece Ortadoğu'da değil, etki alanları olarak Balkanlar'ı ve Kafkasya'yı da dahil eden yakın kara havzası; Karadeniz, Adriyatik Denizi, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hazar Denizi'ni içine alan yakın deniz havzası; son olarak da Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya ve Orta Asya'yı kapsayan yakın kıta havzası olarak belirlemiş ve buralarda aktif strateji izleyerek Türkiye'nin etki alanının genişlemesi gerektiğini ileri sürmüştür²³⁷.

Türkiye'nin Ortadoğu'da aktif politika izlemesinin, Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik sürecinde yasalaşan uyum paketlerinin ve neticesinde yaşanan demokratik dönüşümün, Türkiye'de asker-sivil ilişkileriyle ve ulusal güvenlik algısını değiştirerek daha sivil, daha demokratik devlet örgütlenmesinin bir sonucu olduğuna bağlayanlar da olmuştur²³⁸. Bunun yanında, Ortadoğu'da izlenen aktif siyaseti, güvenlik açısından, 11 Eylül sonrası dönemde

²³³ Sönmezoğlu, 2016: 460.

²³⁴ Yeşilyurt, 2013: 405.

²³⁵ Oran, 2013: 135.

²³⁶ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 382. İçinde, Davutoğlu, 2008a: 129-142, 247-289, 323-453.

²³⁷ Sönmezoğlu, 2016: 467, 468.

²³⁸ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 383. İçinde, Aras ve Polat Karakaya, 2007: 471-488.

istikrarsızlaşan bölgede, özellikle Irak'ta yaşanan gelişmeler ışığında, Türkiye'nin kendisine bir güvenlik alanı oluşturma ve tehditleri bertaraf etme girişimine bağlamak mümkün olmaktadır²³⁹.

Her ne kadar kamuoyunda, AK Parti'nin dış politikasının Ortadoğu ağırlıklı olduğu izlenimi yer alsada 2002-2007 yılları arasında AB ilişkileri, dönemin Türk dış politikasının merkezine oturmuştur. Fakat AB ile ilişkilerin bozulmaya başlaması ve yaşanan Davos Krizi ile 2009 yılından itibaren Ortadoğu gündemde öncelikli hale gelmiştir. Davutoğlu, bu dönemdeki yeni Türk dış politikası anlayışını, bazı ilke ve esaslar üzerine inşa etmeyi uygun görmüştür²⁴⁰. Bu ilke ve esasların ilki, insan hakları temel hak ve özgürlüklerinin korunması ile güvenlik arasında denge sağlanmasının önemidir. İkincisi, komşularla sıfır sorun politikasının hayata geçirilmesinin gerekliliğidir. Üçüncü esas, komşu coğrafyalar başta olmak üzere genel veya amaca yönelik proaktif, sorunlara zamanında ilgi gösterip gerektiğinde müdahale eden bir politika izlenmesidir. Son esas da küreselleşen ve karşılıklı bağımlılıkların arttığı dünyada, Türk dış politikasını çok yönlü ve çok boyutlu ele alarak ritmik diplomasinin hayata geçirilmesidir. Belirtilen bu unsurlar, Davutoğlu'nun dış politika anlayışının temelini oluşturmuştur²⁴¹.

Davutoğlu'nun oluşturduğu ilke ve esasları kullanmayı sağlayacak dış politika araçlarının genel anlamda yumuşak güç olmasına dikkat edilmeye çalışılmış, özellikle ekonomik ve kültürel ilişkilerin daha fazla geliştirilerek, Türkiye'nin etki alanlarını genişletici faaliyetlere başvurulması önemli hale gelmiştir²⁴². Bölgede yaşanan siyasi gelişmeler ve Türkiye'nin güvenlik kaygıları devam etmekle birlikte, ekonomik girişimlerle ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak dış politika şekillendirilmeye çalışılmıştır²⁴³. Davutoğlu, dış politika söylemlerinde, ikili ilişkilerin, ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel yönlerine ilişkin vurgulara ağırlıklı olarak yer vermiş²⁴⁴, toplumlararası etkileşime, çatışma çözümlerine, bölgesel ekonomik entegrasyona ve demokratikleşme süreçlerine olan desteğin altını çizmiştir²⁴⁵.

Ahmet Davutoğlu, Ortadoğu politikası özelinde de bazı düşünceler ortaya koymuştur. Öncelik olarak komşu ülkelerin bağımsızlıklarının ve egemenliklerinin korunmasına yardımcı olmayı hedef alan Davutoğlu, yine komşu ülkelerin refahının artmasına ve yoksulluklarının

²³⁹ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 384.

²⁴⁰ Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koymuş olduğu bu ilkelere ve esaslara son yıllarda çok sayıda eleştiriler gelmiştir. Yapılan bu eleştiriler ele alınan konunun dışında olmasından dolayı bu çalışmada yer almayacaktır.

²⁴¹ Sönmezoğlu, 2016: 465-469.

²⁴² Sönmezoğlu, 2016: 469.

²⁴³ Tür, 2012: 599,600.

²⁴⁴ Köse, 2014: 205. İçinde, Davutoğlu, 2008b: 77-96.

²⁴⁵ Köse, 2014: 205. İçinde, Kirişçi, 2009: 42.

azaltılmasına katkı sağlamayı hedeflemiş, bölgedeki enerji ve ticari potansiyelin değerlendirilmesinin gerekliliğini işaret etmiştir. Bu düşünceleri Davutoğlu; bölgeyi sahiplenerek, komşularla sıfır sorun yaşayarak, bölgede düzen kurucu rol alıp anlaşmazlıkların çözümlenmesinde kolaylaştırıcılık ya da arabuluculuk gibi roller üstlenerek, devlet dışı aktörler de dahil olmak üzere Ortadoğu'daki tüm aktörlerle temas sağlayarak, bölge ülkeleri arasında kültürel ve ekonomik temasları teşvik ederek ve son olarak bölgesel angajmanı en üst seviyeye çıkarmak için bölge içi ve bölge dışı uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak somutlaştırmak istemiştir²⁴⁶.

Uluslararası güçlerle işbirliği yaparak bölgesel güç, diplomatik ilişkileri kuvvetlendirerek de küresel aktör olmayı hedefleyen Davutoğlu, yukarıda bahsedilen politikaları uygulayarak, bölgede barış ve istikrar havzaları yaratma iradesini ortaya koymuştur²⁴⁷. Bölgede etnik, mezhepsel, dini ve ideolojik parçalanmışlıkların, bütünleştirici bir mantıkla yeniden ele alınması gerektiğini savunan Davutoğlu, Ortadoğu'da sürdürülebilir bir varoluş için tarihi, coğrafi, kültürel ve demografik anlamda, bölge içi bağların geliştirilmesinin altını çizmiş²⁴⁸ ve Kürt sorunu başta olmak üzere uygulanabilir alanlarda bu bütünleştirici mantığı, din ortaklığı noktasında temellendirmiş²⁴⁹.

2.1.2. Mevcut Irak Politikası

AK Parti hükümeti öncesi dönemde, Türkiye'nin Irak'la olan ilişkilerini ilgilendiren dört önemli husus söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, Irak'ın kuzeyinde Çekiç Güç'ün varlığının devam ediyor olmasıdır. Çekiç Güç kapsamında, ABD uçaklarının sık sık Irak'ı bombalaması ve Kuveyt'in işgalinden sonra Irak'la ilişkilerin artık uluslararası ortama göre şekillenmesi, Türkiye'nin Irak'la ilişkilerini istikrarlı bir düzene oturtamamasına neden olmuştur. İkinci husus, BM'nin Irak'a uyguladığı ekonomik ambargodur. Körfez Savaşı'ndan önce Türkiye'nin en büyük ekonomik partnerlerinden biri olan Irak'ın, ambargoyla girdiği ekonomik darboğaz neticesinde, ticari döngüsü büyük zarar görmüştür²⁵⁰. Türkiye de benzer şekilde ambargonun etkisini açıkça hissetmiş, ambargonun kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. BM'nin Gıda Karşılığında Petrol Programı oluşturmasıyla Türkiye, Körfez Savaşı öncesi 3 Milyar Amerikan Doları seviyesinde gerçekleşen ticaret hacmini, 1 Milyar Amerikan Doları seviyesinde gerçekleştirme fırsatı elde etmiştir²⁵¹. İlişkileri olumsuz etkileyen üçüncü

²⁴⁶ Sanberk, 2010: 107, 108.

²⁴⁷ Sanberk, 2010: 109.

²⁴⁸ Köse, 2014: 196, 197.

²⁴⁹ Uzgel, 2013b: 359.

²⁵⁰ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 386, 387.

²⁵¹ Yeşilyurt, 2013: 402.

konu, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı düzenlediği hareketlerinin, Irak tarafından protesto edilmesi olmuştur. Irak, Türkiye'nin tampon bölge oluşturarak bir daha bölgeden çıkmayacağı endişesiyle konuyu BM'ye taşımaya çalışmıştır²⁵².

Bu dönemde Türkiye'nin Irak'la ilişkilerini ilgilendiren son konu, ABD'nin Irak'a olası müdahalesi çerçevesinde gelişmiştir. ABD Başkanı Bill Clinton yönetiminin 1990'larda Irak ve İran'a yönelik uyguladığı "çifte çevreleme" politikası, Saddam Hüseyin tehlikesini ortadan kaldırmadığı ileri sürülerek Neo-Con çevrelerce eleştirilmiştir. Clinton'dan yönetimi devralan George W. Bush, yapılan eleştirileri dikkate almış ve 11 Eylül 2001 saldırılarını, Irak'a müdahale için fırsat olarak görmüştür²⁵³. Başbakan Bülent Ecevit, ABD'nin Irak'a tek taraflı düzenleyeceği operasyona karşı çıkararak, ABD'nin Irak'a karşı ileri sürdüğü kitle imha silahlarının varlığı konusunun BM nezdinde çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikasının temelini, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kuzey Irak'ta herhangi bir Kürt oluşumunun önlenmesi oluşturmuştur. Türkiye, sadece bölgede oluşabilecek Kürt oluşumu tehlikesiyle değil, Suriye'nin ve İran'ın, bölgede arttırabileceği nüfuz sebebiyle de stratejik olarak, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunur konumda bulunmuştur²⁵⁴.

Irak'ın işgal olasılığı artarak devam ederken Türkiye, diplomatik çabalarla bu olasılığı kaldırmak için çabalarda bulunmuş ve hatta Saddam Hüseyin'e savaş ihtimalinin ciddiyetini belirterek, BM ile işbirliği yapmasının gerekliliğini iletmiştir²⁵⁵. Türkiye'nin bu süreçte oynayacağı rol, ilk kez Ecevit'in Ocak 2002'deki Washington ziyaretinde gündeme gelmiş ve ziyaretten sonra diplomasi trafiği artarak devam etmiştir. İşgale başından itibaren karşı olan Ecevit, savaş olasılığının ancak BM şemsiyesi altında gerçekleştirilmesinin Türkiye'nin vereceği destek açısından önemli olduğunun altını çizmiştir. Yapılan görüşmeler, Ecevit hükümetini, havadan geçiş iznini ve sınırlı sayıda özel kuvvetin Türkiye'den geçmesini kabul etme noktasına getirmiş olmasına rağmen, ABD yetkilileri bunu yeterli görmemiştir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin, Irak işgalinde topraklarını kullanmamasını ancak, TSK'nın Kuzey Irak'ta etkin kalarak askeri varlığının devam etmesini isterken, ABD, Irak'a karşı kuzey cephesinin açılmasını fakat, TSK'nın askeri varlığının Kuzey Irak'ta etkin olmamasını istemiş, dolayısıyla iki devlet, konuyla ilgili aldığı pozisyonlarda tamamen zıt kutuplarda yer almıştır. Taleplerdeki zıtlığa karşın, ABD, Türkiye'nin en büyük kaygısı olan Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye'ye güvence vermiştir²⁵⁶.

²⁵² Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 387.

²⁵³ Uzgel, 2013a: 269.

²⁵⁴ Sönmezoğlu 2016: 553, 554.

²⁵⁵ Tür, 2012: 600. İçinde, Altunışık, 2006: 185.

²⁵⁶ Uzgel, 2013a: 270.

Türkiye, Irak'a olası bir müdahalede topraklarının kullanılması konusunda, Körfez Savaşı sırasında olduğu gibi yine çekimser kalmıştır. Çekimserliğin sebeplerinden birincisini, Körfez Savaşı ile uygulanan ambargo nedeniyle uğranılan büyük ekonomik zarar, ikincisini, Kuzey Irak'ta oluşan merkezi otorite eksikliğinden faydalanan PKK'nın burayı Türkiye'ye karşı eylemlerinde üs olarak kullanması ve üçüncüsünü ise KDP'nin ve KYB'nin bu merkezi otorite eksikliğinden faydalanarak bölgede etkin hale gelmesi ve PKK'nın bundan faydalanarak otonom bir Kürt devletinin ortaya çıkması ihtimalinin Türkiye'nin güvenlik endişesinin artırması oluşturmuştur²⁵⁷. Bu çekincelerle birlikte Ecevit, olası işgalle, PKK'nın güçlenmesinin ve Kürt devletinin gerçekleşme olasılığının artmasının, bölgedeki dengeleri bozacağı endişesini taşımıştır.

Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Ecevit hükümeti içinde de Türkiye'nin savaşa dahilini veya dışında kalmasını isteyen kesimler var olmuştur. Bunlardan ilki, ABD ile uyumlu hareket edilmesi halinde ileride bölgede söz sahibi olunabileceğini, aksi takdirde hem ABD ile ilişkilerin zarar göreceğini hem de Kürtlerin fazla güçlenmesiyle bölgede yaşayan Türkmenlerin sıkıntıya girebileceğini ileri sürmüştür. İkinci kesim ise olası savaşın Türkiye'nin savaşı olmadığını savunmuş ve Körfez Savaşı'nın yüklediği ekonomik maliyetin altını çizmiştir²⁵⁸. Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlanmasına ve Irak'a olası müdahaleye olumsuz tavır alırken²⁵⁹, kamuoyu da savaş karşıtı havaya bürünmüş ve Ecevit hükümetinin net tavır almasını engellemiştir²⁶⁰.

2.2. İkinci Körfez Savaşı ve Irak Politikası

2.2.1. Savaş Yaklaşırken Dış Politikada İzlenen Yol

AK Parti, Kasım 2002 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiş, bir önceki iktidarın ABD'nin muhtemel Irak işgali hakkındaki düşüncelerini paylaşarak, benzer endişelere sahip olmuştur. Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında karşılaşılan ekonomik sorunları ve PKK kaynaklı güvenlik problemleri nedeniyle, AK Parti hükümeti de sorunun Ecevit hükümeti gibi barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi taraftarı olmuştur. Her iki hükümetin de işgale karşı çıkması ve Irak'la olan ekonomik ilişkileri önemsemesi, bu tutumun bir hükümet politikası olmaktan çok bir devlet politikası haline geldiğini göstermiştir²⁶¹. Bu nedenlerin yanı sıra, olası hareketin uluslararası meşruiyetten yoksun olmasından, harekât içerisinde yer alınarak Irak'ın düşmanlığının kazanılmasından ve bunun doğrudan çatışma riskini doğuracak olmasından,

²⁵⁷ Balcı, 2015: 264.

²⁵⁸ Tür, 2012: 600, 601.

²⁵⁹ Uzgel, 2013a: 270.

²⁶⁰ Balcı, 2015: 264.

²⁶¹ Yeşilyurt, 2013: 407.

harekatın bir İslam ülkesine yapılmasının dini değerlere uygun olmamasından dolayı da AK Parti hükümeti, müdahaleye olumlu yaklaşmamıştır. Harekata destek verilmemesinin sebeplerine karşı argümanlar olarak, müdahalenin içerisinde yer alınmaması halinde, Kuzey Irak'ta Türkiye'nin arzusu dışında gelişmeler yaşanabileceği, ABD'nin desteğine sahip olan Kürtlerin devletleşme sürecini hızlandırabileceği²⁶² ve bölgede söz sahibi olamayarak etkisiz kalınabileceği endişeleri yer almıştır²⁶³.

Ahmet Davutoğlu, AK Parti hükümeti ile birlikte Türkiye'nin Irak politikasını bu süreçte üç temel üzerine oturtmuştur. Bu temellerin birincisini, küresel barış, ikincisini, bölgesel barış ve istikrar, üçüncüsünü ise Türkiye'nin ulusal çıkarları oluşturmuştur²⁶⁴. Savaş ihtimalinin, Türkiye'nin yukarıda bahsedilen Irak politikalarının tamamına aykırı bir durum ortaya çıkarması ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde çok önemli bir tarih olan 12 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi ile ABD'nin Irak'ın işgali planlarının aynı döneme rastlaması, iktidara geldiğinde AK Parti hükümetinin ikileme düşmesine neden olmuştur. Bir taraftan Almanya'nın ve Fransa'nın ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkması, diğer taraftan Türkiye-ABD ilişkilerinin iktidara geldiğinde sarsılma ihtimalinin ortaya çıkması, AB üyelik sürecindeki Türkiye'yi açık bir şekilde etkileyerek Türkiye'nin Irak'a girmesinin önünde bir diğer engeli teşkil etmiştir²⁶⁵.

AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, hükümetin ilk aylarında siyasi yasağının bulunmasına rağmen süreçte aktif rol alarak ABD'yle görüşmeleri yürüten isim olmuştur. Erdoğan, ABD Başkanı George W. Bush ile 10 Aralık 2002'de yaptığı görüşmede, Ecevit gibi Türkiye'nin, ABD'nin taleplerine olumlu cevap verebilmesi için öncelikle işgale ilişkin uluslararası meşruiyet sağlanması şartını ileri sürmüştür. Bu görüşmede Erdoğan ayrıca, harekata ilişkin hem Fransa'nın hem de Rusya'nın açık desteğinin olmasının gerektiğini ifade ederek hem AB'nin hem de Rusya'nın müdahaleye onayı ile harekata Türkiye'nin de dahil olabileceğini belirtmiştir. Son olarak Erdoğan, Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye'den en az iki devletin harekata destek vermesi gerektiğini ileterek, bölgesel desteğin de gerekliliğine işaret etmiş ve Türkiye'nin ABD'ye destek vererek Arap ülkeleriyle kriz yaşamasını engellemeye çalışmıştır. Türkiye, destek için bu şartları öne sürerek barışın tesis edilmesi için zaman kazanmaya²⁶⁶ ve ABD talepleri karşısında tedirginlik duyan kamuoyunu da yatıştırmaya çalışmıştır²⁶⁷.

²⁶² Sönmezoğlu, 2016: 559.

²⁶³ Zengin, 2014: 139.

²⁶⁴ Zengin, 2014: 125.

²⁶⁵ Zengin, 2014: 115-117.

²⁶⁶ Zengin, 2014: 123, 124.

²⁶⁷ "27 Ocak'ı Beklemeliyiz", Milliyet Gazetesi, 13.01.2003.

Bu bağlamda Davutoğlu, Türkiye'yi merkez ülke olarak konumlandırarak dış politikada yeni manevra alanları açılması gereksinimine ihtiyaç duymuş ancak, Irak'ta savaşa girmeyerek hem ABD ile stratejik ilişkilerin bozulmamasının hem de Irak'ın muhtemel siyasi ve ekonomik yapılandırılmasında söz sahibi olunmasının bir arada olamayacağını da bilincinde olmuştur²⁶⁸. Bu nedenle, zaman kazanma ve kazandırma düşüncesi, tezkerenin mart ayından önce TBMM'ye gelmemesini sağlayarak, muhtemel hareketin mart ayında başlayacak çöl sıcakları nedeniyle sonbahara ertelenme ihtimali şeklinde yorumlanmıştır. Zaman kazanma ve savaşı önleme yolunda Davutoğlu, beş kulvarlı politika yürütülmesinin gerekliliğini Başbakan Abdullah Gül'e sunmuştur. Bu politikanın, ABD ile yürütülen ilişkiler ve müzakereler, Irak nezdinde yapılacak temaslar, bölge ülkeleriyle sürekli ve doğrudan diyalog, BM gibi uluslararası platformlardaki süreçlerle iç içe yürümek ve son olarak da Rusya ve Fransa gibi etkin aktörlerle yürütülecek temaslar şeklinde izlenmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁹.

ABD ile Türkiye arasında askeri, ekonomik ve siyasi konularda oluşturulan heyetler, hareketin amacını, harekât sonrası Kuzey Irak'ın durumunu, bölgeye ilişkin tarafların PKK'ya ve Türkmenlere olan bakış açısını ve bölgede intikal edecek asker sayısını, diplomatik kanallar çerçevesinde tartışmış, neticesinde mutabakata varmıştır²⁷⁰. ABD, Türkiye'den 12 limanın kullanımı ve askeri donanımıyla birlikte, yarısı Türkiye'de kalmak koşuluyla 60.000 askerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçmesi talebini içeren ve 8 Ocak 2003'te imzalanan belgeyle ön hazırlıklara başlamış; Türkiye de bu talepler karşılığında Kuzey Irak'taki çıkarlarını korumak ve muhtemel bir göç dalgasını engellemek için oluşturulacak komisyonun dışında, bağımsız hareket eden, ağır askeri donanımlı 31.000 askerini Kuzey Irak'a intikal ettirerek belli bir hattı tutma talebini, 1 Şubat 2003'te yapılan görüşmelerde asker sayısının tekrar değerlendirilmesi koşuluyla ABD'ye kabul ettirmiştir. 8 Ocak'ta imzalanan belgeye ve TSK'nın Kuzey Irak'a geçişinin kabulüne istinaden liman ve havaalanlarının modernizasyonuna ilişkin izin, TBMM'den 6 Şubat 2003'te geçmiştir²⁷¹.

Irak'a yönelik temaslar, Saddam Hüseyin'e iletilen mesajlar çerçevesinde yürütülürken, Hüseyin'in yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın gizli şekilde 3 Şubat 2003'te Ankara'ya getirilmesi, Türkiye'nin konunun ciddiyetinin iletilmesindeki iradesini ortaya koymuştur. Taha Yasin Ramazan'la yapılan görüşmede, ABD'nin harekât yönündeki ciddiyeti aktarılarak, Saddam Hüseyin ve ailesinin Türkiye'ye sığınabileceği belirtilmiştir²⁷².

²⁶⁸ Zengin, 2014: 115, 116.

²⁶⁹ Zengin, 2014: 126.

²⁷⁰ Sönmezoğlu, 2016: 559.

²⁷¹ Uzgel, 2013a: 271. ve Arı, 2010: 65.

²⁷² Zengin, 2014: 129.

Bölge ülkeleriyle diyalog kanallarının oluşturulması, Irak'a Komşu Ülkeler Toplantısı'nın yapılmasıyla 23 Ocak 2003'te İstanbul'da sağlanmıştır. Mısır, Suudi Arabistan, İran, Suriye ve Ürdün'ün dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, bölgedeki ortak kaygılar ifade edilirken, savaşın önlenmesi ve muhtemel savaş sonrası Irak'ın geleceği tartışılmıştır. Toplantının Türkiye'nin inisiyatifiyle gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin bölgesel düzeyde oynamak istediği rolü pekiştirmiş²⁷³, Müslüman ülkelere ve kamuoyuna Türkiye'nin, ABD'ye Müslüman bir ülkeyi işgal etmesinde yardımcı olmak istemediği mesajını vermiştir²⁷⁴.

2.2.2. Savaş Yaklaşırken İç Politikada İzlenen Yol ve Tezkere Krizi

Kamuoyunda savaş karşıtı sesler artarken, Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) 27 Aralık 2002 tarihli toplantısında, Türkiye'nin Irak'ta izleyeceği siyaset belirlenmiştir. Bu toplantıda, Türkiye'nin süreçte temel alacağı politikalar, bağımsız bir Kürt devletinin kurulmaması, Türkmenlerin güvenliğinin sağlanması ve Kerkük ile Musul'un statülerinin belirlenmesi olarak kabul edilmiş ve ABD ile kuzey cephesinin açılmasına ilişkin görüşmelerin başlanmasına karar verilmiştir²⁷⁵.

31 Ocak 2003 tarihli MGK toplantısında ise Türkiye'nin, Irak konusunda barışçıl yollarla ulaşılabilecek çözümden yana olduğu belirtilmesiyle birlikte Türkiye'nin muhtemel Irak hareketinin uluslararası hukuka dayandırılması koşulu, BMGK'nın aldığı 1441 sayılı Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılması kararı göz önünde bulundurularak, hükümete, Anayasanın 92. maddesinde yer alan "Yabancı askerlerin Türkiye'de, TSK'nın da yabancı ülke topraklarında bulunması" hükmü uyarınca, TBMM'den izin istemesi için tavsiyede bulunularak sağlanmıştır. Irak'a da BM silah denetçileriyle uzlaşma için karar vermesi uyarısı yapılmıştır²⁷⁶. Ancak Irak, Türkiye'nin yaptığı tüm çağrılara ve uyarılara rağmen, kitle imha silahlarının olmadığını beyan etmiş ve BM kurallarına uyduğunu savunmuştur. Türkiye'nin muhtemel işgal için ABD'ye karşı çıkacağı yönündeki düşüncesi de Irak'ın uzlaşma yönünde adım atmasını engelleyen bir başka sebep olmuştur²⁷⁷.

Kamuoyu baskısı, Körfez Savaşı göz önünde bulundurularak ekonomik yardım beklentisi, uluslararası meşruiyet için BMGK kararının gerekliliğinin aranması ve Anayasanın 92. Maddesine ilişkin TBMM'nin vereceği izin tezkeresi, tartışmaları altında gerçekleştirilen 28 Şubat 2003 tarihli MGK toplantısında, Genelkurmay Başkanlığı ve AK Parti hükümeti

²⁷³ Tür, 2012: 601.

²⁷⁴ Uzgel, 2013a: 270.

²⁷⁵ Tür, 2012: 601, 602.

²⁷⁶ Ayın Tarihi. <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2003-01-31>. (erişim tarihi: 23.11.2017).

²⁷⁷ Yeşilyurt, 2013: 403.

somut karara varamamıştır. Bu durum ne TSK'nın ne de hükümetin bu kararı sahiplenmek istemediği ve açık tavır almaktan kaçındığı yorumlarına neden olmuştur²⁷⁸.

AK Parti hükümeti tarafından 25 Şubat 2003'te TBMM'ye sunulan, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için hükümete yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi", 1 Mart 2003'te TBMM Genel Kurulu'nda yapılan gizli oylamayla reddedilmiştir²⁷⁹. Gerekli izin için 267 kabul oyu gerekirken 264 kabul oyu çıkması, kabul oyu için milletvekillerini ikna etmeye çalışan ABD nezdinde şaşkınlık yaratmıştır. KDP lideri Mesud Barzani'nin, TBMM'deki Kürt milletvekillerini, Türkiye'nin Kuzey Irak'a geçmesini engellemek için, olumsuz oy verme konusunda ikna etmeye çalıştığı da iddia edilmiştir²⁸⁰. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın izin tezkeresinin çıkması yönündeki çabasına karşın, Başbakan Abdullah Gül'ün ve Genelkurmay Başkanlığı'nın konu hakkında açık tavır almaktan kaçınmasının, tezkerenin olumsuz yönde sonuçlanmasının sebeplerinden biri olduğu ileri sürülmüştür²⁸¹. TBMM'nin almış olduğu bu karar, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri için dönüm noktası haline gelerek, bundan sonraki süreçte, ABD'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikanın sertleşmesine neden olmuştur.

2.2.3. Savaş'ın Türkiye'yi Etkileyen Sonuçları

2.2.3.1. ABD İlişkilerinin Irak Politikasında Merkeze Oturması

2.2.3.1.1. ABD İlişkilerinde Artan Gerilim

TBMM'nin izin tezkeresini reddetmesi, Batı Avrupa'ya ve Arap dünyasına Türkiye'nin demokrasi düzeyini ve bağımsız politika yürütme kabiliyetini göstermiş, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin "koşulsuz" müttefiki gibi hareket ettiğine dair eleştirilere bu şekilde cevap vererek, AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasına katkıda bulunmuştur²⁸².

Irak'ın uluslararası terör örgütlerine destek vermesinin ve kitle imha silahlarına sahip olmasının yanı sıra Irak'a barış ve demokrasi getirileceği iddiasıyla ABD, 20 Mart 2003'te, Irak'a karşı askeri operasyon başlatmıştır. Kayda değer bir direnişle karşılaşmayan ABD, 9-10 Nisan tarihinde Bağdat'a girmiş ve 1 Mayıs 2003'te de ABD Başkanı George W. Bush, savaşın sonlandığını açıklamıştır²⁸³.

²⁷⁸ Uzgel, 2013a: 273.

²⁷⁹ Arı, 2010: 64.

²⁸⁰ Uzgel, 2013b: 371.

²⁸¹ Zengin, 2014: 138-142.

²⁸² Arı, 2010: 70, 71. İçinde, Gordon, P.H., "America's Partnership with Turkey Is Still Valuable". <https://www.brookings.edu/opinions/americas-partnership-with-turkey-is-still-valuable/>. (erişim tarihi: 28.12.2017).

²⁸³ Şahin, 2016: 335, 336.

1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesine rağmen, ABD ve Türkiye arasında diplomatik temaslar devam etmiş ve akabinde, kamuoyunda fazla ses getirmeyen şekilde, TBMM, 19 Mart 2003 tarihinde aldığı 763 sayılı kararla TSK'nın Kuzey Irak'a gönderilmesine ve Türkiye hava sahasının savaş amacıyla açılmasına izin vermiştir²⁸⁴. Belirtildiği üzere, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesine karşılık anlaşılan ABD'nin Türkiye hava sahasını kullanabilmesi, ilgili tezkerenin kabulüyle ABD tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ancak ABD'nin, TSK'nın 20.000 kişilik kuvvetle Kuzey Irak'a girmesini Kürt gruplarının iznine tabii tutması ve Kürt gruplarının bu girişe onay vermemesiyle, anlaşma koşullarında dengesizlik yaşanmıştır. TSK'nın Kuzey Irak'a girememesiyle ABD, TSK'nın PKK'ya karşı alacağı önlemleri ve Türkmenleri korumasına ilişkin oluşturacağı hareket planını kendisinin gerçekleştireceği yönünde sözlü garanti vermiştir. Bu süreçte, bölgeden kopmamak adına Türkiye, Irak'a NATO şemsiyesi altında girebilmek için Genelkurmay Başkanlığı nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Hükümet, 23 Haziran 2003'te imzaladığı gizli kararnameyle, Türkiye'deki liman, havalimanı, tesis ve üslerin BMGK kararlarında öngörülen faaliyetler kapsamında ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenecek usuller doğrultusunda müttefik kuvvetlerce kullanılmasına izin vererek, İncirlik üssünün ABD kuvvetlerince kullanılmasının önünü açmıştır²⁸⁵. Kuzey Irak'ta yer edinmeye çalışan AK Parti hükümeti, 7 Ekim 2003'te, TBMM'den, TSK'nın Irak'taki güvenlik ve istikrara katkıda bulunması amacıyla çokuluslu güce katılmak üzere yabancı ülkede bulunma iznini geçirmesine rağmen, ABD'nin Türk birliklerinin konuşlanması için Irak'ın tehlikeli bölgelerinden olan Felluce bölgesini göstermesiyle Türkiye, Irak'a asker göndermekten vazgeçmiştir²⁸⁶.

Savaşın sona ermesiyle 22 Mayıs 2003'te BMGK, ABD'nin ve İngiltere'nin inisiyatifıyla hazırlanan 1483 sayılı kararı alarak, ABD liderliğindeki işgal güçlerini Otorite olarak tanımıştır. Böylece oluşturulan Irak Geçici Koalisyon Otoritesi (IGKO), Irak'ın ekonomik ve siyasi olarak yeniden imarından sorumlu kurum haline gelmiştir. Ayrıca Irak'a uygulanan ambargo kaldırılmış ve BM Genel Sekreteri'nin Irak'ta siyasi otorite kurulmasına yönelik Özel Temsilci atamasına imkân tanınmıştır. Irak'ta yerel otorite kurma çalışmaları 13 Temmuz 2003'te tamamlanmış ve Irak Geçici Yönetim Konseyi (IGYK) oluşturulmuştur. Konsey'de Kürt-Türkmen-Arap dengesi yerine Şii-Sünni-Kürt dengesi gözetilmesi ve yeni denge taraflarının ABD üzerindeki nüfuzları, bu oluşumda etkili olduğu iddia edilmiştir²⁸⁷.

²⁸⁴ Uzgel, 2013a: 275. İçinde, Bölükbaşı, 2008: 102.

²⁸⁵ Uzgel, 2013a: 275, 276.

²⁸⁶ Arı, 2010: 71, 72.

²⁸⁷ Arı, 2014: 476, 477.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki değişim, 4 Temmuz 2003'te, Süleymaniye'de bulunan TSK'ya ait Özel Kuvvetler Komutanlığı İrtibat Ofisi'nin ABD askerleri tarafından basılarak, 11 Özel Kuvvetler mensubu askerin başına çuval geçirilip göz altına alınmasıyla yaşanmıştır²⁸⁸. Türk askerinin, Kuzey Irak'ta ABD tarafından kurulmak istenen istikrarı bozduğu gerekçesiyle²⁸⁹ böyle bir uygulamanın yapıldığı yönünde açıklama yapan ABD, Türkiye'nin 1996'dan bu yana bölgede, KDP ile KYB arasındaki çatışmayı önleme ve PKK'ya yönelik izleme ve gözetleme faaliyetinde bulunan askeri varlığı hakkındaki rahatsızlığını belli etmiştir. Hükümetin ve Genelkurmay Başkanlığının konuyu büyütmemesine rağmen, olay kamuoyunda ABD karşıtlığını artırmış ve "Süleymaniye Olayı" adı altında ani bir kriz ortaya çıkarmıştır. Bu kriz, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Krizle birlikte, öncelikle, Türk Özel Kuvvetlerinin bölgede rahat hareket edemeyeceği bir döneme girilmiştir. Bununla birlikte, Kürt peşmergelerin operasyonda dolaylı olarak yer alması, ABD'nin bölgedeki yeni müttefikini açığa çıkarmış²⁹⁰ ve Türkiye'nin bölgede ABD desteğiyle kurulacak Kürt devleti endişesini artırmıştır. Süleymaniye Olayı, diplomatik çevreler tarafından da Irak'taki Türk askeri varlığının bitirilmesine yönelik bir hareket olarak nitelendirilirken, kamuoyunda 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin diyeti olduğu düşüncesi hâkim olmuştur²⁹¹.

TBMM'nin 1 Mart tezkeresini reddetmesiyle Türkiye'nin Irak politikası, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine bağlı olarak şekillenmeye başlamıştır. Türkiye'nin, 19 Mart 2003 ve 7 Ekim 2003 tarihlerinde attığı tezkere adımlarına ve Irak'ın uluslararası sisteme eklenmesi sürecinde etkin şekilde rol alma isteğine²⁹² karşın gerçekleşen Süleymaniye Olayı, Türkiye-ABD ilişkilerini derinden sarsmıştır. ABD'nin, Irak'ın yeniden inşasında Kürtlere önemli rol vermesi, Türkiye'nin, bunu güvenliğine yönelik tehdit olarak algılamasına yol açarak, Irak'ın bölünmemesine ve bağımsız Kürt devleti kurulmamasına yönelik siyasetine zarar vermiştir. Nitekim Türkiye'nin, bölgeye asker sokamaması ve mevcut askeri varlığının rahat hareket edememesiyle, bölge politikasında etkinliği azalmıştır. Ayrıca PKK'nın Kuzey Irak'ı üs olarak kullanmasının engellenememesiyle, PKK'ya karşı yürütülen operasyonlar sekteye uğramıştır. Iraklı Türkmenlerin korunması ve Kerkük'ün Kürt şehri olmasının önüne geçilmesinde de sıkıntılar yaşanmasına rağmen, ileride ele alınacağı gibi, bu konularda Türkiye, birtakım inisiyatifler kullanmıştır. Bölge odaklı konularda, Türkiye'nin İran ve Suriye ile zaman zaman da Rusya ile yakınlaşması, ABD tarafından olumlu karşılanmamış, Irak'ta yaşanan gelişmeler

²⁸⁸ Tür, 2012: 603.

²⁸⁹ Tür, 2012: 603. İçinde, Yetkin, 2004: 223.

²⁹⁰ Uzgel, 2013a: 277.

²⁹¹ "Kuzey Irak Baskını", Milliyet Gazetesi, 06.07.2003.

²⁹² Gül, 2004: 1-7.

nedeniyle kamuoyunda yükselen ABD karşıtlığı ise iki ülke ilişkilerinde sorun olarak kalmaya devam etmiştir²⁹³.

2.2.3.1.2. Yeni Komşu ABD: İşgal Sonrası Dönemde Türkiye'nin Irak Politikası

İşgalin yarattığı kaotik ortam ve ABD'nin izlediği politika neticesinde, Irak'ta bir taraftan işgalcilere yönelik direniş başlarken, diğer taraftan siyasi güç elde etmek için mezhep ve etnik temelli çatışma yoğunluk kazanmıştır. Bu durum, Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokarken, ülkenin parçalanmasına yönelik öngörüler yapılmasına neden olmuştur. Irak'ın içine düştüğü siyasi çıkmaz sonucunda İran'ı dengeleyecek güç kalmazken, İran, Şii Araplar aracılığıyla Irak'ta nüfuzunu artırmaya başlamıştır²⁹⁴.

Irak Anayasasını hazırlayacak meclis için genel seçimler 30 Ocak 2005'te yapılırken, Şii ağırlıklı Birleşik Irak İttifakı mecliste çoğunluğu elde etmiş ve Nisan 2005'te de Celal Talabani devlet başkanlığına seçilmiştir²⁹⁵. Aralık 2005'te yapılan parlamento seçimlerinde Birleşik Irak İttifakı'nın çoğunluğu elde etmesiyle, seçimler sürecinde başlayan Sünni-Şii çatışması, Irak'ın istikrarlı bir düzene kavuşmasına engel olmuş, ABD'nin kayıpları artırmış ve ülkeyi şiddet sarmalına götürmüştür. Bu durum, Irak politikasını Kürtlere dayandırıp federatif yapıyı güçlendirerek Kürtlere ayrıcalık sağlayan ABD'yi, 2006 yılından itibaren Sünnileri ve Şiiileri de dikkate alan bir politika izlemeye yönelterek merkezi yapıyı güçlendirmesine neden olmuştur. İlerleyen süreçte, ABD'nin Irak'tan askerini çekmesinden sonra, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY), bölgeden desteği ve çıkış kapısını sadece Türkiye üzerinden bulabileceği²⁹⁶ ve Türkiye'nin Irak'ın demokratikleşme sürecine önemli katkıda sağlayabileceği için ABD'nin bölge politikasıyla Türkiye'nin Irak politikası örtüşmeye başlamıştır²⁹⁷.

Türkiye, Irak'taki merkezi siyasal yapının güçlenmesi ve kendi Kuzey Irak politikasının başarılı olması için bütüncül bir Irak politikası uygulamaya başlamış, Ahmet Davutoğlu'nun dış politika ilkelerinden tüm aktörlerle temasın ve diyalogun etkin şekilde kullanılmasının gerekliliğinin farkına vararak 2004 yılında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türkiye'nin, Irak'ta tüm etnik ve dini gruplara eşit mesafede olacağını beyan etmiştir²⁹⁸. Bu beyanın yanı sıra, yine 2004 yılında, ABD tarafından Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da, demokratikleşme adımlarının atılması ve insan haklarının gelişmesi amacıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika

²⁹³ Balcı, 2015: 266.

²⁹⁴ Şahin, 2016: 338.

²⁹⁵ Yeşilyurt, 2013: 410.

²⁹⁶ Uzgel, 2013a: 286-288.

²⁹⁷ Yeşilyurt, 2013: 409.

²⁹⁸ Tür, 2012: 604.

Girişimi başlatılmış²⁹⁹ ve bu girişim kapsamında Türkiye'ye önemli siyasi roller verilmiştir. Bu sebeple Türkiye, Irak'ın demokratikleşme sürecinde yer almaya çalışarak, anayasa sürecine destek vermiştir. Bu destek ve söylemler, önce Ocak 2005 seçimleri öncesinde seçimleri boykot eden Sünni Arapları, sonra da Aralık 2005 seçimleri öncesinde Irak'taki tüm Sünni grupları, seçimlere katılmaya yönelik ikna çalışmasıyla somut hale gelmiştir³⁰⁰.

2005 seçimlerinde Şii çoğunluğun iktidara gelmesi, Irak içinde sorun yarattığı gibi, Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır ve Körfez ülkelerinde de İran ve Suriye'nin bölgede etkili nüfuz elde etmesi açısından tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, bölgede İran'ı dengeleyebilecek bir güç olarak görülmüştür³⁰¹. Türkiye, işgal öncesi ve sonrası dönemde, Irak'ın toprak bütünlüğünün kaybolması konusunda İran ve Suriye ile ortak tehdit olarak algılayıp beraber hareket ederken, Irak'ta Şii çoğunluğun iktidara gelmesiyle merkezi yapının güçlenmesi konusunda İran'la karşı karşıya gelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin bölgede pragmatik ve duruma dayalı politika izlediğinin örneklerinden biri olmuştur.

2.2.3.1.3. PKK Faaliyetleri Çerçevesinde ABD İlişkileri

Türkiye ve ABD arasında, Irak'ın, demokratikleşmesi ve merkezi yapısının güçlendirilmesi yönünde politikalar örtüşmesine rağmen, ABD'nin, Irak'taki PKK faaliyetlerine karşı sessiz kalması, artan terör eylemlerine karşı Türkiye'nin sınır ötesi operasyon yapmasına karşı çıkması, Kürt liderlerini PKK'ya karşı harekete geçirme konusunda isteksiz davranmasıyla birlikte³⁰², tüm bu sürecin Türkiye kamuoyunda ABD karşıtlığına dönüşmesi, Kasım 2007'deki Beyaz Saray görüşmesine kadar devam eden sorunları oluşturmuştur.

Süleymaniye Olayıyla, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta 1991'den beri devam eden askeri varlığı önemli ölçüde sona ermiş, bu da PKK'nın bölgedeki varlığını arttırarak, eylemlere başlamasına neden olmuştur. 7 Ekim 2003'te TBMM'den geçen tezkerenin, Kuzey Irak'ta bulunan PKK varlığının temizlenmesine yönelik olduğu açıklanmasına rağmen, Irak içindeki Kürtlerin ve Arapların, TSK'nın Kuzey Irak'a girmesine karşı durması ve ABD'nin bu konuda isteksiz davranarak, TSK'nın konuşlanması için Felluce bölgesini işaret etmesi, Türkiye'nin tezkereyi rafa kaldırmasına yol açmış, Türkiye'nin PKK kaynaklı güvenlik endişesinin devam etmesine neden olmuştur³⁰³.

²⁹⁹ Uzgel, 2013a: 267.

³⁰⁰ Yeşilyurt, 2013: 409-411.

³⁰¹ Sönmezoğlu, 2016: 564.

³⁰² Arı, 2010: 85, 86.

³⁰³ Tür, 2012: 604.

PKK, Şubat 2000'de tek taraflı ilan ettiği ateşkesi, 2004 yılının ortasında sonlandırmış ve adını Kongra-Gel (*Halk Kongresi*) olarak değiştirerek, eylemlere başlamıştır³⁰⁴. Ateşkesin tek taraflı sonlandırılmasından sonra, kısa sürede, 1200 PKK'lının Irak sınırından Türkiye'ye girdiği, ilgili raporlarda yer almıştır³⁰⁵. Merkezi otorite eksikliğinden kaynaklanan PKK hareketliliğini aşmak için Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve merkezi hükümetin güçlendirilmesi için, daha önce belirtildiği gibi, ülkedeki tüm grupları kapsayan, Sünni Arapların ve Türkmenlerin de siyasi mekanizmaya dahil edilmesine yönelik politika izlemiştir.

İşgal sonrası dönemde ABD, Kuzey Irak'taki otoritesini IKBY'ye devretmiş ve bölgedeki tartışmalı istikrarı zedelememek için, PKK'ya karşı önlem almaktan kaçınmıştır. ABD ile benzer şekilde IKBY de Türkiye'nin PKK'nın Irak'tan çıkarılmasına yönelik talebine olumlu yanıt vermemiştir. Buna karşın Türkiye'nin, sınır ötesi harekât yapmak için ABD'den onay istemesi, ABD'nin de kararı Irak'a ve IKBY'ye bırakması ve neticesinde bu yönetimlerin sınır ötesi operasyona izin vermemesi, Türkiye'yi rahatsız etmiştir³⁰⁶.

ABD'nin, Nisan 2002'den itibaren PKK'yı, Mayıs 2003'ten itibaren de Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi'ni (KADEK) terör örgütleri listesine almasına rağmen, PKK, Kuzey Irak'ın İran sınırına yakın Kandil Dağı'nda ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği denetimindeki Mahmur Kampı'nda konuşlanmış ve bu bölgelerde IKBY'nin denetimini engelleyerek, bu alanlarda özerk yapıya kavuşmuştur. Türkiye, özellikle, Mahmur Kampı'nın kapatılması için, BM nezdinde temaslarda bulunmasına rağmen, sonuç alamamıştır. Bunların yanında, Saddam Hüseyin yönetiminden kalan silahların PKK'nın eline geçmesiyle, örgütün eğitime ağırlık verdiği görülmüştür. Ayrıca Türkiye, etkin pişmanlık hükümlerini Türk Ceza Kanunu'na eklemesine ve ABD'ye PKK'nın silahlı eğitim ve istihbarat çalışmalarını içeren belgeleri sunarak karşılığında ABD'den PKK'nın başkanlık konseyi üyelerinin teslimini istemesine karşın bu girişimlerden de sonuç alamamıştır³⁰⁷.

Artan PKK eylemleri ve ABD karşıtlığı karşısında, Ağustos 2006'da ABD, Türkiye ve Irak'la birlikte Terörle Mücadele Koordinasyon Grubu oluşturmuştur. Türkiye, bu görüşmelerde, Irak'tan, PKK'yı terör örgütü ilan etmesini, Mahmur Kampı'nı kapatmasını ve terörizme karşı anlaşma imzalanmasını istemiş, sadece Mahmur Kampı'nın Irak tarafından sıkı denetim altına alınması sonucunu elde edebilmiştir. Somut sonuçlar alınamayınca bu girişim, Ekim 2007'de sonlandırılmıştır³⁰⁸.

³⁰⁴ Uzgel, 2013a: 284.

³⁰⁵ Tür, 2012: 604. İçinde, Park, 2007: 212.

³⁰⁶ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 399.

³⁰⁷ Uzgel, 2013a: 284, 285.

³⁰⁸ Uzgel, 2013a: 286.

ABD, PKK konusunda silahsız çözüm içeren, Türkiye’de yaşayan Kürtler için daha geniş siyasal haklar, reformlar, af ilanı gibi önlemlerden yana olmuştur ancak, Türkiye, PKK konusunda adım atılmadan herhangi bir çözüme yanaşmamıştır³⁰⁹. Sadece 2007 seçimlerinde Demokratik Toplum Partisi (DTP), bağımsız milletvekilleriyle TBMM’de grup kurma hakkını elde edince, buna yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır³¹⁰.

2007 yılının sonlarında Türkiye, sınır ötesi operasyon konusunda aradığı desteği, Suriye’den, PKK ile mücadele konusunda ise Ürdün, Suudi Arabistan ve Filistin’den bulmuş, İngiltere’yle ve Arap Birliği’yle güvenlik anlaşması imzalamıştır. 7 Ekim 2007’de Şırnak’taki Gabar Dağı’nda gerçekleşen PKK saldırısı, kamuoyunda infiale yol açmış hem AK Parti hükümetine hem de ABD’ye yönelik tepki doruğa ulaşmıştır. Bu tepki sonucunda, 17 Ekim 2007’de, TSK’nın sınır ötesi operasyon düzenlemesine yönelik tezkere, TBMM’den geçmiştir³¹¹. Tezkerenin geçmesinden hemen sonra, 21 Ekim’de gerçekleşen Dağlıca saldırısıyla Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD’ye rağmen sınır ötesi harekât yapılacağını beyan etmiş ve bu konuda İran’ın desteğini almıştır³¹².

Bu bağlamda, 2007 yılında artan PKK saldırıları, bir sonraki başlıkta ele alınacak Kerkük referandumuna bağlanarak, Türkiye’nin, Irak içine çekilip ABD ile karşı karşıya bırakılmak istendiği yorumu yapılmıştır. Ayrıca IKBY Başkanı Mesud Barzani’nin, bu planı PKK’yı kullanarak uyguladığı ve planın sonucunda Türkiye’yi hem Kerkük sürecinden hem Irak dengesinden uzaklaştırılmayı amaçladığı belirtilmiştir³¹³.

2.2.3.2. Kuzey Irak İlişkileri

2.2.3.2.1. Kerkük Sorunu ve Türkmenler

Kerkük, sahip olduğu çok sayıda etnik yapısı, çok kültürlü nüfusu ve petrol rezerviyle Irak ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Şehri, Araplar, Kürtler ve Türkmenler, kendilerine ait olarak görmesine rağmen, Saddam Hüseyin rejimi döneminde, Kürtler ve Türkmenler zorunlu göçe tabii tutulmuş, yerlerine Araplar yerleştirilerek, Kerkük Araplaştırılmaya çalışılmıştır³¹⁴.

Türkiye ise işgal dönemiyle birlikte, Kerkük için, “özel statü” politikası izleyerek, şehirdeki çok kültürlülüğün korunmasını ve şehirde herkes için güvenlik anlayışının yerleşmesini savunmuştur³¹⁵. Savaş sonrası dönemde, Kerkük’ün Kürt şehri olmasını

³⁰⁹ Uzgel, 2013a: 288, 289.

³¹⁰ Uzgel, 2013a: 285.

³¹¹ Uzgel, 2013a: 289.

³¹² Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 400.

³¹³ Zengin, 2014: 168.

³¹⁴ Uzgel, 2013a: 278.

³¹⁵ Zengin, 2014: 95.

engellemeye çalışan Türkiye, şehrin IKBY'ye bağlanmamasını ve statüsünün Kürtlerin, Türkmenlerin, Şii ve Sünni Araplarla Asurilerin dahil olacağı bir çözümle sonuçlanmasını desteklemiştir. Ahmet Davutoğlu, Kerkük için, “Kerkük, küçük bir Irak'tır. Irak da küçük bir Ortadoğu'dur.” ifadesini kullanarak, şehrin önemini belirtmiştir³¹⁶. Bu nedenle Türkiye, BM'nin hazırladığı Kerkük'ün IKBY'ye, merkezi hükümete veya her ikisine de bağlanması önerilerini reddederek Kerkük'ün özel statülü bölge konumuna sahip olmasını istemiştir³¹⁷.

Türkiye'nin 2005 yılına kadar izlediği Irak politikasının bir ayağını, Kerkük'ün statüsü ve Türkmenlerin hakları oluştururken, izlenen bu politikayı yine Türkiye'nin ABD ve IKBY ile olan ilişkisi etkilemiştir. Kerkük'te bulunan yoğun Türkmen nüfus, Türkiye'nin duyarlı olduğu konuların başında gelmekle birlikte Türkiye, Türkmenlerin yaşadığı tüm bölgelerde istikrarın tesis edilmesine önem göstermiştir. Türkiye'nin Kerkük özelinde önem verdiği bir diğer husus, şehrin ekonomik boyutu olmuş, Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattının güvenliği ve işlerliği konusunda Türkiye yoğun çaba sarf etmiştir³¹⁸.

10-11 Nisan 2003 tarihinde, ABD kuvvetleriyle Kerkük'e giren Kürt peşmergelerin şehre ait tapu ve nüfus kayıtlarını yok etmesi, ileriki dönemde Türkmenlerin karşılaşacağı durumun göstergesi olmuştur. Süleymaniye Olayı sırasında, Irak Türkmen Cephesi Temsilciliği'nin, Türkmenlere ait radyo ve televizyon binası ile Türkmen Kültür Merkezi'nin basılmış olması, ABD'nin işgal sonrası dönemde Türkmenlere karşı göstereceği tavrı ortaya çıkarmıştır. IGKO'nun, Kerkük için “Kürt şehri” ifadesini kullanmasıyla KYB lideri ve 2005'ten itibaren Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani'nin Kerkük'ü “Kürdistan'ın Kudüs'ü” olarak nitelendirmesi, Türkiye'de tepki yaratmasına rağmen, IGKO, sadece Türkiye'nin askeri gözlemci heyetinin Kerkük'te inceleme yapmasını kabul etmiştir. ABD kuvvetlerinin, Eylül 2004'te, Suriye sınırına yakın bir Türkmen şehri olan Telafer'e baskın düzenleyerek, şehre Kürt asıllı Belediye Başkanı ataması, Türkiye'nin Türkmenleri etkin şekilde koruyamadığını göstermiştir³¹⁹.

Irak'ın geleceğinin şekillenmesi hususunda, Türkmenlerin yeni Irak anayasasında yer alması, Türkiye için önemli konulardan biri olmuştur. Ancak, öncesinde de belirtildiği gibi, 13 Temmuz 2003'te kurulan IGYK'da, Şii-Sünni-Kürt ekseninde bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu 25 üyeli oluşumda Türkmenlerin nüfus oranına göre üç üye beklentisi gerçekleşmemiş ve

³¹⁶ “Kerkük Neden Önemli?”. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-neden-onemli>. (erişim tarihi: 13.12.2017).

³¹⁷ Uzgel, 2013a: 281.

³¹⁸ “Kerkük Neden Önemli?”. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-neden-onemli>. (erişim tarihi: 13.12.2017).

³¹⁹ Uzgel, 2013a: 277, 280.

Türkmenler bir üyeyle IGYK'da temsil edilmiştir³²⁰. Üstelik o üyenin de Nisan 1995'te, Türkiye'nin etkisiyle altı Türkmen kuruluşun bir araya gelerek oluşturduğu Irak Türkmen Cephesi (ITC) ile bağlantısının olmadığı görülmüştür. ITC, Ocak 2005'teki anayasayı hazırlayacak meclis seçimlerinde üç, Aralık 2005'teki seçimlerde ise bir milletvekili çıkartabilmiştir. Türkmenlerin kendi aralarında Şii ve Sünni olarak ayrılmasının ve ITC'nin sadece Kerkük bölgesinden ve milliyetçi Sünni Türkmenlerden oy toplayabilmesinin, seçimlerde kurumsal Türkmen kimliğinin meclise yansımalarının önünde engel olduğu ifade edilmiştir³²¹.

Ekim 2005'te kabul edilen Irak Anayasasında asli unsur olmayı bekleyen Türkmenler, hayal kırıklığına uğramalarına rağmen, anadilde eğitim hakkına sahip olmuştur. Türkiye ise yeni anayasayı tatmin edici bulmadığını belirtse de Irak'ın bir an önce kontrolü ele alması için yapılan anayasa çalışmalarını desteklediğini ifade etmiştir. Bu anayasanın içeriğinde, Kerkük hakkında, IKBY'nin baskısıyla referandum ibaresi yer almış ve 31 Aralık 2007'ye kadar bu referandumun gerçekleştirilerek şehrin statüsünün belirlenmesi öngörülmüştür ama ilerleyen süreçte hem Türkiye'nin hem de Irak'ın baskısıyla IKBY, bu referandumu ertelemiştir³²².

KDP lideri Mesud Barzani'nin, Kerkük referandumunun yapılmasının gerekliliğini ifade etmesi ve Türkiye için, Kerkük'ün geleceğine karışmamalı yönündeki açıklaması, Kerkük üzerinde IKBY'nin planını ortaya koymuştur. Anayasada referandum için öngörülen nüfus sayımının Temmuz 2007'de yapılamaması, referandumun gerçekleşme ihtimalini zora sokmuştur. 2007 yılında Türkiye'de yapılacak genel seçimler ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Türkiye'de siyasi kriz yaşatmasının nedenlerinden birisinin, Barzani destekli PKK eylemlerinin artışı ve bu eylemlerin kamuoyunda, TSK'da ve TBMM'de yarattığı öfke ve bu öfkenin TSK'nın Kuzey Irak'a girmesi yönünde AK Parti hükümetine yaptığı baskı olduğuna yönelik yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlara ek olarak, Barzani hem söylemleriyle hem de PKK'ya verdiği destekle Türkiye'yi, sınır ötesi harekât yapmaya zorlayarak ABD'yle karşı karşıya getirmeyi planladığı iddia edilmiştir³²³. Barzani'ye göre, Kerkük referandumu sürecinden Türkiye'nin uzaklaşmasıyla, Kerkük'ün IKBY'ye bağlanmasının önü açılmış olacaktır.

Türkiye, Ekim 2007'de, bölgeye yönelik iyi niyetini gösterdiği, Irak'ın Komşuları Toplantısına ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'da gerçekleştirilen toplantıda, Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne önem verdiğini ve bağımsızlığına saygı

³²⁰ Arı, 2014: 477.

³²¹ Uzgel, 2013a: 279, 280.

³²² Uzgel, 2013a: 279, 280.

³²³ Zengin, 2014: 165-180.

duyduğunu ifade etmiştir. Kerkük konusunda, Babacan, Kerkük'ün hem bölgesel hem de Irak'ın güvenliği için önem arz ettiğinin altını çizmiştir³²⁴.

Bu dönemde, Kerkük, Türkiye'nin izlediği siyasetle IKBY kontrolüne geçmemiş ancak, Kerkük'ün demografik yapısı değişmiş ve statüsü belirsizliğini korumuştur. Türkmenler ise Şii-Sünni ayrımı nedeniyle, geniş bir oluşum kuramamış ve Irak içerisinde temsil sıkıntısı çekmeye devam etmiştir. Türkiye'nin, Iraklı Kürtler üzerindeki etkisini kaybederek, Irak politikasında etkin rol alamamış olmasına karşın, Irak'ta Türkmenlerle etkin olma politikası, onları bir araya getirme girişiminin başarısız olmasıyla olumsuz sonuçlanmıştır.

2.2.3.2.2. Kürt Gruplarıyla İlişkiler

AK Parti hükümetinin Kürt sorununa ilişkin düşüncesi, önceki hükümetlerin politikasından farklılık göstermiştir. Öncelikle, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde, insan hakları ve demokrasi eksenli düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, Türkiye'de yaşayan Kürtler üzerinde olumlu etki yapmıştır. AK Parti iktidarının sahip olduğu bir diğer farklı düşünce de çözüme yönelik söylemler olmuştur. AK Parti yönetimi, önceki iktidarların devam ettirdiği Türk milliyetçiliği merkezli söylemleri terk ederek, sorunun çözümünü her iki tarafın da ortak noktası olan İslam paydasına dayandırmakla farklı bir yöntem ortaya koymuştur³²⁵. Ahmet Davutoğlu da *Stratejik Derinlik* kitabında Kürt sorununu, bölgesel problemlerin yansıması olarak ele alarak iç siyasi gerilimlerden uzak tutmuş ve soruna bütüncül bir yaklaşım sunmuştur. Davutoğlu'na göre İran-Irak Savaşı'ndan itibaren Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu, siyasi istikrarsızlığa neden olarak, PKK'nın üslenmesi için elverişli bir ortam hazırlamış, bu ortam da Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği dış politikayı önemli ölçüde etkilemiştir³²⁶.

Irak'ın işgaliyle Türkiye'nin, Irak'ın bölünerek Kürtlerin, ABD desteğiyle bağımsız devlet kuracağına ve bu durumun PKK faaliyetlerini tetikleyeceğine yönelik endişesi tekrar açığa çıkmıştır. Özellikle 1 Mart tezkeresinin reddiyle işgal sürecinde ABD'nin en önemli müttefiki konumuna gelen Kürtler, 1992'de kurdukları özerk yapılarını güçlendirmeye başlamıştır. Bu ittifak sürecinde Kuzey Irak, Orta ve Güney Irak'la karşılaştırıldığında Irak'ın en istikrarlı bölgesine dönüşmüştür. Saddam Hüseyin'in devrilmesi, özerkliğin bağımsızlığa dönüşme ihtimalinin daha belirgin hale getirmiş ve bu da Türkiye'nin bölgeye olan tutumunu etkilemiştir.

Türkiye ile KDP ve KYB arasında işgalle başlayan güvensizlik ortamı, Mart 2003'te, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker gönderme isteğine engel olmasıyla su yüzüne çıkmıştır.

³²⁴ Akbaş, 2011: 286. İçinde, Shahbandar, 2007:86, 87.

³²⁵ Sönmezoğlu, 2016: 567.

³²⁶ Davutoğlu, 2008a: 141.

Süleymaniye Olayında da Kürt peşmergelerin ABD kuvvetleriyle birlikte hareket etmesi, Türkiye'nin bölgedeki etkisinin ciddi ölçüde kaybolduğunu göstermiştir.

Temmuz 2003'te kurulan IGYK'da, Mesud Barzani'nin ve Celal Talabani'nin yer almasıyla, Kürtlerin Irak yönetiminde ağırlığı artmış ve Haziran 2004'te kurulan Geçici Irak Yönetimi'nin (GIY) Dışişleri Bakanı, Barzani'ye yakın olan Hoşyar Zebari olmuştur. IGYK'nın, 8 Mart 2004'te çıkarmış olduğu Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'na göre hareket eden GIY, yine hazırlanan bu yasa uyarınca Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kurulmasına onay vermiştir. IKBY'nin yetki alanı, Dohuk, Erbil ve Süleymaniye şehirlerini kapsarken, bölgedeki peşmergeler, Irak'tan bağımsız bir güvenlik gücüne dönüşmüştür³²⁷. Bu durum Türkiye'nin, Irak'ın bölünmemesi ve bağımsız Kürt devleti kurulmaması yönünde izlediği politikaya büyük etki yapmıştır. Türkiye, bu süreçte, idari bir birim olarak IKBY'yi tanımamış ve siyasi diyalog kurmamıştır. Bunun yanı sıra, Haziran 2004'te, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, o tarihe kadar Türkmenler üzerine kurulan dış politika anlayışının dışına çıkarak, Iraklı Kürtlerle Türkiyeli Kürtlerin tarihsel ve kültürel bağının altını çizmiş ve bölgede yaşayan Kürtlerle iyi ilişki kurma yönünde söylemlerde bulunmuştur³²⁸. Burada, ileride ele alınacak olan güvenlik odaklı dış politikayla, TSK'nın dış politika mekanizmasından çıkartılması ve AK Parti iktidarının bölgeye yönelik bütüncül, ekonomik ve diyaloga açıklık politikalarının oluşturduğu tezat göze çarpmaktadır.

1990'larda yaşadıkları ekonomik ve politik bazlı gerginlikleri bir tarafa bırakan KDP ve KYB, 30 Ocak 2005'te, Sünni Arapların boykot ettiği seçimlerde iş birliğine giderek Irak Parlamentosunda %26 oy, IKBY seçimlerinde yine benzer işbirliğiyle 111 sandalyeli meclisin 82 sandalyesini almıştır. Kürtler, bu sayede Irak siyasetinde etkin konuma ulaşmış ve Talabani, Nisan 2005'te Irak Cumhurbaşkanı, Barzani de Haziran 2005'te IKBY Başkanı olmuştur. Ekim 2005'te kabul edilen anayasada, IGYK'da bölgesel yetkilere sahip yönetimlerin kurulmasına yönelik maddenin yer alması, IKBY'nin hukuksal zeminini oluşturmuştur³²⁹. Bu süreçte, Türkiye, yeni anayasanın hazırlanması çalışmalarını ve gerçekleştirilen parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini desteklemiş, bölgedeki tüm aktörlerle temas ilkesi doğrultusunda Ocak 2005'te seçimi boykot eden Sünni Arapları, Aralık 2005 seçimine katılım sağlamaları yönünde ikna çalışmasında bulunmuştur³³⁰. Türkiye'nin bu desteğinin arkasında, daha önce belirtilen, PKK'nın faydalandığı otorite boşluğunun sonlanacak olması ile Genişletilmiş

³²⁷ Uzgel, 2013a: 282.

³²⁸ Balcı, 2015: 295. İçinde, İnat ve Duran, 2005: 28.

³²⁹ Uzgel, 2013a: 282, 283.

³³⁰ Yeşilyurt, 2013: 411.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi ile başlayan siyasi meşruiyet kazanımı çalışması yer almıştır.

Yapılan seçimlerle ve IKBY'nin yasal zemine oturmasıyla Türkiye, durumu geri döndürülemez bir gerçeklik olarak ele almış ve ilişkilerin yeniden kurgulanmasına yönelik çalışma başlatmıştır. Ayrıca Kürtlerle kurulan ilişki, bu tarihten itibaren sadece PKK ve Türkmenlerin konu edildiği bir ilişkiden ziyade Irak'ın bütününe konu edildiği farklı bir boyuta evrilmiştir³³¹. İlerleyen süreçte, Mayıs 2006 seçimiyle Şii Arap Nuri el Maliki'nin Irak Başbakanı olmasıyla İran, Irak üzerindeki etkisini arttırmış, Kürtler ise Türkiye'ye yakınlaşmaya başlamıştır³³².

Türkiye'nin, seçimlerin gerçekleştirilmesine ve anayasanın hazırlanması çalışmalarına verdiği desteğe rağmen, Ocak 2005 seçimi öncesinde, Kerkük sorunu nedeniyle, Türkiye ve Kürt gruplar arasındaki ilişki gerginleşmiştir. Seçimden önce, Saddam Hüseyin döneminde yerlerinden edilen Iraklıların evlerine dönmesini sağlayan yasanın onaylanmasıyla Türkiye, Nisan 2003'ten itibaren, Kerkük'ün demografik yapısının Kürtler lehine kasıtlı olarak değiştirildiğini öne sürmüştür³³³. Bu sebeple Türkiye, 2007 sonuna kadar yapılması planlanan Kerkük'ün geleceğini belirleyecek referandumun ertelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine Barzani'nin, Türkiye'nin Kerkük'e karışması durumunda kendilerinin de Diyarbakır'a karışmaya hakları olacağına yönelik söylemlerine Türkiye, sert tepki göstermiş ve Irak'a nota vermiştir³³⁴.

İran etkisiyle Türkiye'yle yakınlaşan Kürtler, PKK'nın Kuzey Irak üzerinden gerçekleştirdiği faaliyetlere mesafeli yaklaşp eleştirel söylemlerde bulunmasına karşın, Türkiye'nin sınır ötesi operasyonuna, ABD'nin Türkiye ile ilişkisini baz alarak, sıcak bakmamıştır³³⁵. Ayrıca Türkiye'nin, gizli temaslarla, PKK'nın Kuzey Irak'tan tasfiyesine yönelik yaptığı talebe karşılık, IKBY'nin Türkiye'den bölgesel yönetimi tanınmasını istemesi, Türkiye'nin çabasını sonuçsuz bırakmıştır³³⁶. Türkiye'nin, PKK'nın tasfiyesine yönelik bu kez Irak nezdinde yaptığı girişimler, Irak Başbakanı Maliki ile 7 Ağustos 2007'de PKK'nın terörist faaliyetlerinin engellenmesine, lojistik ve finans kaynağının kesilmesine, Kuzey Irak'ta faaliyet göstermesinin engellenmesine ilişkin memorandumun imzalanmasıyla sonuçlanmış ancak, sınır ötesi operasyon talebi reddedilmiştir³³⁷.

³³¹ Sönmezoğlu, 2016: 568.

³³² Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 43.

³³³ "Türkiye'den Kürt Yerleşimci Tepkisi". <http://arsiv.ntv.com.tr/news/305839.asp>. (erişim tarihi: 19.12.2017).

³³⁴ Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 43. İçinde, Özcan, 2009: 52.

³³⁵ Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 47.

³³⁶ Uzgel, 2013a: 285.

³³⁷ Uzgel, 2013a: 289.

Türkiye, İKBY'yi siyasi olarak tanımasa da ilişkilerin ekonomik seyri AK Parti'nin iç politikada ekonomik gelişmeye önem verme ve dış politikada karşılıklı bağımlılık yaratma ilkesiyle farklı bir yönde ilerlemiştir. Türkiye, Irak'a yaptığı ihracatın büyük kısmını nispeten istikrarlı Kuzey Irak'a yönlendirerek, işgal sonrası ihracat hacmini, 2003-2006 yıllarında 829 milyon Amerikan Doları'ndan, 2 milyar 589 milyon Amerikan Doları'na yükseltmiştir. Karşılıklı ticaretin artmasıyla Türkiye, ABD işgaliyle Kuzey Irak'ta kaybettiği gelişmeleri kontrol etme yeteneğini tekrar kazanma şansını elde etmiştir. Ek olarak, sınıra yakın bölge nüfusunun Irak'la ticaret yapmaya başlaması, bölge halkının refah seviyesini yükselterek o dönemde Türkiye'nin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmuştur³³⁸.

2.3. Kasım 2007 Sonrasında Irak ile İlişkiler

2.3.1. 5 Kasım 2007 Görüşmesi Çerçevesinde ABD İlişkileri

Irak'taki işgal sonrası süreçte yaşanan gerek ABD'ye direnişte gerekse iktidar savaşında, Şii ve Sünnilerin başını çektiği şiddet sarmalı, Irak'ı yaşanmaz hale getirerek ABD'yi çıkmaza sokmuştur. Bunun üzerine, Baker-Hamilton Komisyonu tarafından hazırlanan Irak Çalışma Raporu, Irak'ta istikrarın sağlanması için, Aralık 2006'dan itibaren bazı önlemlerin alınmasını önermiştir. Şiddet sarmalının devam etmesi, ABD'nin çıkarına aykırı bir durumken, bunun devam etmesi halinde Irak'ın toprak bütünlüğünü kaybedebilme ihtimalinin Türkiye'nin de çıkarına aykırı olması, iki ülkenin bu konudaki politikasının örtüşmeye başladığının göstergesi olmuştur. Bu rapor doğrultusunda, ABD, Iraklı Kürtler merkezli destek anlayışını değiştirerek Şii'leri ve Sünnileri de dikkate alan politika izlemeye başlamıştır. Aynı zamanda, İKBY varlığının Irak'ın federatif düzeni içerisinde güvenli şekilde devam etmesi ABD için önem kazanırken, yine ABD'ye göre, İKBY'nin varlığının devamı için Türkiye ile yakınlaşmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır³³⁹.

Eylül 2007'de yakalanan PKK'lıların üzerinde ABD menşeli silahların bulunmasından, PKK unsurlarının Kuzey Irak'ta rahat hareket edebilmesinden ve Türkiye'nin taleplerine rağmen ABD'nin PKK unsurlarına karşı Türkiye'ye yeterli desteği vermemesinden dolayı, kamuoyunda ve AK Parti hükümetinde, ABD'ye karşı yükselen olumsuz algı güçlenmiştir³⁴⁰. PKK'nın 7 Ekim 2007'de gerçekleştirdiği Gabar/Şırnak saldırısı ve akabinde 17 Ekim 2007'de sınır ötesi operasyon izninin TBMM'den geçmesi, ABD'de endişe yaratmıştır. Bunun sonucunda PKK sorununu silahsız şekilde, TSK'nın Kuzey Irak'a girmesine gerek kalmadan çözmek ve Türkiye'de gelişen ABD aleyhtarlığını bitirmek isteyen ABD Başkanı George W.

³³⁸ Tür, 2012: 604, 605.

³³⁹ Uzgel, 2013a: 287-289.

³⁴⁰ Arı, 2010: 84, 85.

Bush, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı 5 Kasım 2007'de görüşmek üzere Washington'a davet etmiştir³⁴¹.

Gerçekleşen görüşme sonrasında, ABD Başkanı Bush, PKK'yı Türkiye'nin, Irak'ın ve ABD'nin ortak düşmanı ilan etmiş, PKK kamplarının bombalanması için Kuzey Irak hava sahasını Türkiye'ye açarak Türkiye'nin Kuzey Irak'a karadan operasyon yapmasına izin vermiştir. Bu operasyonlar sırasında Türkiye'ye istihbarat sağlanmasına karar verilmiştir. Aynı süreçte ABD, PKK'nın Avrupa ülkelerinde bulunan finans ve iletişim kaynaklarının kısıtlanması konusunda adımlar atılmasını sağlamıştır³⁴². ABD, bu görüşmeyi gerçekleştirerek Türkiye'deki ABD aleyhtarlığının artmasını engellemeyi, Türkiye'nin kapsamlı şekilde sınır ötesi harekât gerçekleştirme ihtimalini ortadan kaldırmayı ve en nihayetinde IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiyi düzeltmeyi hedeflemiştir³⁴³. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye, PKK'ya karşı herhangi bir adım atılmadan IKBY ile siyasal diyaloga girmeyi reddetmektedir.

Türkiye, TBMM'nin verdiği sınır ötesi operasyon yapma izni ve 5 Kasım 2007 görüşmesi sonrasındaki ortam neticesinde, PKK'ya karşı ilk operasyonu 16 Aralık 2007'de gerçekleştirmiş, hava operasyonları da Ocak 2008 boyunca devam etmiştir. Ardından 21 Şubat 2008'de, TSK, Güneş Harekâtı adı altında, Kuzey Irak'a bir hafta sürecek kapsamlı kara operasyonu yapmıştır. Bu operasyon AK Parti hükümeti döneminde gerçekleştirilen ilk kara operasyonu olma özelliğini taşımıştır. Mesud Barzani'nin operasyona karşı olma eğilimi, Türkiye'nin operasyon sırasında ABD ile yaptığı görüşme sonuçlarına bağlı kalmasıyla engellenmiş ve ABD'nin Irak Özel Temsilcisi David Satterfield'in PKK'ya karşı gerçekleştirilen operasyonda Türkiye'den yana aldığı tavrın gölgesinde kalmıştır³⁴⁴.

2.3.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkileri

5 Kasım 2007 görüşmesiyle, Iraklı Kürtlerle Türkiye arasındaki siyasal diyalogun önündeki engeller kalkmış ve bölgede doğrudan iletişime geçilmeyen hiçbir aktör kalmamıştır. 24 Nisan 2008 tarihindeki MGK toplantısında hükümete, Kürtler dahil Iraklı tüm gruplarla ilişki kurma konusunda tavsiyede bulunulmuştur³⁴⁵. TSK'nın dış politikada etkinliğinin azalmaya başlamasıyla, AK Parti hükümeti, IKBY ile ilişkisini geliştirmeye ve PKK'yı bu ilişkinin merkezinden çıkarmaya başlamıştır³⁴⁶. Bu durumun en somut örneğini ise Türkiye, dış

³⁴¹ Sönmezoğlu, 2016: 570.

³⁴² Uzgel, 2013a: 289, 290.

³⁴³ Sönmezoğlu, 2016: 570.

³⁴⁴ Ögür, Baykal ve Balcı, 2014: 48.

³⁴⁵ Ertem, 2014: 60.

³⁴⁶ Balcı, 2015: 296.

politikada yeni bir düzenlemeye giderek göstermiş ve Kuzey Irak'ın sorumluluğunu, 1996'dan itibaren sürdüren Özel Kuvvetlerden alarak Dışişleri Bakanlığı'na devretmiştir³⁴⁷.

AK Parti hükümeti, iç politikada da PKK faaliyetlerini Kürt sorununun odak noktasından çıkarmaya başlayarak, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin kendi dillerinde yayın yapmasına ve eğitim almasına olanak sağlamış, bireysel özgürlüklerin kapsamını genişletmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar, Ahmet Davutoğlu'nun öne sürdüğü özgürlük ve güvenlik arasındaki denge politikasının yansıması olarak ele alınmıştır³⁴⁸. Güneş hareketinin bir hafta sürmesindeki amaç da sorunun çözümünün silahlı operasyonla olmayacağını, simgesel anlamda, bölgedeki dengenin değiştiğinin ve Türkiye'nin artık Kuzey Irak'a girebileceğinin altını çizerek, PKK'nın tasfiyesine giden yolun açıldığını kamuoyuna göstermek olmuştur³⁴⁹. Bu dönemde, Kürt sorununa ilişkin çözüm süreci, Davutoğlu'nun, Türkiye'nin bölgede düzen kurucu rolünü oynaması için, kendi iç siyasetindeki kutuplaştırıcı ve bölücü durumların aşılmasına yönelik ortaya koyduğu görüşler doğrultusunda şekillenmiştir.

Barack Obama'nın 2008 yılı sonunda ABD Başkanlığına gelmesiyle ABD birliklerinin kademeli olarak Irak'tan çekileceğinin açıklanması³⁵⁰, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının şekillenmesi açısından önemli unsur olmuştur. Türkiye, ABD'nin ayrılmasıyla Irak'ta oluşacak güç boşluğunu doldurmak için aktif politika izleme gayretine girmiştir. Bu nedenle, ilgili açıklamanın yapılmasından sonraki süreçte, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve merkezi hükümete saygı duyduğunu göstermeye çalışan Türkiye, temaslarda önceliği merkezi hükümete vermiştir.

Türkiye'nin Irak'ı önceleyen bu anlayışı, İKBY'nin giderek güçlenerek merkezi otoriteden uzaklaşmasıyla yavaş yavaş terkedilmiş ve öncelik 2009 yılı sonundan itibaren İKBY'ye verilmeye başlanmıştır. İzlenen politika değişikliğinin en önemli göstergesi, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Erbil'e yaptığı ziyaret olmuştur³⁵¹. Bu tarihten sonra, Mesud Barzani, Temmuz 2010'da Ankara'yı ziyaret ederken, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da Mart 2011'de Erbil'i ziyaret etmiş ve Türkiye'nin Kürt kimliğini artık reddetmediğini belirtmiştir³⁵². Bu ziyaretten sonra, Ekim 2011'de, Türkiye'nin Erbil Konsolosluğu'nun açılması, Türk dış politikası için önemli bir adım olmuştur³⁵³. ABD birlikleri henüz tam olarak çekilmeden yapılan son karşılıklı ziyareti de Barzani, Kasım 2011'de Ankara'ya giderek gerçekleştirmiştir³⁵⁴.

³⁴⁷ Uzgel, 2013a: 290.

³⁴⁸ Özgöker ve İba, 2010: 92, 93.

³⁴⁹ Uzgel, 2013a: 291.

³⁵⁰ Arı, 2014: 484.

³⁵¹ Balcı, 2015: 297.

³⁵² Sönmezoğlu, 2016: 573.

³⁵³ Ögür, Baykal ve Balcı, 2014: 51.

³⁵⁴ Balcı, 2015: 297.

ABD birliklerinin 18 Aralık 2011’de Irak’tan tamamen ayrılmasından sonra Başbakan Nuri el-Maliki’nin gücünü pekiştirme çabası, IKBY’nin Türkiye’ye yaklaşmasına neden olmuştur. Irak’ın merkezileşme ve güçlenme çabasının en önemli dürtüsü enerji faaliyetleri olmuştur. Türkiye sınırına yakın Şekhan bölgesinde 10 milyar varilin üzerinde rezerv bulunması ve büyük petrol şirketlerinin burada yatırım yapmaya başlaması, enerji kaynaklarının sahipliği ve enerjinin transferi hususlarında, Irak ve IKBY arasında gerginlik yaratmıştır. Türkiye de enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, Rusya ve İran’a olan enerji bağımlılığın azaltılması, hızlı büyüme kaynaklı enerji ihtiyacının karşılanması, ucuz enerji girdisi sağlanması gibi sebeplerden dolayı bu gerginlikten faydalanarak, karşılıklı bağımlılık kurma ilkesi doğrultusunda IKBY ile yakınlaşmaya başlamıştır³⁵⁵.

Bölgede çıkartılan petrol ve doğalgazın ihracı konusunda Irak’la anlaşmazlığa düşen IKBY'nin, Irak’a bağımlı olmaktan kurtulmak için Türkiye’yle yaklaşması ve 2012 yılında Türkiye üzerinden yeni bir boru hattının inşa edileceğini duyurması, Türkiye-Irak ilişkilerinin sorunlu bir seyir izlemesine neden olmuştur. Irak’ın onayı olmadan, 20 Mayıs 2012’de, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız’ın Erbil’e yaptığı ziyaret esnasında IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami ile görüşmesi, bu sorunlu seyrin örneklerinden birisini teşkil etmiştir. Türkiye’nin, IKBY ile yapılan enerji anlaşmalarını, devlet düzeyinden ziyade özel sektör düzeyinde gerçekleştirmesi, Irak’ın merkezi gücünü halen göz önünde bulundurduğu yorumlarına da sebep olmuştur³⁵⁶.

IKBY, Türkiye’ye yakınlaştıkça, PKK’ya yönelik eleştiri dozunu arttırmaya başlamıştır. Ancak 2011 ve 2012 yıllarında, PKK ve TSK arasındaki çatışmaların yoğunluğunun yükselmesine rağmen, IKBY, PKK’nın eylemlerini eleştirmek ve Türkiye’nin yanında olduğunu belirtmek dışında PKK’nın bölgeden çıkartılmasına ilişkin somut adım atmamıştır. IKBY, ancak Ağustos 2012’de, PKK’nın Yumurtalık-Kerkük boru hattına yaptığı saldırıyla PKK’nın IKBY ekonomisine zarar verdiğini ve bölgede istikrarsızlık ortamı oluşturduğunu düşünerek, PKK’ya karşı Türkiye ile ortak adım atmaya başlamış, TSK’nın Kuzey Irak’a yaptığı hava saldırılarına ses çıkarmamıştır. Barzani'nin Nisan 2012’de Ankara’ya yaptığı ziyarette, PKK’nın Kürt meselesine zarar verdiğini belirterek, Türkiye’nin attığı demokratik adımlar neticesinde, Kürt sorununa ilişkin çözüm sürecine destek verilmesi gerektiğini ifade etmesi, IKBY’nin PKK sorununun çözümü konusunda aktif politika izlemeye başladığının göstergesi olmuştur³⁵⁷. Abdullah Öcalan’ın 2013 Nevruz mesajında, Kürt sorununun kültürel ve siyasal reformla çözüleceğini belirterek, PKK’nın ateşkes ilan edeceğini

³⁵⁵ Balcı, 2014: 15-18.

³⁵⁶ Balcı, 2014: 18, 19.

³⁵⁷ Balcı, 2013: 131.

ifade etmesinde IKBY önemli rol oynarken, Barzani'nin, Erdoğan'ın Diyarbakır mitingine katılarak Türkiye'nin çözüm sürecine ilişkin attığı adımlardan memnun olduğunu söylemesi, Türkiye-İKBY ilişkisinin PKK sorununun silahsız çözümüne ilişkin ortaya çıkardığı sonuçlardan bir diğeri olmuştur³⁵⁸.

Davutoğlu, dış politikada vurguladığı yatay iletişim ve yumuşak güç unsurlarını kullanarak, Kuzey Irak'ta karşılıklı çıkar alanları oluşturmak ile PKK sorununun çözümünü ve ekonomik büyüme ile ucuz enerji girdisini karşılıklı olarak kullanmaya çalışmıştır. 2010 yılında, Irak'a yapılan ihracatın yaklaşık %60'ının³⁵⁹ Kuzey Irak'a yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, 2014 yılı itibariyle Irak'a yapılan ihracatın 11 milyar Amerikan Dolarına yaklaşması³⁶⁰ ve bu ihracatın 2006 yılında 2 milyar 589 milyon Amerikan Doları olması, ekonomik ilişkilerin katlanarak arttığının işareti olmuştur. Artan ekonomik ilişkiler neticesinde, Türk Hava Yolları'nın 2011 yılı itibariyle Erbil, Musul ve Süleymaniye'ye sefer düzenlemeye başlaması, Davutoğlu'nun kültürel, ekonomik ve bunların neticesinde siyasi bağların kuvvetlendirilmesi ilkesi bağlamında, Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücüne önemli katkı sağlamıştır. Davutoğlu ayrıca, Aralık 2011'deki IV. Büyükelçiler Buluşması'nda, başta müteahhitler olmak üzere, iş dünyası ile büyükelçilerin yakın ilişkide bulunması gerektiğini ifade ederek, Türkiye'nin dış ticaret performansı ile dış politikasını benzer düzleme getirmeye çalışmıştır³⁶¹.

2.3.3. Irak'la İlişkiler

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı Güneş Harekatı'nın tamamlanmasından bir hafta sonra, 7 Mart 2008'de, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Ankara'yı ziyaret etmesi, 5 Kasım görüşmelerinden sonra başlayan politik dönüşümün merkezi hükümet ayağındaki dönüm noktası olmuştur. Talabani, bu ziyarette, PKK'yı hedef alan açıklamalar yaparak, PKK karşısında Türkiye'ye destek verdiğini belirtmiş ve sonrasında Türkiye'nin Irak'la ilişkisinde yumuşama yaşanmaya başlamıştır³⁶².

Talabani'nin ziyaretinin ardından karşılıklı ziyaretler devam etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Temmuz 2008'de Bağdat'a yaptığı ziyarette, eşbaşkanlığını iki ülke başbakanının yapacağı Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde, enerji alanında yapılacak işbirliği, önemli gündem maddelerinden biri olurken,

³⁵⁸ Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 54.

³⁵⁹ Uzgel, 2013a: 293.

³⁶⁰ "Irak'ın Ekonomisi". <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> (erişim tarihi: 25.12.2017).

³⁶¹ Aysan ve Genç, 2014: 265, 266.

³⁶² "Celal Talabani'den 'Kürt kedisi' Düzeltmesi".

<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/03/07/celal.talabaniden.kurt.kedisi.duzeltmesi/435050.0/index.html> (erişim tarihi: 25.12.2017).

Yumurtalık-Kerkük boru hattının kapasitesinin artırılması, Irak doğalgazı için yeni bir boru hattının inşa edilmesi ve yeni sınır kapılarının açılması konularında anlaşma sağlanmıştır³⁶³.

İlişkilerdeki yumuşamaya rağmen, Başbakan Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu, verdiği bir röportajda³⁶⁴, Irak iç siyaseti hakkındaki çekincelerini ortaya koyarak, Irak'ta güvenliği devralacak ulusal ordunun oluşturulamamasının, petrol konusunda uzlaşmaya varılamamasının ve Kerkük konusundaki görüş ayrılıklarının devam etmesinin, halen sorun olarak devam ettiğini vurgulamıştır. Davutoğlu ayrıca, Irak'taki sorunların çözümünde Türkiye'nin güvenlik, siyasal diyalog, karşılıklı bağımlılık ve kültürlerin barış içerisinde bir arada yaşaması gibi temel ilkeler üzerinden hareket ettiğini belirterek, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda, Iraklı grupların, komşu ülkelerin ve uluslararası toplumun uzlaşma sağlaması gerektiğinin altını çizmiştir.

ABD, Kasım 2008'de Irak'la imzaladığı *Status of Forces* Anlaşması (SOFA) ile birliklerini, Haziran 2009 itibariyle kentlerden, Aralık 2011 itibariyle de tüm Irak'tan, çekeceğini ilan etmiştir³⁶⁵. Türkiye ise daha önce belirtildiği gibi ABD'nin bölgeden ayrılmasıyla oluşacak güç boşluğunu doldurmak ve komşularla sıfır sorun ilkesi kapsamında, Irak'la ilişkisini geliştirme yönünde adımlar atmaya başlamıştır.

Irak'la ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Mart 2009'da Bağdat'a yaptığı ziyaret, bir diğer dönüm noktası olmuştur. Gül, bu ziyarette, Türkiye'nin, Irak anayasasını tanıdığını belirterek, İKBY'yi anayasanın bir kurumu olarak kabul ettiğini, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve merkezi hükümete saygı gösterdiğini ifade etmiştir. Irak'ın istikrara kavuşması gerektiğini de vurgulayan Gül, Türkiye'nin Kerkük'ün geleceği konusunda aktif tavır almaktan kaçınmayacağını belirtmiş ve ziyaret sürecinde Iraklı Türkmen liderlerle de görüşmeler yapmıştır³⁶⁶.

Gelişen ilişkiler ışığında ziyaretler devam etmiş ve Başbakan Erdoğan'ın Ekim 2009'da Irak'a yaptığı ziyarete 9 bakanın eşlik etmesi, ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir adım olarak gösterilmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında, ekonomik konuların ağırlıklı olduğu 48 protokolün imzalanması, ilişkilere siyasi olaylardan çok ekonomik işbirliğinin yön vereceği bir döneme girildiği yorumuna sebep olmuştur. Ziyarete, ekonomik engellerin kaldırılmasına yönelik entegrasyon fikri özellikle vurgulanarak, işbirliği alanlarının genişletilmesi hedeflenmiştir³⁶⁷.

³⁶³ Uzgel, 2013a: 292.

³⁶⁴ Bruno, "Turkey's Top Foreign Policy Aide Worries about False Optimism in Iraq" <https://www.cfr.org/interview/turkeys-top-foreign-policy-aide-worries-about-false-optimism-iraq>. (erişim tarihi: 25.12.2017).

³⁶⁵ Arı, 2014: 484.

³⁶⁶ Erkmen, "Cumhurbaşkanı Gül'ün Irak Ziyareti ve Sonuçları". <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12099?dil=tr>. (erişim tarihi: 26.12.2017).

³⁶⁷ Tür, 2012: 607.

Türkiye'nin Irak'la ilişkisinin artarak gelişmesine karşın, 2010 yılından itibaren birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Irak'ta, 7 Mart 2010'da gerçekleşen parlamento seçiminden, Türkiye'nin açık şekilde olmasa da desteklediği, seküler El-İrakiye grubunun birinci olarak çıkmasına karşın, grubun lideri İyad Allavi, hükümet kurmayı başaramamıştır. Hükümeti, 22 Aralık 2010'da Nuri El-Maliki, ikinci kez kurarken, koalisyonda El-İrakiye grubunun da yer alması ve Sünni Arapların siyasal sürece entegre edilmesi, Türkiye tarafından desteklenmiştir³⁶⁸. Buna karşın, Şii Maliki hükümetinin siyasi açıdan İran'a yakın olması, Türkiye'nin ABD sonrası Irak'ta yaşanacak güç boşluğu mücadelesinde sıkıntı yaşamasını muhtemel hale getirmiştir.

Aralık 2011'de ABD'nin Irak'ta bulunan tüm birliklerini çekmesiyle, Maliki hükümetinin Sünni muhalefeti sindirmeye yönelik politika izlemeye başlaması tepki toplamış, özellikle hakkındaki suçlamalar nedeniyle tutuklanması gündeme gelen Cumhurbaşkanı yardımcılarında Tarık El-Haşimi'nin Şubat 2012'de Türkiye'ye sığınması, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Suriye'de başlayan iç savaşta İran'la birlikte hareket ederek Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad yanlısı politika izleyen Maliki hükümetinin, Esad muhalifi grupları destekleyen ve Irak'taki Sünni muhalifleri dışlayan politika izlemesi sonucunda, mezhepsel gerginlik tırmanışa geçmiştir³⁶⁹. Türkiye, Irak merkezli mezhep mücadelesinin artmasından endişe duyarken, istikrarı bozmamak için, konuya tarafsız yaklaştığının altını çizmiş ve mezhepsel ayrılıkların son bulmasına yönelik çağrıda bulunmuştur³⁷⁰. Böylece Irak, İran'la yakınlaşırken Türkiye'den uzaklaşmaya başlamıştır.

Eşzamanlı gelişen Türkiye-IKBY ilişkisi ve yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı sorunlu hale gelen Türkiye-Irak ilişkisi çerçevesinde, Türkiye, başta petrol ticareti olmak üzere birçok konuda Irak'ı dışlayan ve doğrudan IKBY ile temasa geçen bir politika izlemeye başlamıştır³⁷¹. Gerek Irak'la iletişim kurmadan IKBY'yi muhatap alarak gerekse Erbil'e sık sık ziyarette bulunarak Maliki hükümetinin tepkisini çeken Türkiye, Irak'ın içişlerine karışmakla suçlanmıştır³⁷².

Irak'taki 30 Nisan 2014 parlamento seçiminde, Nuri El-Maliki'nin liderliğindeki Kanun Devleti Koalisyonunun birinci olmasına karşın, Kürtler, Sünni Araplar ve Maliki muhalifi Şiiler, Maliki'nin Başbakanlığına karşı çıkmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin görevden ayrılmasıyla, Kürt kökenli Fuad Masum, 24 Temmuz 2014'te Irak'ın yeni

³⁶⁸ Yeşilyurt, 2013: 412.

³⁶⁹ Arı, 2014: 485.

³⁷⁰ Tür, 2012: 609.

³⁷¹ Sönmezoğlu, 2016: 574, 575. İçinde, Balcı, 2013: 122-133.

³⁷² Uzgel, 2013a: 293.

Cumhurbaşkanı seçilmiş, 11 Ağustos 2014'te Maliki'ye karşı oluşan ortamdan dolayı Haydar El Abadi'yi Irak Başbakanı olarak atamıştır³⁷³.

Maliki'nin görevden ayrılması sürecinde, IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) adlı terör örgütünün, Suriye iç savaşının ortaya çıkardığı istikrarsız süreçte faaliyete geçerek, bölgede önemli bir güç haline gelmesi de etkili olmuştur. Haziran 2014'te Musul'a giren örgüt, şehri kısa sürede ele geçirirken, Türkiye Başkonsolosluğu personelini de rehin almıştır³⁷⁴. Rehin personel, örgütle yapılan müzakere sonucunda Eylül ayında serbest bırakılmıştır³⁷⁵.

Bu tezin incelediği dönemlerin dışında kalmakla birlikte, Irak'la yaşanan son önemli olay, İKBY'nin 25 Eylül 2017'de düzenlediği bağımsızlık referandumu olmuştur. Bu referandumun sonucunda %92,73³⁷⁶ evet oyu çıkmasına rağmen, İKBY'nin bu referandumu merkezi yönetim tarafından tanınmamıştır³⁷⁷. ABD'nin de tanımadığı bu referandumu³⁷⁸, Türkiye şiddetle eleştirirken, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, sınırların tek taraflı olarak kapatılacağını açıklamış ve siyasi, ticari, ekonomik ve güvenlik alanlarında gerekli adımların atılacağını belirtmiştir³⁷⁹. Söz konusu referandumun Türkiye tarafından tanınmaması, Türkiye'nin izlediği Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmasının engellenmesi politikalarıyla örtüşmektedir.

³⁷³ Sönmezoğlu, 2016: 575, 576.

³⁷⁴ "IŞİD Türk Konsolosluğu'na Saldırıp Çalışanları Kaçırıldı". <http://www.hurriyet.com.tr/isid-turk-konsolosluguna-saldirip-calisanlari-kacirdi-26591687>. (erişim tarihi: 26.12.2017).

³⁷⁵ "Musul'daki 49 Konsolosluk Çalışanı Serbest!". <http://www.haberturk.com/gundem/haber/992001-musuldaki-49-konsolosluk-calisanlari-serbest>. (erişim tarihi: 26.12.2017).

³⁷⁶ "İKBY Referandumunun Resmi Sonuçları Açıklandı". <https://www.ntv.com.tr/dunya/ikby-referandumunun-resmi-sonuclari-aciklandi,ZiWka2RtuE-4ejUlfHmJoA>. (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷⁷ "İraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu Hakkında Bilinmesi Gerekenler". <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>. (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷⁸ "Tillerson: ABD, Referandumunu Tanımıyor". <https://www.dunya.com/dunya/tillerson-abd-referandumunu-tanimiyor-haberi-383906>. (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷⁹ "Erdoğan'dan İKBY'deki Referanduma Tepki: Giriş-Çıkış Kapatılacak, Bir Gece Ansızın Gelebiliriz". <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41383662>. (erişim tarihi: 21.03.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ IRAK POLİTİKASI İLE AK PARTİ DÖNEMİ IRAK POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Birinci bölümde, Turgut Özal'ın hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı dönemlerinin Türk dış politikası, genel çerçevede ele alınırken, konu bağlamında, bu dönemlerdeki Türkiye'nin Irak politikası irdelenmiştir. İkinci bölümde ise genel bağlamda AK Parti döneminin Türk dış politikasının temel parametreleri ortaya konmuş ve yine AK Parti'nin iktidara geldiği Kasım 2002'den Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan olduğu 2014 yılının yaz aylarına kadar uygulamaya çalıştığı Irak politikası üzerinde durulmuştur.

Türk dış politikası, karşılaşılan durumlar ve uygulanan politikalar bakımından bu iki dönemde, bazı noktalarda, benzerlik bazı noktalarda ise farklılık göstermiştir. Bu benzerlikleri ve farklılıkları meydana getiren sebeplerden birisini, uluslararası ilişkilerde yaşanan sistemsel değişikliklerin Türk dış politikasına yaptığı etki, bir diğeri de devlet yapısındaki değişikliklerle birlikte hükümetler içerisindeki karar alıcı mekanizmaların ve bireylerin, kurumsal veya bireysel bazda Türk dış politikasına yaptığı etki oluşturmuştur.

Bu bölümde, ilk olarak, Türk dış politikasının siyaset oluşturma, karar alma ve uygulama unsurlarını etkileyen uluslararası sistemdeki değişiklikler ele alınarak, bu değişikliğin, genel anlamda, Türk dış politikasına yaptığı etki üzerinden iki dönem karşılaştırılacaktır. İkinci olarak ise bu iki dönem, uluslararası sistemdeki değişikliğin devlet ve hükümet düzeyinde yarattığı etki ile Irak politikasının oluşturulması ve uygulanması anlamında değerlendirilerek, karşılaştırmaya tabi tutulacaktır. Sistemsel etkinin genel olarak hükümet politikalarını etkilemesinden dolayı, devlet seviyesindeki karşılaştırmalar konu bazlı olacağı gibi, sistem seviyesinden daha kapsamlı olacağı da açıktır. Ayrıca bireysel seviyede yapılacak karşılaştırma, Turgut Özal'ın dış politika etkisinin karşısına AK Parti döneminden eş değer seviyede bir kişi getirilememesinden dolayı, devlet seviyesiyle beraber ele alınacaktır. Yine de bu karşılaştırmada, AK Parti'nin dış politika yapımındaki etkili kişisi Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu teorik altyapı ve pratikteki uygulamaları göz ardı edilmeyecektir.

3.1. Sistem Düzeyinde İki Dönemin Karşılaştırılması

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle dünya sistemi, ideolojik temelde, iki kutuplu düzene geçmiştir. Bu kutuplardan birisini ABD'nin başını çektiği kapitalist Batı bloğu, diğeri ise SSCB'nin başını çektiği komünist Doğu bloğu oluşturmuştur. Bu bloklardan birincisi

NATO'yu, ikincisi de Varşova Paktı'nı kurarak, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında başladığı söylenebilecek Soğuk Savaş'ın gerçekliğini, ittifak politikaları bazında tescillemiştir.

İki bloğun karşı karşıya geldiği gerilimli süreçlerin inişli çıkışlı bir grafik izlediği Soğuk Savaş'ta, 1962 Küba Krizi'nden sonra başlayan yumuşama dönemi, SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi ve 1981 yılında Ronald Reagan'ın ABD Başkanı seçilmesiyle sona ermiş ve bloklar arası mücadele yeniden alevlenmiştir³⁸⁰. Reagan'ın, komünizm karşıtı hareketlere tüm dünyada destek vereceğini açıklaması ve bu söylemi aktif şekilde uygulaması karşısında, SSCB ekonomisi darboğaza girmiştir. Yaşadığı siyasal krizin yanına ekonomik krizin de gelmesi, SSCB'yi ABD karşısında geriye düşürmüştür. Mihail Gorbaçov, 1985 yılında, SSCB'nin başına geldiğinde, bu krizleri aşmak için, Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) kavramlarını ortaya atmış ve ABD'ye nükleer denemeleri durdurmayı teklif etmesiyle başlayan bu süreç, Soğuk Savaş'ı aşamalı olarak sona erdirmiştir.

Türkiye, kuruluşundan itibaren dış politika uygulamalarındaki temel motif olan toprak bütünlüğünün korunması ilkesi bağlamında, NATO'ya 1952 yılında üye olarak, SSCB'nin yayılmacı siyasetine, Batı bloğuna girerek karşılık vermiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, dış politikasını NATO'nun izlediği siyasetle büyük ölçüde paralel tutmaya çalışmıştır. 1980 yılında yaşanan askeri darbe ile yönetime gelen askeri yönetim de güvenlik konularında ABD ile paralel tutum sergilemiştir. Türkiye'nin, Ortadoğu ile Batı arasında önemli bir köprü olması ve 1979 İran Devrimi neticesinde İran'ın Batı karşıtı politika izlemeye başlaması nedenleriyle, Batı ve özellikle ABD tarafından, jeopolitik konumundan kaynaklanan, önemi artmıştır³⁸¹.

Küreselleşme kavramının, uluslararası kapitalizm ile birlikte demokrasi, insan hakları, azınlık hakları ve akılcılığı içine alan Batı sistemiyle dünyaya yayılması, teknolojiye, sanayiye ve ekonomide büyük dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur³⁸². Siyasi ve ekonomik krizler nedeniyle bu dönüşüme direnç gösteremeyen SSCB'nin ve Varşova Paktı'nın 1991 yılında dağılmasıyla, iki kutuplu uluslararası sistem sona ermiş, Sovyet tipi sosyalizm çökmüş, etnik temele dayalı federatif yönetim biçimlerinde krizler ve dağılmalar meydana gelmiştir³⁸³. Batı'nın sistemi, ABD, tek güç olarak çıktığı Soğuk Savaş'tan, rakipsiz olarak dünyayı şekillendirmeye başlamıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan tek kutuplu yeni dünya düzeninde, Ortadoğu'ya karşı Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla, ABD'nin ve Batı Avrupa'nın güvenlik endişesinin azalması açısından, kısa vadede Batı'nın gözünde Türkiye'nin önemi azalmış³⁸⁴, buna karşılık,

³⁸⁰ Scott, 2006: 101, 102.

³⁸¹ Sönmezoğlu, 2006: 390.

³⁸² Oran, 2009b: 10.

³⁸³ Sönmezoğlu, 2004: 985.

³⁸⁴ Özgöker ve İba, 2010: 88. İçinde, Oran, 1996b: 360.

Körfez Savaşı'yla birlikte, 1991 yılından itibaren, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin önemi Batı ve ABD nezdinde tekrar artmıştır³⁸⁵. Yeni sistem içinde, karmaşık bir tehdit ağının ortasında yer almaya başlayan Türkiye için, Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik bunalımı oluşmaya başlamış, bu durum da Türkiye'nin, hızla silahlanmasına, askerî açıdan güçlenmesine ve dış politikayı güç perspektifinden yorumlamasına neden olmuştur³⁸⁶.

Tek kutuplu sistemin galip ideolojisinin temeli olan liberalizm, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesini ve piyasa ekonomisini savunmaktadır³⁸⁷. 1929'daki Büyük Buhrana kadar hâkim kalan liberal ideolojiye karşılık, devlet müdahalesini arttıran, ekonomik güçlüklerin ve sosyal sorunların üstesinden sadece devletin geleceğini benimseyen Keynesyen teori ortaya çıkmıştır. 1970'lerde yaşanan Bretton Woods sisteminin çöküşü ve petrol krizleriyle birlikte, Keynesyen teori de sarsıntı geçirmiş ve özel sektörün geliştirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Neo-liberalizm de bu noktada, sermaye birikiminin karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik, devletlerin uluslararası piyasa ile ekonomik ve ticari serbestleşme temelinde yeni bir eklemlenme yapısına girmesini ve devletlerin siyasi ve hukuki düzenlerini bu yapıya uygun olarak şekillendirilmesini savunarak yaşanan krize yanıt vermeye çalışmıştır³⁸⁸. Neo-liberalizmin yanında ortaya çıkan yeni sağ kavramı, devletin ekonomik yaşama müdahalesinin, özgürlükleri kısıtladığını ileri sürmüş, bu alanların bütünüyle piyasa mekanizmalarına bırakılarak demokrasinin ve özgürlüğün ön koşul olması gerektiğini savunmuştur³⁸⁹. İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan hükümetleri, yeni sağ kavramını benimseyerek yaygınlaşmasında önemli aktörler olmuşlardır. Yeni sağ, bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakâr söylemler taşıırken, diğer yandan ekonomik özgürlükler üzerine kurulu neo-liberal bir söylem kullanmaktadır. Özellikle devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi ve özelleştirme gibi yeni kavramları savunan yeni sağ, muhafazakâr ve liberal söylemleri bütünleştirmiştir³⁹⁰.

Demirel hükümetinde Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın, alımında önemli pay sahibi olduğu 24 Ocak 1980 kararları, o tarihe kadar Türkiye'de mevcut olan ithal ikameci ekonomi politikayı temelden sarsmıştır. 24 Ocak kararlarıyla ekonomi, Türkiye'de, büyük ölçüde liberalleştirilerek, ihracata yönelik ekonomi politikası başlatılmış ve liberal ekonomiye giriş sağlanmıştır. 1980'lerle birlikte tüm dünyada etkinleşen, ekonomide neo-liberalizmi,

³⁸⁵ Özgöker ve İba, 2010: 88.

³⁸⁶ Güvenç, 2004: 914, 915.

³⁸⁷ Haydaroğlu ve Tatlisu, 2016: 67. İçinde, Aktan, 1994: 1.

³⁸⁸ Bedirhanoğlu, 2013: 44.

³⁸⁹ Haydaroğlu ve Tatlisu, 2016: 65. İçinde, Doğan, 2002: 41.

³⁹⁰ Haydaroğlu ve Tatlisu, 2016: 66.

siyasette neo-muhafazakarlığı savunan yeni sağ kavramı, Özal'ı da etkilemiş ve Özal'ın 1983'te iktidara gelmesiyle, Türkiye siyasetinde uygulanmaya başlanmıştır. Sosyal refah devletinin artık son bulacağını ileri süren Özal, bireyciliğe dayanan, bireyin özgürlüğüne ve girişim dürtüsüne önem veren serbest piyasanın önemini savunmuştur³⁹¹. Küreselleşme ile ulus devletler, sermayenin serbest hareketini sağlamak için, piyasa devletine dönüşmeye başlamış ve bu dönüşüm Özal'ın uyguladığı politikaları ve ekonomik reformları etkileyerek, Türkiye'nin de bu sisteme girmesinin önünü açmıştır³⁹².

Neo-liberalizmin etkisiyle, 1970'lerden itibaren, Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, devlet merkezli anlayışın ötesine geçerek, uluslararası sistemde çoğulcu yapıyı savunan uluslararası kavramını ve ekonomiyle siyaset arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayarak, ekonominin artık askeri güçten daha önemli olduğunu ileri süren karşılıklı bağımlılık kavramını ortaya atmıştır³⁹³. Bu kavramların etkisinin yanında, Immanuel Kant'ın, devletlerin birbirine bağlanmasının karşılıklı fayda sağlayacağına ve bu faydadan vazgeçmek istemeyen devletlerin anlaşmazlıkları çözme yoluna gideceği³⁹⁴ düşüncesini temel alan Richard Rosecrance, artan iktisadi bağların, devletlerin önüne askeri-politik dünya ve ticari dünya olmak üzere iki seçenek sunduğunu, devletlerin de artan askeri harcamalarını, güç mücadelelerini göz önünde bulundurarak, işbirliğine, iletişime, ekonomik bağımlılığa dayanan, devletlerin gelişmesini ticarete ve yatırıma bağlayan ve nihai barışı bunun getireceğine inandığı ticari dünyayı seçeceğini ileri sürmüştür³⁹⁵.

Turgut Özal, iktidara geldiği tarihten itibaren, yukarıda bahsettiğimiz kavramları adım adım Türkiye ekonomisine ve siyasetine yerleştirmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla, neo-liberalizm, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yerini sağlamlaştırmış ve ilerleyen yıllarda, Özal'ın başlattığı ticaret devleti siyasetiyle önce ekonomide ve sonra da iç ve dış politikada etkisini sürdürmüştür. Ek olarak, bu dönemden itibaren, Türkiye'nin ulusal meselesi haline gelen terör sorunu, bölge siyasetinde belirleyici unsur olmuş ve dünyadaki yapısal değişimleri bir tarafa bırakarak, Türkiye'nin iç ve dış politikasında güvenlikçi realist anlayışın devam etmesine neden olmuştur³⁹⁶.

İki kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçiş ve hâkim ideolojinin tüm dünyaya yerleşmesi gibi tarihin akışını etkileyerek, uluslararası sistemi değiştiren süreç, bundan sonra karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacak olan AK Parti dönemini de etkilemiştir.

³⁹¹ Haydaroğlu ve Tatlisu, 2016: 67.

³⁹² Ayhan, 2016: 88.

³⁹³ Yanık, 2015: 43.

³⁹⁴ Yanık, 2015: 48. İçinde, Jackson ve Sorensen, 2010: 109-111.

³⁹⁵ Kirişçi, 2009: 40, 41. İçinde, Rosecrance, 1986: 8,9 ve 27.

³⁹⁶ Sever, 2012: 20, 21.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Doğu ve Batı arasında süregelen siyasi denge ortadan kalkmış ve Batı sistemi rakipsiz kalmıştır. Bu nedenle, Soğuk Savaş döneminin dengesinden ve güvenliğinden faydalanan devletler için riskli ve zor bir dönem başlamıştır. ABD Başkanı George Bush tarafından “Yeni Dünya Düzeni” 1991’de ilan edilmiş, neo-liberalizm dünyada egemen hale gelmeye başlamış ve küreselleşmeyle birlikte devlet siyasetinde, güvenlik, savunma, askeri güç kavramları yerlerini, ekonomiye, insan haklarına, demokrasiye ve özgürlüğe bırakmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye karşı gerçekleştirilen terör saldırılarıyla birlikte, uluslararası sistem tekrar kırılmaya uğrayarak, güç ve tehdit kavramları, bu kez, dünya barışına tehdit olan küresel teröre destek veren diktatörlüklere ve kitle imha silahlarına sahip devletlere karşı kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, NATO, uluslararası sistemin caydırıcı güvenlik şemsiyesi olarak tekrar önem kazanmaya başlamıştır. İran, Kuzey Kore, Küba, Libya, Sudan ve Suriye’yi haydut devlet olarak tanımlayan ABD, İran ve Kuzey Kore ile birlikte Irak’ı da şer ekseni ilan etmiştir³⁹⁷. 11 Eylül’den sonra terörün menşeyini Ortadoğu ve İslam dünyası olarak gören ABD, bölgeye yönelik politikasında uyguladığı “demokrasi yerine istikrar” anlayışını bırakarak, Ortadoğu’da yeni bir güvenlik mimarisinin sağlanmasına ve neo-liberal dönüşümün gerçekleştirilerek, gerekli siyasal, ekonomik ve sosyal reformların teşvik edilmesine ilişkin yeni politikalar izlemeye başlamıştır³⁹⁸.

AK Parti, oluşumunu muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan, yerel değerleri evrensel muhafazakâr siyasal gelenekle yeniden üretmek isteyen ve bunun yanında devletin sınırlı role sahip olmasını savunarak, küreselleşme sürecini kabul eden bir siyasi parti olarak Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelmiştir³⁹⁹. AK Parti, Özal’ın başlattığı ekonomik ilişkilerin ve devlet işleyişinin, neo-liberal bakış açısıyla dönüşümü sürecini sürdürmüştür. ABD’nin, küresel sistem ile uyumlu, demokratik, seçilmiş hükümetlere sahip bir Ortadoğu ve İslam dünyası fikriyle, kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AK Parti’nin kurulmasının ve iktidara gelmesinin yakın tarihler olması nedeniyle, AK Parti döneminde, Türkiye’nin, Ortadoğu politikasını, ABD’nin Ortadoğu politikası üzerinden şekillendirmesi olağan görülmektedir. Ancak sistemsiz değişikliğin yarattığı çok kutuplu yapı sayesinde, uluslararası güç dengesinin dağılımının ABD lehine değişmesine rağmen, AK Parti döneminde Türkiye, izlediği bölge siyasetini, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yüksek oranda ABD’ye bağlı kalarak değil, aksine daha serbest şekilde yürütmüştür⁴⁰⁰.

³⁹⁷ Oran, 2013: 19.

³⁹⁸ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 388, 389.

³⁹⁹ Uzgel, 2013c: 22.

⁴⁰⁰ Sever, 2012: 21.

Küreselleşmeyle birlikte, devletdışı, ulusüstü, uluslararası örgütlerin, kurumların ve çokuluslu şirketlerin dünya siyasetinde etkin şekilde yer almasıyla Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistem, çok kutuplu sisteme evrilmeye başlamıştır. Bölgeselleşme kavramı da bu süreçte yenilenerek, sınırlı alanda devlet merkezli işbirliklerin ve stratejik koordinasyonun geçerli olduğu bir tanımlamadan, devletlerle birlikte bölgesel örgütlerin ve sosyal grupların da işleyişe dahil olduğu daha geniş bir tanıma kavuşmuştur. İki kutuplu denge düzeninde, bölgesel düzenlemeler, güç mücadelesinin uzantısı şeklinde değerlendirilirken, yeni düzende, denge düzenlemeleri artık bölgesel güvenlik sorunlarının merkezinde yer almamaya başlamıştır. Bu durum da Türkiye gibi bölgesel güçlerin bölgelerinde hareket serbestisi kazanmasına sebep olmuştur⁴⁰¹.

Türkiye, 2000'lerle birlikte bölgeselleşme kavramını, Ortadoğu siyasetinde yoğun şekilde kullanmaya başlamıştır. ABD'nin bölgeye bakışı, Soğuk Savaş sürecindeki gibi güvenlik ve güç penceresinden olurken, Türkiye, bölgeyle kurulan bağlarını ve işbirliğini sağlamlaştırmaya çalışmış ve yeni bölgesel girişimlerde aktif politika izlemiştir⁴⁰². Türkiye'nin, kendi jeopolitik konumuna önem atfederek ve uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği kurarak bölgesel güç ve diplomatik ilişkilerde küresel aktör olma düşüncesi⁴⁰³, bölgeselleşme kavramıyla paralel gelişmiştir. Bundan yola çıkarak, Ahmet Davutoğlu, bölgeselleşmeyi, Osmanlı geçmişini de hesaba katarak, bölge halklarıyla işbirliği içerisinde birlikte kalkınma ve Türkiye'nin jeopolitik konumu sayesinde önem kazanarak, merkez ülke haline gelmesi anlamında ele almıştır⁴⁰⁴. Merkez ülke, merkez güç, bölgesel güç olmanın getirdiği sorumlulukları ise Davutoğlu, esnek ve çok yönlü dış politika, her aktörle temasa geçebilme gibi işbirliğine yatkın, çözüm sağlayıcı metotlarla yerine getirmeye çalışmıştır⁴⁰⁵.

Sistem etkisini iki dönemde karşılaştırdığımızda gerek Turgut Özal döneminin gerekse AK Parti döneminin sistem değişikliklerinden büyük oranda etkilendiği söylenebilmektedir. Türkiye, bir NATO ülkesi olarak Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasını, büyük ölçüde Batı bloğuna uygun dizayn ederken, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, NATO üyeliği devam etmesine rağmen, daha serbest politika izlemeye başlamıştır. Böylece sistemsal etkinin Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki belirleyici rolü, yerini Soğuk Savaş sonrasında aktör ağırlıklı bölgesel siyasete bırakmıştır.

İki dönemde de dünyayla paralel uygulanan neo-liberal ekonomik politikalar, Türkiye'nin hem iç hem de dış siyasetini etkilerken, terör ve Kürt sorunu nedeniyle Özal

⁴⁰¹ Sever, 2012: 23-34.

⁴⁰² Sever, 2012: 34.

⁴⁰³ Erdağ ve Kardaş, 2014: 275, 284.

⁴⁰⁴ Erdağ ve Kardaş, 2014: 290.

⁴⁰⁵ Oğuzlu, 2012a: 39, 40.

döneminde, siyasal açıdan güvenlikçi realist anlayış devam etmiştir. Buna karşı olarak, AK Parti hükümeti, AB üyelik sürecindeki reformlar ve 1999 yılında PKK'nın tek taraflı ilan ettiği ateşkesin etkisiyle, siyasal, sosyal ve kültürel reformları kapsayan neo-liberal politikaları, yine PKK'nın 2004 yılında ateşkesi sonlandırmasına ve 2007 yılında zirveye çıkan terör faaliyetlerine kadar uygulama şansı bulmuştur. Bu tarihlerle birlikte, artan PKK eylemleri sonucunda, Türkiye tekrar Irak özelinde dış politikasını güvenlikçi hale getirmeye başlamıştır⁴⁰⁶.

Sistemsel etkinin, Irak özelinde, Türk dış politikasını etkilemesi ve bunun devlet siyasetindeki yansıması, yaşanan Körfez Savaşları, merkezi yönetimle ilişkiler, Kürt ve terör sorunu, Musul, Kerkük ve Türkmenlerin durumu ve ekonomik ilişkiler açısından iki dönemin karşılaştırılması çerçevesinde, bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.2. Devlet Düzeyinde İki Dönemin Karşılaştırılması

İki dönemin devlet düzeyinde karşılaştırılması gerek Turgut Özal'ın gerekse AK Parti özelinde Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koydukları ve uygulamaya çalıştıkları dış politika ilkelerinin tarihsel ve kavramsal analizi şeklinde yapılacaktır. Alt bölümlerde konu bazlı karşılaştırmalar yapıp, tarihsel süreç göz önünde bulundurularak, politik uygulamaların ortaya konan dış politika ilkeleriyle bağlantısı incelenecektir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, Türkiye, Kasım 1983'te yapılan seçime kadar askeri yönetimle idare edilmiştir. Turgut Özal liderliğinde ANAP, 1983 yılında yapılan seçimi kazanarak, tek parti olarak hükümet kurma hakkını kazanmıştır. Başbakan olan Turgut Özal, daha önce Devlet Planlama Teşkilatı'nda ve Dünya Bankası'nda çalışmış, 24 Ocak kararları sırasında ise Başbakanlık Müsteşarlığı'nda bulunmuştur. Bu süreçte Özal, Keynesyen modelinin sarsılmasına karşılık, neo-liberal ekonomi politikasının dünyada kabul görmesinden etkilenmiş ve Türkiye'nin ekonomik hayatının, iktidara gelmeden önce alınan 24 Ocak kararlarıyla, iktidara geldikten sonra ekonomi politikasında yaptığı değişikliklerle, devlet müdahalesini en az seviyede tutarak, özel teşebbüsün ve sermayenin yapısına uygun şekilde dönüşümünü gerçekleştirmiştir.

AK Parti, 2001 ekonomik krizinin ağır toplumsal sonuçlarının ve 11 Eylül gibi küresel bir olayın etkisinde, Kasım 2002 seçimiyle, neo-liberal söylemlerle iktidara gelmiştir. AK Parti, ANAP'a benzer şekilde tek parti olarak hükümeti kurma çoğunluğunu elde etmiştir. Bir önceki Ecevit hükümetinin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in devam ettirdiği karşılıklı ekonomik bağımlılık, demokrasi, insan hakları, bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması

⁴⁰⁶ Efeğil, 2012a: 94-98.

gibi Özal dönemiyle benzer neo-liberal dış ve iç politika söylemlere sahip olan AK Parti, Kürt ve terör sorunları gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğüne zarar getirebilecek konular karşısında, zaman zaman Özal dönemi gibi realist politika izlemekten kaçınmamıştır⁴⁰⁷.

AK Parti hükümetlerinin dış politikasının önemli ismi Ahmet Davutoğlu olmuştur. Davutoğlu, akademik arka planını, resmi dış politika danışmanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yaparak sürdürmüştür. 2001 yılında yayınlanan *Stratejik Derinlik* kitabı, yayınlanan makaleleri ve verdiği demeçlerle, Davutoğlu'nun dış politikaya bakışı ve dış politika planlaması, Özal'dan ayrılmaktadır. Özal'ın pragmatik ve iş bitirici dış politika yönetim biçimi AK Parti döneminde devam etse de⁴⁰⁸ Davutoğlu, teorik altyapısıyla Özal'dan farklılaşmaktadır. Davutoğlu, aktif ve çok taraflı dış politika, ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi Özal dönemine benzer kavramları benimsemesinin yanı sıra Türk dış politikasına, merkez ülke, bölgesel güç, komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi gibi yeni kavramlar katmıştır.

ANAP lideri Özal, Başbakanlığı süresince dış politikada geniş çerçevede Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le uyumlu bir görüntü çizmiştir. Ekonominin dönüşümü üzerinde yoğunlaşan Özal, dış politika oluşumunu genel Türk dış politikası çizgisi olan statükocu ve Batıcı anlayışla⁴⁰⁹ devam ettiren Cumhurbaşkanlığına ve MGK'ya bırakmıştır. Özal, iktidara geldiği yıllarda devam eden İran-İrak savaşı sırasında, ihracata dayanan neo-liberal ekonomi politikasının motivasyonu, iki tarafla da ticaretini geliştirerek fonksiyonalist bir anlayış gütmüştür⁴¹⁰. Bu süreçte izlenen fonksiyonalist anlayış, aktif bir tarafsızlık politikası getirirken, iki tarafla artan ticari faaliyetler örneğinde olduğu gibi, dış politika adım adım ekonomi politikasının etki alanına girmiştir⁴¹¹.

Özal, Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçildikten sonra dış politika yapım ve uygulamasında daha etkin rol almaya başlamıştır. Türk dış politikasını, Atatürkçü aktif dış politika ve İnönücü pasif dış politika olmak üzere ikiye ayıran Özal, kendisinin Atatürkçü aktif dış politikayı tercih ettiğini ifade etmiştir⁴¹². Türkiye, dönem itibariyle Soğuk Savaş sonrası dönemin verdiği hareket serbestisi ve bunun yanında konjonktürün getirdiği güvenlik endişesiyle birlikte, aktif politika izlemeye başlayarak, bölgesel ve hatta küresel ölçekte önemli bir güç olmaya yönelik siyaset izlemeye başlamıştır. Pasif dış politikayı kesin şekilde reddeden

⁴⁰⁷ AK Parti için, Efeğil, 2012b: 14-16, 21.

⁴⁰⁸ Uzgel, 2013b: 357.

⁴⁰⁹ Oran, 2009a: 46-53.

⁴¹⁰ Sever, 2012: 34.

⁴¹¹ Gürbey, 2016: 235.

⁴¹² Demir, 2010: 75. İçinde, Laçınok, 2007: 553, 554.

Özal, dünyanın odak noktası haline gelen Körfez Savaşı'nda aktif politika izleyerek, Türkiye'yi bölgede gerek ABD gerekse dünya gözünde önemli bir konuma getirmiştir⁴¹³.

Dış politikayı, jeopolitik ve jeokültürel kavramlarının üzerinden inşa eden Davutoğlu ise kadim Türk medeniyetinin ve Osmanlı mirasının altını çizerek, uluslararası düzenin şekillenmesinde ve küresel barışın tesis edilmesinde, Türkiye'nin, köklü devlet geleneğine sahip olmasından dolayı, önemli rol oynaması gerektiğini ileri sürmüştür⁴¹⁴. İzlenmesi gereken aktif dış politikayı, eski Osmanlı toprakları üzerinde yaşanan gelişmelere Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı fikrine bağlayan Davutoğlu, Özal'ın Soğuk Savaş sonrası serbestliğin bölgede ortaya çıkarabileceği fırsatlara ve güvenlik endişesine dayanan aktif dış politikasından farklılaşmıştır. Bu durumda Davutoğlu'nu idealist, Özal'ı ise daha pragmatist olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. Farklı motivasyonlarla gerçekleşse de her iki dönemde de izlenen aktif dış politikanın, bu iki siyasi figürün kişisel inisiyatifinden kaynaklanan bir politika olmasından ziyade, Soğuk Savaş döneminde ittifak ağırlıklı çerçeveden, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politikada, bölgesel anlamda, başat konuma yönelişin olağan bir parçası olduğu sonucuna varılabilmektedir⁴¹⁵.

Türkiye'nin konumu gereği çok taraflı olması gerektiğine inanan Özal, ekonomik, ticari ve sosyal çıkarımın olduğu her bölge ve ülke ile ilişkinin geliştirilmesinden ve işbirliğinin artmasından yana olmuştur. Bu doğrultuda Özal, Türkiye'nin Batı ile SSCB dahil olmak üzere Müslüman ve Müslüman olmayan Doğu arasında köprü olarak, etken konuma gelmesini savunmuştur⁴¹⁶. Körfez krizi sırasında, Türkiye'nin, savaşı engelleme adına hem ABD hem de Irak nezdinde yaptığı görüşmeler, kriz ortamını sonlandırmak ve ilişkileri ve işbirliğini geliştirmek için atılan adımlardan biri olmuştur.

Davutoğlu, Özal'ın Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı kullandığı köprü ülke kavramını reddederek, Doğu ve Batı arasında kimlik bunalımı yaşanmasına gerek olmadığını vurgulamış ve Osmanlı Medeniyetine atıfta bulunarak hem jeopolitik hem de jeokültürel açıdan merkez ülke kavramını literatüre yerleştirmiştir⁴¹⁷. Bu kavrama göre Türkiye, küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alması ve Osmanlı medeniyetinin mirasını taşımasından dolayı merkezde konumlanmalıdır⁴¹⁸. Özal'ın da benzer Osmanlı medeniyeti referanslarına⁴¹⁹ rağmen, Batı'yı muasır medeniyetler seviyesi olarak görmesi⁴²⁰, Özal'ın Batı ve özelinde NATO etkili

⁴¹³ Demir, 2010: 76.

⁴¹⁴ Açık ve Efeğil, 2012: 629, 630.

⁴¹⁵ Okman, 2010: 45. İçinde, Kirişçi, 1993: 1-43.

⁴¹⁶ Gözen, 2016: 253.

⁴¹⁷ Yeşiltaş, 2014: 102

⁴¹⁸ Yeşiltaş, 2014: 118.

⁴¹⁹ Aral, 2016: 184, 185.

⁴²⁰ Gürbey, 2016: 229. İçinde, Barlas, 1994: 259-295.

ve bazı konularda da NATO'yu etkileyen (Körfez Savaşı gibi) dış politikaya sahip olduğu anlamını çıkarmaktadır. Buna karşın Davutoğlu, Özal'ın Körfez Savaşı'nda izlenmeye çalışılan çok taraflı dış politika anlayışını⁴²¹ devam ettirmekle birlikte, merkez ülke sorumluluğunu göz önünde bulundurarak, Batı'yı tek dış politika alternatifinden çıkarmak istemiş ve ulusal çıkarın yeniden tasarlandığı ve misyonu küresel ve bölgesel barış olan çok kulvarlı ve esnek bir dış politika düşüncesine sahip olmuştur.

Batı'nın temel belirleyici konumunun ortadan kalkması, AK Parti'nin yeni çok kutuplu sistemde isteklerini ve önceliklerini kendisinin belirlediği hem Batıyla hem de Doğuyla aynı anda esnek, pragmatik ve stratejik ilişki geliştirdiği düzen kurucu ülke anlayışını benimsemesiyle mümkün olmuştur⁴²². Davutoğlu'nun ortaya koyduğu bir diğer yeni kavram, komşularla sıfır sorun ilkesi olmuştur. Merkez ülke kavramının tamamlayıcı unsuru olan bu ilkeyle, komşu devletlerle, bölgelerle ve hatta havzalarla uyumsuzlukların çözülmesi, bölgesel çatışmaların ortadan kalkması ve bunlarla beraber işbirliğinin ve istikrarın artırılarak ilişkilerin yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır⁴²³. Arap Baharının yarattığı etki, 2010 sonrasında, komşularla sıfır sorunu ilkesinin ekonomik liberalizm ve bağımlılık temelinde yürütülmesinin yanında, siyasal meşruiyetin ve politik liberalizmin önem kazanmasına yol açmıştır. Bu noktada Davutoğlu, özgürlük ve güvenlik dengesi ilkesini öne sürerek, bölge devletlerinin siyasal meşruiyet sahibi olmasının barış ve istikrar getireceğini savunmuştur⁴²⁴. Ritmik diplomasi ilkesi de Davutoğlu'nun yeni kavramlarından birisi olmakla birlikte aktif ve çok taraflı dış politika kavramlarıyla birlikte düşünüldüğünde, Özal dönemindeki Körfez Krizi'nde uygulanan kriz önleyici ve azaltıcı adımlarla paralellik göstermiştir. Yine de teorik açıdan Davutoğlu, Özal'dan farklı olarak, bu kavramı tüm dış politika uygulamalarında göstermeye çalışmıştır.

Sürekli belirtildiği gibi Türkiye ekonomisinin neo-liberal temelde dönüşümü ve bu dönüşümün ihracat bazlı büyüme ile gerçekleşmesi, Özal'ın Türkiye için koyduğu etkin güç olma seviyesinin en önemli ayağı olmuştur. İhracat kapasitesinin artırılması adına sermayeye büyük değer veren Özal, yurtdışı seyahatlerine iş adamlarını da götürmüştür. Ek olarak, büyüme için en önemli gereksinimlerden birisi olan enerji, bu dönemden itibaren Türk dış politikasının önemli konularından birisi haline gelmiştir⁴²⁵. Uluslararası sistemin de etkisiyle, çok yönlü ilişkilerin geliştirilmeye başlanmasının, demokratikleşmenin, özgürleşmenin, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının önem kazanmasının, refah ve barışa katkı sağlayacağını

⁴²¹ Aykan, 1998: 8-13.

⁴²² Oğuzlu, 2012c: 221, 222.

⁴²³ Özgöker ve İba, 2010: 94.

⁴²⁴ Balcı, 2015: 285-287.

⁴²⁵ Efeğil, 2012a: 96.

düşünen Özal, bu ortamda ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinin ve karşılıklı çıkar ve bağımlılığın artmasının, devletler arasındaki iyi ilişkilere yansyacağını savunmuştur⁴²⁶.

Neo-liberal ekonomik politikalar, Özal döneminden sonra, 1990'larda hız kesmesine rağmen, AK Parti döneminde tekrar yoğun şekilde uygulanmaya başlanmıştır⁴²⁷. Özelleştirmelerin ve ekonomik reformların tekrar gündeme gelmesinin yanı sıra Özal dönemine benzer şekilde ticari ilişkiler, dış politikada politik eylem aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir⁴²⁸. Davutoğlu, özellikle Ortadoğu devletleriyle karşılıklı çıkar alanları oluşturarak, muhtemel kutuplaşmaların önüne geçilmesinin önemini vurgulamıştır. İran-İrak Savaşı'nda da Özal, benzer bir uygulamaya giderek, iki tarafla ekonomik ilişkileri sürdürmüştür⁴²⁹. Davutoğlu ayrıca, karşılıklı ekonomik bağımlılığın yanına karşılıklı siyasi ve kültürel bağımlılığı da ekleyerek "devletlerin bağımlılığı" kavramını genişletmiş ve Özal'ın barışın tesis edilmesine giden yolun ekonomik işbirliğinden ve bağımlılıktan geçtiği varsayımına, kültürel ve siyasi boyut eklemiştir.

1961 Anayasasıyla birlikte dış politika yapım sürecine dahil olan MGK, 1980 askeri darbesi sonrası Özal döneminde, etkili konumunu sürdürmüştür. 1980'li yıllardan itibaren, terör eylemleri nedeniyle, PKK'nın ve ona verdikleri destek yüzünden Suriye'nin, İran'ın ve Irak'ın tehdit olarak algılanmaya başlanmasıyla, ordu, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma gayesiyle, güvenlik politikasını elinde tutmuştur. Soğuk Savaş süresince bir diğer tehdit olan SSCB'ye karşı güvenlik politikasını NATO garantisine bırakan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO'nun etkisi devam etmesine rağmen, NATO etkisinden uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak tüm bu süreçte, tehdit anlayışının devam etmesi nedeniyle, güvenlikçi politika önemini korumaya devam etmiştir⁴³⁰. Ordunun, bu dönemde, dış politika yapımına etkisinin somut örneklerinden birisi, Özal'ın Körfez Savaşı sırasında Koalisyon güçlerine asker gönderme isteğine karşı çıkan Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası olmuştur.

AK Parti döneminde, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde, MGK'nın kurumsal yapısında değişikliklere gidilerek, iç ve dış politikada etkisi azaltılmaya çalışılmıştır, ancak ordu bir süre daha Türkiye siyasetindeki etkisini sürdürmüştür⁴³¹. Söz konusu değişimin nedenlerinden birisi, AB üyelik sürecine yönelik demokratikleşme reformlarıken, bir diğeri de güvenlikçi anlayışın yerini alan neo-liberal anlayış olmuştur. 1999 yılında PKK'nın tek taraflı ateşkes ilanı, küresel dünyanın getirdiği yeni dinamikler ve Davutoğlu'nun gerek komşularla sıfır sorun gerekse

⁴²⁶ Gürbey, 2016: 234.

⁴²⁷ Uzgel, 2013c: 25.

⁴²⁸ Sanberk, 2010: 106.

⁴²⁹ Aysan ve Genç, 2014: 243.

⁴³⁰ Oğuzlu, 2012b: 327-329.

⁴³¹ Balci, 2015: 261, 262.

merkez ülke söylemi, Özal döneminde izlenen güvenlikçi anlayışın ve buna paralel olarak MGK'nın etkisini azaltmıştır. AK Parti döneminde, dış politikada askeri unsurları içeren güç perspektifinden ziyade, sorunların çözümünde ekonomik, kültürel ilişkilerle birlikte diplomasi ve uzlaşma yöntemlerini içeren yumuşak güç unsurları kullanılmaya başlanmıştır⁴³². Yine AK Parti döneminde, bölgeselleşme girişimleri hem aktif dış politika hem de güvenlik politikalarından yumuşak güç politikalarına geçilmesinden dolayı hız kazanmıştır. İlerleyen dönemde, Türkiye'nin Irak'ta çeşitli etnik ve mezhep gruplarının yanında İKBY ile de temas geçmesi, AB'nin bölgesel girişimlerinde aktif rol alması ve Türkiye'nin bu girişimler için istekli olması, bölgeselleşme adına atılan adımlardan olmuştur. Buna karşılık Soğuk Savaş'ın güvenlik kaygılarının devam ettiği Özal döneminde, Türkiye, bölgeselleşme konusunda aktif olamamıştır⁴³³.

3.2.1. Birinci ve İkinci Körfez Savaşları Özelinde İki Dönemin Karşılaştırılması

Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı döneminde, AK Parti ise iktidara geldiği tarihte, sırasıyla, Birinci ve İkinci Körfez Krizlerine tanık olmuşlardır. Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşılık Koalisyon güçlerinin gerçekleştirdiği müdahale sırasında Özal, Irak'ın kitle imha silahlarını bulundurması ve terör örgütlerine yardımda bulunması iddialarına karşılık ABD'nin müdahalesi sırasında ise AK Parti, kriz sürecinde izledikleri siyaset, aktif politika adımları, savaş sırasında ve sonrasında ortaya çıkan durumlara gösterdikleri tepkiler bakımından, sahip oldukları dış politika ilkeleri çerçevesinde, benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir.

Körfez Krizleri sürecinde, iki dönemde de Türkiye, ilk olarak, krizin barışçıl yöntemlerle çözülmesi yolunda adım atmıştır. Ekonomik sebeplerin yanı sıra bölgedeki mevcut statükonun bozulma ihtimalinin yaratacağı güvenlik endişesi, Türkiye için krizlerin barışçıl yöntemlerle çözülmesini öncelikli duruma getirmiştir. Her ne kadar Özal döneminde, Irak'ın silahlanması ve Özal'ın Saddam Hüseyin'i tehdit olarak görmesi ve bu doğrultuda Özal'ın ABD Başkanı Bush ile müdahale konusunda görüşmesi, Türkiye'yi savaş yanlısı olarak gösterecek örneklerden olsa da Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 2 Ağustos 1990'dan Koalisyon güçlerinin müdahalesinin gerçekleştiği 17 Ocak 1991'e kadar, Özal gerek Irak nezdinde gerekse uluslararası düzeyde barışın tesis edilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Uluslararası örgütler ve Irak nezdinde benzer girişimler, İkinci Körfez Krizi sırasında da gerçekleşmiştir. Bölge ülkeleriyle iletişimin artırılması ve bölgesel işbirliği ve istikrar adına, Ocak 2003'te,

⁴³² Erdağ ve Kardaş, 2014: 292, 293.

⁴³³ Sever, 2012: 34-45.

İstanbul'da Irak'a Komşu Ülkeler Toplantısı yapılmış ve muhtemel savaşın önlenmesi tartışılmıştır.

İki krizde de Irak'ın karşısında yer alan ABD, bu krizlerde Türkiye'yi gerek psikolojik gerek askeri gerekse jeopolitik ve jeostratejik anlamda yanına çekmeye çalışmıştır. İki dönemde de ABD'nin karşısına tarafları dengeleyebilecek bir yapının çıkmaması, Türkiye'nin, muhtemel savaş sonrası süreçte masada kalmak için, ilk olarak, ABD ile temasa geçmesine neden olmuştur. İki krizin de Soğuk Savaş sonrasında gerçekleşmesi ve bu krizlerin bloklar arası çatışma olmaması, NATO'nun müdahaleye dönük meşruiyet etkisini azaltırken, BM'nin etkisini arttırmıştır. Bu nedenle Türkiye, Irak'la olan tarihsel bağlarını, Irak'ın komşu ve Müslüman ülke olmasını, Irak'ın düşmanlığını kazanma durumunu göz önünde bulundurarak, müdahaleye ABD yanında fiili olarak katılmak için uluslararası meşruiyet aramıştır. Özal döneminde bu meşruiyet, BMGK'nın aldığı 660, 661 ve 678 sayılı kararlarla elde edilmiştir. Buna karşın, AK Parti'nin ABD'den talep ettiği BM nezdindeki uluslararası meşruiyet gerek AB'nin gerekse Rusya'nın olası müdahaleye karşı olmasından dolayı gerçekleşmemiştir.

Birinci Körfez Savaşı öncesinde, BM'nin aldığı kararlarla birlikte müdahale için uluslararası meşruiyet sağlanmış ve ABD liderliğinde Koalisyon gücü oluşturulmaya başlanmıştır. Bu noktada Özal, TSK'nın Koalisyon güçlerine katılması yönündeki düşüncesini Genelkurmay ve TBMM ile paylaşmıştır. Genelkurmay ve muhalefet partileri Özal'ın isteğine sıcak bakmazken, kendi partisi ANAP içinde de fikirsel ayrılıklar yaşanmıştır. Özal'ın, Soğuk Savaş sonrasında, Batı'nın gözünde önemini kaybeden Türkiye'nin tekrar önemli hale gelerek güvenlik bunalımını aşma düşüncesi, savaşa katılım düşüncesinin oluşumunda önemli bir neden olmuştur. Savaş sonrası bölgede yeni bir dengenin oluşabileceğini varsayan Özal, Türkiye'nin, hareket kabiliyeti güçlü ve ileriye dönük aktif bir politikayla, Arap ve İslam ülkelerine onların yanında olduğu mesajını vererek, Doğu ve Batı arasında köprü ülke olduğunu göstermek istemiştir⁴³⁴. Özal'ın, TSK'nın Koalisyon güçlerine katılarak, yeni savaş teknoloji ve yöntemleriyle tanışmasını istemesi, Türkiye'nin bölgesel ve hatta küresel güç olma yolunda askeri kabiliyetlerini geliştirmesi bakımından değerlendirilmelidir. Irak'ın toprak bütünlüğünü kaybetmemesi ve Kuzey Irak'ta muhtemel Kürt devletinin kurulmaması, 1980'lerden itibaren Türkiye'nin kırmızı çizgilerinden olmuştur. Bu bakımdan bölgede oluşabilecek yeni dengeye karşılık, Irak'ta yaşanacak muhtemel güç boşluğunu engellemek ve Türkiye'nin kırmızı çizgilerinin aşılmaması için Irak'ın geleceğinde söz sahibi olma isteği, Özal'ın masada olma motivasyonuna katkıda bulunmuştur. Özal'a göre masada olmak için Koalisyon güçlerine fiili katılım önemliydi.

⁴³⁴ Gürbey, 2016: 238.

İkinci Körfez Krizinde, uluslararası meşruiyet olmamasına rağmen, Irak'taki krize kayıtsız kalamayan AK Parti, Özal döneminde yaşanan ekonomik sorunlarla mülteci ve terör sorunlarını tekrar yaşamamak için ABD ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde, Birinci Körfez Savaşı'nda yer alan asker gönderme tartışması yerini Türkiye'nin Irak'a kuzey cephesi açması ve Kuzey Irak'a asker gönderilmesi tartışmasına bırakmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın değerlendirmesine göre muhtemel savaşta kuzey cephesi açılarak, Özal dönemindeki Koalisyon güçlerine katılma sebeplerine benzer şekilde, Irak'ın toprak bütünlüğünü kaybetmesi ve akabinde Kürt devletinin kurulması endişesi nedeniyle, PKK terörünü yerinde bitirme ve muhtemel savaş sonrasında bölgede söz sahibi olmanın yanı sıra Türkmenlerin hak ve çıkarı korunabilecek, Kerkük'ün Kürtlerin eline geçmesi engellenebilecektir⁴³⁵.

Soğuk Savaş süresince devam eden statükoculuk, Soğuk Savaş sonrası dönemde ordu nezdinde devam etmiş ve Özal'ın Koalisyon güçlerine asker gönderme isteğine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışın somut göstergesi, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası olmuştur. ANAP içinde de bölünme yaşanırken, Dışişleri ve Savunma Bakanları da bu süreçte istifa ederek, Özal'ın isteğine karşı tepkilerini göstermiştir. AK Parti de savaşa katılma fikrinde ANAP gibi bölünme yaşamıştır. Başbakan Abdullah Gül, kararı TBMM'ye bırakırken, Ahmet Davutoğlu, krizin barış yoluyla çözülmesi için çalışmada bulunmuştur. Özal döneminin aksine, AK Parti döneminde, ordunun, savaşa katılım hususunda açık tavrı olmamıştır. Ancak 1 Mart tezkeresinin TBMM'de reddedilmesinden sonra Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün tezkereye yönelik olumlu görüşü, ilerleyen süreçte ABD uçaklarına hava sahasının açılmasında etkili olmuştur⁴³⁶.

Özal, savaş sürecinde istediği izin tezkeresini elde edememiştir. AK Parti döneminde de 1 Mart 2003 tarihinde TBMM oylaması sonucunda izin tezkeresi için gerekli olumlu oy çıkmamıştır. ABD'nin operasyona başlamasından sonra hava sahasının açılması ve savaş sonrası süreçte Kuzey Irak'a asker göndermeye dair tezkerelerin onaylanmasına rağmen gerek Kürt grupların engel çıkarması gerekse ABD'nin isteksizliği sonucunda, AK Parti döneminde, Türkiye, Irak politikasında askeri güç kullanamamıştır. Özal döneminde Türkiye, ilerleyen süreçte, Çekiç Güç sayesinde Kuzey Irak'ta askeri gücünü kullanabilmişken, AK Parti, Kasım 2007'ye kadar bu gücü kullanamamış, bunun yerine AB üyelik süreciyle paralel şekilde, demokratikleşme, insan hakları, özgürlük ve siyasi reform gibi yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır.

⁴³⁵ Yıldız, 2012: 373. İçinde, Bölükbaşı, 2008: 79.

⁴³⁶ Yıldız, 2012: 374, 375.

1980'lerin başında, Türkiye'nin PKK'ya karşı Irak'tan elde ettiği sıcak takip yöntemi, on yılın sonlarında yaşanan mülteci sorunu nedeniyle sona ermesine rağmen, Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Çekiç Güç uygulamasıyla, 1990'lardan itibaren, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığı devam etmiştir. Bu tarihten sonra, Türkiye'nin Irak'la olan ilişkisi, uluslararası konjonktüre ve özellikle ABD'nin bölge politikasına göre şekillenmiştir. 1 Mart tezkeresinin çıkmaması ise Türkiye'nin ABD ile ilişkisini bozmuş ve Süleymaniye Olayı ile Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri ve siyasi nüfuzu büyük ölçüde sona ermiştir.

1991 yılında Türkiye, çok taraflı dış politika anlayışını, aktif politika ile paralel şekilde yürütmüş, savaş ihtimalini azaltmak için, BM, Müslüman ülkeler ve Batı ile yaptığı temaslarla uluslararası siyasette önemli konuma yükselmiştir. Krizin ilerleyen safhasında, ekonomik ambargonun engelleyemediği Saddam Hüseyin'in gerek saldırgan tutumuna karşı önlem alınmasında gerekse savaş sonrasında mülteci sorununa karşı güvenli bölge oluşturulması düşüncesinde Özal, kriz süresince etkin rol oynamıştır. Buna karşın 2003 yılında Türkiye, çok taraflılığı korumakla birlikte, aktif politikayı, krizin çözümüne yönelik barış adımlarında ritmik diplomasi ilkesiyle beraber kullanmaya çalışırken, kriz mimarlarının hareketlerine göre politika üretmesinden dolayı reaksiyoner kalmıştır. AK Parti'nin dış politika ilkelerinden birisi olan düzen kurucu anlayış, 1 Mart tezkeresinin TBMM'den geçmemesinden dolayı 2007 sonlarına kadar uygulanamamıştır.

İki Körfez Krizinde de ana aktörlerin Irak ve ABD olması ve birincisinde alınan BM kararları nedeniyle, ikincisinde de ABD'nin süper güç olmasının getirdiği taraflardaki güç dengesizliği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin ABD karşıtı politika izlemesi mümkün olmamıştır. Özal'ın kriz boyunca ortaya çıkan fırsatlar karşısında aktif politika izleyerek ABD politikasını etkilemeye çalışması ve genel olarak ABD'nin politikasına eklenmesi, Soğuk Savaş sonrası doğan güvenlik endişesini bertaraf etmek istemesinden kaynaklanmıştır. Burada, güvenli bölge fikriyle ABD politikasını etkileyen Özal, isteği dışında gelişen, Kuzey Irak'ın otorite boşluğuna düşmesine neden olan Çekiç Güç için de ABD'nin politikasına eklenmek durumunda kalmıştır. Güvenlik endişesi, kriz süresince, Türkiye'nin sadece ABD ile değil, Avrupa ile ilişkisini de etkilemiştir. Batı'ya Türkiye'nin önemini tekrar göstermek isteyen Özal, süreç boyunca Batı ile birlikte hareket etmeye gayret göstermiştir.

1 Mart tezkeresinin TBMM'den geçmemesi, AK Parti'nin Ortadoğu ve Irak özelinde gelişecek yeniden yapılandırma sürecinden endişelenmesine yol açmıştır. Bu endişe, Özal'ın güvenlik endişesine benzer nitelik taşımıştır. Sınır komşusu Irak'ta gelişen olaylarda Türkiye'nin etkin olmaması, Özal döneminde önem yitirmeye, AK Parti döneminde ise süreçten dışlanmakla birlikte terör tehdidinde ve Kürt devletinin kurulma endişesine yol açmıştır.

AK Parti burada, Irak'ın uluslararası sisteme entegre olması sürecinde uygulanacak reform hareketinde etkin rol alma isteğini her fırsatta dile getirmiştir⁴³⁷. Türkiye'nin iki dönemde izlediği Körfez Krizi politikası, ABD ile ilişkisi açısından ele alınacak olursa, Özal'ın, izlediği etkileme ve eklemlenme politikasını ABD ile ilişkisini geliştirmek için kullandığı, AK Parti'nin ise 1 Mart tezkeresi süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, ABD ile ilişkisi pahasına nispi olarak bağımsız ve düzen kurucu politika izlemeye çalıştığı söylenebilir.

3.2.2. Irak Politikası ve Kuzey Irak'la İlişkiler Özelinde İki Dönemin Karşılaştırılması

Türkiye'nin Irak politikası, Soğuk Savaş döneminin getirdiği güvenlik siyaseti çerçevesinde, iyi komşuluk ilişkileri, karşılıklı çıkar konuları, su sorunu⁴³⁸, Türkmen sorunu (aşağıda ele alınacaktır), Kürt sorunu ve terör sorunu üzerinden şekillenmiştir. Türkiye, birinci dönemde, Irak siyasetini gerek sistemselsel gerekse devlet etkisiyle sert güç perspektifinde yürütürken, ikinci dönemde yine aynı etkiyle bu kez yumuşak güç perspektifinde yürütmeye çalışmıştır.

1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı sırasında Türkiye, tarafsızlığını muhafaza ederken, savaşın iki tarafı ile ekonomik ve siyasi ilişkisini devam ettirmiştir. Yine 1980'lerde görünür hale gelerek, Türkiye'nin güney sınırında eylemlere girişen PKK adlı terör örgütünün Türkiye'de Kürt sorunuyla ilişkilendirilmesi ve Saddam Hüseyin'in ikinci bölümde belirtilen Iraklı Kürt gruplara karşı tutumu nedeniyle, iki devlet, sınırları içerisinde yaşayan Kürtler üzerinde ortak çıkar alanına sahip olmuştur. Bu çıkar alanı sayesinde, Türkiye, Irak'la 1984'te Güvenlik Protokolü imzalayarak, PKK'ya karşı sıcak takip hakkı elde etmiştir. 1988 yılında yaşanan mülteci sorunu nedeniyle Irak tarafından sonlandırılan bu hak sayesinde Türkiye, bu dönemde, PKK'ya karşı 1983'te⁴³⁹, 1986'da ve 1987'de olmak üzere üç kez geniş çaplı operasyon düzenlemiştir.

İrak'ın savaş boyunca büyük bir silahlanma faaliyetine girmesi, mülteci sorunu nedeniyle iki devletin ilişkisinin gerilmesi ve bu süreçte Irak'ın sert ve saldırgan politika benimsemesi, Türkiye'nin güvenlik endişesi yaşamasının sebepleriyle bir diğer neden de Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği güvenliksiz ortamın Türkiye'de yarattığı etki olmuştur.

⁴³⁷ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 390, 391.

⁴³⁸ Su sorunu, İkinci Körfez Savaşı'na kadar önemini korurken, bu tarihten sonra, merkezi yönetimin gücünü kaybetmesi ve öncelikli diğer konuların gündemi meşgul etmesi sebebiyle AK Parti döneminde ele alınmamıştır. Bu sebeple Özal dönemi Irak politikasının önemli konularından biri olan su sorunu, iki dönemin karşılaştırılmasında yer almayacaktır.

⁴³⁹ 1983 yılında imzalanan Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması'na dayanarak bu operasyon düzenlenmiştir. 1984 yılında imzalanan Güvenlik Protokolü, 1946'da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'nın ek protokolüdür. Arafat, 2013: 259. ve Balcı, 2015: 174.

Statükocu ve Batıcı dış politikaya sahip Türkiye'nin hem çevresinde yer alan statükonun bozucu hareketlere maruz kalması hem de güvenlik anlamında eklemlediği NATO'nun sorgulanmaya başlamasıyla⁴⁴⁰, Körfez Krizi öncesi dönemde Irak, tehdit olarak görülmüştür. Körfez Krizi sırasında bir taraftan statükonun bozulmamasına yönelik savaş engelleyici çabalarda bulunan Türkiye, diğer taraftan tehdit olarak gördüğü Saddam Hüseyin'in etkisizleştirilmesi yönünde ABD nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin, Irak güçlerini bölmek için güney sınırına asker konuşlandırması ve Irak'ı bombalayan Koalisyon güçlerine hava sahasını açması, Irak'ı askeri ve siyasi anlamda etkisizleştirirken, BM'nin aldığı ambargo kararını eksiksiz uygulaması ve uygulanması için uluslararası girişimde bulunması da Irak'ı ekonomik anlamda zor duruma sokmuştur. Böylece savaşa gerek kalmadan Irak'ın ambargo nedeniyle Kuveyt'i işgalden vazgeçebileceği varsayımı ortaya çıkmıştır.

AK Parti döneminin en önemli konularından birisi de iktidarının ilk aylarından itibaren Irak olmuştur. ABD'nin, 11 Eylül sonrası dönemde terör destekleyici ve kitle imha silahlarına sahip devletler için başlattığı savaşın Afganistan'dan sonraki ayağının Irak olması ve ABD'nin Irak'a açılacak kuzey cephesi için Türkiye'den beklediği destek, Türkiye'de önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. ABD askerinin Türkiye'de konuşlanmasına ve bunun yanında TSK'nın Kuzey Irak'a girmesine izin veren 1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından onaylanmaması neticesinde, ABD, güney cephesinden Irak'ı işgal etmiş ve Irak sınırları içerisinde Türkiye'nin muhatabı olmuştur. Savaş sonrası dönemde, Irak'ta statükonun bozulması ve 1 Mart tezkeresinin kabulü için en önemli motiflerden birisi olan yeni statükoda söz sahibi olma isteğinin gerçekleşmemesi nedeniyle, Türk dış politikası zarar görmüştür. Buna karşın Türkiye, Irak'ın merkezi yapısının yeniden tesis edilmesi ve demokratikleşmesi sürecinde aktif rol alma isteğini, bütüncül bir Irak politikası belirleyerek, Irak'taki tüm mezheplerle ve etnik gruplarla eşit mesafede olma ve temas etme ilkesi doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Savaş sonrası dönemde, Kürtlerin Irak'ta etkili olmaya başlamasını, Türkiye'nin 1980'lerden itibaren ana hedeflerinden birisi haline gelen Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulmasının engellenmesi politikası nedeniyle endişeyle karşılaşmasına rağmen Türkiye, KYB lideri Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı seçilmesini, Irak'ın merkezi yapısını güçlendirici bir hareket olarak görmüş ve desteklemiştir. Seçimleri, Şii Arap ağırlıklı Birleşik Irak İttifakı'nın kazanmasıyla, Irak'ta Şii Araplar önemli bir güç haline gelirken, Şii-Sünni çatışması hız kazanmıştır. Irak'ta nüfuzunu artıran İran'ı dengeleyecek tek gücün bölgede Türkiye olarak görülmesi, ABD'nin savaş sonrası süreçte Kürtlere öncelik veren anlayışı bırakarak Sünni ve

⁴⁴⁰ Aykan, 1998: 3-9.

Şii Arapları da kapsayan bir politika izlemeye başlaması ve Irak'ın demokratik dönüşümünde Türkiye'nin aktif desteğinin ABD'nin bu yeni politikasıyla örtüşmesi sayesinde, Türkiye, tekrar Irak'ta söz sahibi olmaya başlamıştır. Tüm aktörlerle diyalog ve eşit mesafede bulunma temelinde Türkiye, Irak'ta Kurucu Meclis ve Parlamento seçimlerini boykot eden Sünni Arapları, seçimlere katılmaya teşvik etmeye çalışırken, 2010 seçimlerinde ise seküler Irak birliğini savunan Şii İyad Allavi'yi desteklemiştir.

Kasım 2007'de Bush-Erdoğan görüşmesinin ardından, komşularla sıfır sorun ilkesi doğrultusunda, merkezi yönetimle iyi ilişki geliştirmeye başlayan Türkiye, Irak'ın dönüşüm sürecini destekleyici işbirliği anlaşmalarına imza atmıştır. Karşılıklı ziyaretlerle birlikte gelişen ilişkiler sayesinde, Irak'ın merkezi yapısının güçlü kalmasını hedefleyen Türkiye, karşılıklı bağımlılık ilkesi doğrultusunda, ekonomik, kültürel ve siyasi girişimlerde bulunmuştur. Ancak ileride ele alınacak olan Kuzey Irak ilişkileri nedeniyle, 2010 yılı itibariyle ilişkiler sekteye uğramaya başlamış ve seçimlerle tekrar iktidara gelen Maliki hükümetinin İran yanlısı tutum izlemesi sebebiyle, ABD'nin 2011 yılında ayrılacağı Irak'taki muhtemel güç boşluğunun İran tarafından doldurulacağı endişesi, Türkiye'yi Kuzey Irak'la (IKBY) yakınlaştırmıştır.

AK Parti, Özal dönemindeki genel statükonun bozulmaması yönündeki çabasını devam ettirmesine rağmen, kendi dışında gelişen durumlar neticesinde oluşan yeni statükoya eklemleme çabası içerisine girmiştir. Birinci dönemde bu çaba, sert güç çerçevesinde görülürken, ikinci dönemde bu çaba, siyasi, kültürel ve hatta ekonomik çerçevede ilerlemiştir. Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmaması ve Irak'ın istikrarı iki dönemde de izlenen ortak tutumken, birinci dönemde, Irak özelinde, konjonktür gereği ABD'ye uygun ve ABD ile ilişkileri geliştirmeye yönelik politika izlenmesine karşın ikinci dönemde nispeten ABD ile ilişkileri bozsa da ABD'den bağımsız ve düzen kurucu politika izlenmeye başlanmıştır.

3.2.2.1. Kuzey Irak'la İlişkilerde ve Kürt Sorununda İki Dönemin Karşılaştırılması

Türkiye, güney sınırında 1980'lerden itibaren terör tehdidi yaşarken, iç siyasette de Kürt sorunu önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Irak'a ilişkin, barındırdığı Kürt nüfus ve bu nüfusun çoğunluğunun yaşadığı kuzey bölgesinde varlığını sürdüren PKK nedeniyle, Türkiye, belirli bir dış politika anlayışıyla hareket etmek durumunda kalmıştır. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını desteklerken, Kuzey Irak'ta Kürt devleti oluşumunun engellenmesi, bölgede yaşamsal alan bulan PKK'nın faaliyetine izin verilmemesi ve bölgede yaşayan Türkmenlerin hakkının korunması (bir sonraki alt başlıkta elen alınacaktır) politikasını bu tarihten itibaren benimsemeye başlamıştır.

Birinci Körfez Savaşı'na kadar, Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkisi, PKK'ya karşı yapılan askeri operasyonlar çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye'nin bölgede sıcak takip hakkını elde etmesiyle askeri faaliyetler artmış, KYB ve KDP ile ilişkiler de bu askeri faaliyetlere destek noktasında belirginleşmeye başlamıştır. Bu iki grup, ikili ilişkiler, çıkarlar ve PKK'nın veya Türkiye'nin baskısıyla, bazen Türkiye ile birlikte bazense Türkiye'ye karşı olmuştur. Körfez Savaşı'ndan sonra gerek bir önceki bölümde bahsedilen Saddam Hüseyin'in savaş süresince izlediği politika nedeniyle Türkiye'ye karşı saldırgan tavır almasını önlemek gerekse Saddam Hüseyin'in savaş boyunca ABD ile ittifak yapan Kürtlere saldırması ve bunun 1988'deki gibi mülteci sorununa yol açmasını engellemek amacıyla, Türkiye, Kuzey Irak'ta güvenli bölge oluşturulması için çaba göstermiştir. Bu çaba sonucunda, 36. paralelin kuzeyi, Irak'ın askeri faaliyetlerine yasaklanmış ve ileride Çekiç Güç'e evirilecek Huzur Ortak Görev Gücü Türkiye'nin güneydoğusunda konuşlanmıştır.

Turgut Özal'ın, Saddam Hüseyin'in saldırgan politikasına ve Kürt sığınmacı sorununa çözüm olarak inisiyatif aldığı güvenli bölge ve Çekiç Güç, ilerleyen süreçte bölgede güç boşluğu oluşturmuş ve bu güç boşluğunu PKK doldurmuştur. Özal, KYB ve KDP liderleriyle ilişkisini dolaylı yoldan ilerleterek, bölgedeki güç boşluğunu kapatma eğilimine girmiştir. Özal'ın buradaki amacı, bölgede Türkiye'nin liderlik vasfını kullanarak kapsayıcı bir politikayla güç boşluğunu doldurmak olmuştur⁴⁴¹. Özal, KDP ve KYB ile gelişen iyi ilişki doğrultusunda, Kürt devletinin kurulmasının engellenmesini de amaçlamıştır. Dolaylı yollardan Kürt gruplarla ilişkisini iyi tutmaya çalışan Türkiye, onların PKK ile ittifak yapmasını engellemeye çalışmış, hatta bu şekilde, KDP ve KYB zaman zaman PKK'ya karşı savaşmıştır. Çekiç Güç'ün yarattığı güç boşluğu PKK'nın lehine olsa da Saddam Hüseyin'den gelen tehdit algısına karşı Çekiç Güç'ün varlığı Türkiye için daha kabullenilebilir nitelikte olmuştur. Özal döneminde Türkiye, PKK'nın yararlandığı bu güç boşluğunu gerek sınır ötesi operasyon yaparak gerekse bölgedeki Kürt gruplara araçsal yakınlık kurarak doldurmaya çalışmış, bu doğrultuda Ekim 1992'deki federe devletin ilanına büyük tepki gösterememiştir⁴⁴².

İkinci Körfez Savaşıyla Baas yönetimi ilga edilmiş ve Kürtler, ABD'nin desteğiyle Irak'ın yönetiminde önemli konuma gelmiştir. Özal döneminden itibaren süren Kuzey Irak'taki güç boşluğu devam etmiş, 1992'de ilan edilen federe devlet daha fazla otonomi sahibi olarak

⁴⁴¹ Aral, 2016: 199.

⁴⁴² Uzgel, 2009: 264. Kaynakta belirtilen önlemler ve tepkiler, oluşumun tanınmaması, Irak Yönetimi'ne bölgede denetim kurması için destek verilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Suriye ve İran'la ortak bildiri yayınlanması ve Irak yönetimiyle ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde yer almıştır. Bahsedilen eylemler ışığında, KDP'nin ve KYB'nin PKK'ya karşı yapılan operasyonlarda Türkiye'ye destek vermesi ve ilgili grupların Türkiye'nin tepkisini azaltıcı politikalar izlemesi nedeniyle, kanımca, Türkiye'nin uyguladığı etkili bir yaptırım politikası veya verdiği büyük bir tepki olduğunu söylemek zordur.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne evrilmiştir. Türkiye'nin uzun süredir savunduğu Irak'ın toprak bütünlüğü fiilen bozulmuş ve ortaya çıkan karmaşadan yararlanan PKK, 1999'da ilan ettiği tek taraflı ateşkesten 2004'te vazgeçerek eylemlerine yeniden başlamıştır. Sonra ele alınacak Kerkük sorunu nedeniyle Türkiye'nin Kuzey Irak'la olan ilişkisi gerilirken, Türkiye, KDP'den ve KYB'den bölgedeki PKK faaliyetinin engellenmesini istemesine rağmen, onlar PKK'ya göz yummuştur. Bu süreçte, AK Parti, önceki hükümetler ve Özal dönemi gibi Kuzey Irak politikasını katı güvenlik merkezli anlayışla icra etmek durumunda kalmıştır⁴⁴³. Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi ABD'nin Irak'ta yaşanan çatışmayı azaltmak için Türkiye'nin bölgedeki demokratikleşme faaliyetine verdiği destek ve Kasım 2007'deki Bush-Erdoğan görüşmesi neticesinde, Türkiye'nin IKBY ile ilişkisi gelişmeye başlamıştır. PKK'ya karşı mücadelede IKBY somut adım atmazken, Türkiye'nin 2007 sonunda başlattığı hava harekâtına ve sonrasında devam ettirdiği kara harekâtına büyük tepki göstermemiştir⁴⁴⁴.

Kuzey Irak'a yönelik, Özal döneminde izlenen güvenlik merkezli güç politikasının yerine AK Parti döneminde, yavaş yavaş karşılıklı ekonomik, kültürel ve siyasi bağımlılık politikasına geçilmiştir. İlk dönemde, Türkiye'nin birincil endişesi, Saddam Hüseyin ve PKK eylemleri olurken, ikincisinde, önce Kürt devleti kurulması ihtimali sonrasında ise PKK eylemleri olmuştur. Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin varlığını kabul eden AK Parti, Türkiye'nin ekonomik büyüme politikasının yarattığı enerji ihtiyacının bölgeden karşılanması başta olmak üzere, iç siyasette demokratikleşme reformlarının ve Kürt sorununa yönelik çözüm sürecinin etkisiyle, Irak'ın kuzeyiyle siyasi ve kültürel bağlarla çıkar alanlarını geliştirmeye başlamıştır. IKBY'nin de Türkiye'yi uluslararası sisteme entegrasyon için tek yol olarak görmeye başlamasıyla, karşılıklı bağımlılık ilkesinin yanı sıra Ahmet Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun ilkesi hayata geçmiştir⁴⁴⁵. Şii Arapların Irak siyasetinde etkili olmaya başlaması da Kürtlerin Türkiye'yle yakın ilişki kurmasının siyasi nedenlerinden birisi olmuştur.

Özal dönemindeki Kürt sorununda muhatap merkezi yönetim olurken, AK Parti döneminde muhatap Kuzey Irak'ta daha çok otonomi elde eden IKBY olmuştur. Özal, Kürt sorunu ile terör sorununun farklı meseleler halinde ele alınmasını savunmuş ve Kürt sorununu çözmek için Güneydoğu Anadolu bölgesindeki halkın yaşam şartlarını iyileştirici politika izlenmesi gerektiğinin altını çizerek, diyalogun ve demokrasinin geliştirilerek özgürlüklerin genişletilmesini savunmuştur⁴⁴⁶. Ancak bu dönemde PKK faaliyetlerinin devam etmesi ve Türkiye'nin siyasi yapısı, bu düşüncelere olumlu yaklaşmamıştır. Ordunun politika

⁴⁴³ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2013: 398.

⁴⁴⁴ Ögür, Baykal ve Balcı, 2014: 48.

⁴⁴⁵ Sanberk, 2010: 109.

⁴⁴⁶ Turgut Özal'ın Güneydoğu ve Kürt sorununa bakışı için bk. Gençkaya, 2016: 85-108.

yapımındaki etkisi, Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilişkisini etkilerken, Özal'ın Barzani ve Talabani ile kurduğu araçsal yakınlık, ordu ve muhalefet tarafından eleştirilmiştir.

AK Parti, Kürt sorununa Özal'ın düşüncesine benzer şekilde yaklaşmış ve bu düşüncüyü uygulamaya çalışmıştır. Özgürlük ve güvenlik arasındaki denge politikasının getirdiği terörle askeri mücadeleye rağmen, AB'ye üyelik süreciyle birlikte demokratikleşmenin ve özgürlüklerin genişletilmesini kapsayan reformların etkisiyle, Kürt sorunu ile terör sorununu temelden ayrıştırmak isteyen AK Parti⁴⁴⁷, iç siyasette “Demokratik Açılım” projesini başlatmıştır. Mayıs 2009'da başlayan bu projeye sorunun ülke genelindeki demokratikleşme sürecinin yanı sıra ekonomik açıdan bölgenin kalkınması çerçevesinde çözümü amaçlanmıştır⁴⁴⁸. Bu projenin bir diğer ayağını Kuzey Irak oluşturmuş ve Türkiye, bu tarihlerde bölgeye üst düzey ziyaretler gerçekleştirerek bölgeyle Türkiye'nin ekonomik ve kültürel entegrasyonunu arttırmış ve kapsayıcı bir Kürt sorunu politikası⁴⁴⁹ uygulamıştır. Ancak PKK'nın devam eden faaliyetleri ve iç siyasette DTP'nin⁴⁵⁰ ve Halkların Demokrasi Partisi'nin (HDP) muhalefeti neticesinde bu süreç başarılı olamamıştır⁴⁵¹.

3.2.2.2. Türkmenlerle İlişkiler ve Musul-Kerkük Tartışmaları Üzerinde İki Dönemin Karşılaştırılması

Türkmenlerin hakları konusu, Özal ve AK Parti dönemlerinin önemli dış politika unsurlarından birisi olmuştur. Musul ve Kerkük konusu ise Özal döneminde yeniden gündeme gelmiş olup Körfez Savaşı ortamında Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulma ihtimali çerçevesinde değerlendirilirken, AK Parti döneminde Kerkük, Türkmenlerin yoğun şekilde yaşadığı şehir olmasından, petrol yataklarının zenginliğinin beraberinde getirdiği ekonomik değerinden ve Kürtlerin şehre sahip olma isteğinin önce siyasi sonra ekonomik yönünden dolayı Türk dış politikasında önemli bir konuma sahip olmuştur.

1988 yılında yaşanan mülteci sorunu ve Saddam Hüseyin'in İran-İrak Savaşı sırasında İran'a yardım eden Iraklı Kürtlere karşı sıcak takip hakkını kullanma isteğinin Türkiye tarafından reddedilmesinden dolayı, Irak'ın Türkiye'ye karşı tavrı değişmeye başlamıştır. Irak'ta iktidardaki Baas rejimi, 1984'te imzalanan Güvenlik Protokolünü feshederken, dolaylı yoldan PKK'nın bölgede yapılanmasına olanak sağlamış ve yoğunluklu olarak Kerkük'te yaşayan Türkmenleri Irak'ın güneyine sürmüştür. Turgut Özal'ın, Körfez Savaşı sonrası

⁴⁴⁷ Özgöker ve İba, 2010: 93.

⁴⁴⁸ Semin, 2011: 189.

⁴⁴⁹ Ahmet Davutoğlu'nun Kürt sorununa yönelik kapsayıcı politikasının değerlendirmesi için bk. Köse, 2014: 196-198.

⁴⁵⁰ DTP'nin bu muhalefeti, Aralık 2009'da kapatılmasının nedenlerinden birisi olmuştur. bk. “DTP Kapatıldı”. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dtpkapatildi,YhLjOTBid0WRxwHM0lumSA>. (erişim tarihi: 01.03.2018).

⁴⁵¹ Semin, 2011: 190.

dönemde, Barzani ve Talabani ile gerçekleştirdiği temasların ana nedenleri, Kuzey Irak'ta kurulabilecek muhtemel Kürt devletinin engellenmesi ve PKK'nın bölgeden çıkartılarak faydalandığı güç boşluğunun ortadan kaldırılması olurken, bir diğer nedeni de Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlerin hak ve özgürlüklerinin korunması olmuştur.

AK Parti'nin ABD ile tezkere görüşmelerinin önemli konularından birisi de bölgedeki Türkmen nüfusunun korunması olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki Türkmenlerin güvenliğini sağlamak istemesi, bu süreçte Kuzey Irak'a girme dürtülerinden birisini teşkil etmiştir. İlerleyen süreçte Türkiye, Kuzey Irak'a girememiş ve Türkmenleri ABD'nin koruma inisiyatifine bırakmıştır. Ayrıca Iraklı Türkmenler, Türkiye'nin Kuzey Irak'ın tamamen entegre bir Kürt bölgesi olmadığına dair politika yürütmesi noktasında önemli bir varlık göstermiştir⁴⁵². Ancak gerek Kürt peşmergelerin Kerkük nüfus ve tapu kayıtlarını yok etmesi gerek Süleymaniye olayı gerekse 2004 yılındaki Telafer baskını, ABD'nin bu inisiyatifini kullanmadığını ve Irak içinde Kürtlerin başat konuma geldiğini göstermiştir. Kuzey Irak'ta Kürtlerin artan siyasi gücünü dengelemek için AK Parti, bir yandan bölgedeki Sünni Arapları seçimlere katılmaya teşvik ederken, diğer yandan ITC'yi desteklemesine rağmen, ITC, Ocak 2005 seçiminde beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Türkmenlerin içindeki mezhepsel bölünme ve Şii Türkmenlerin diğer Şii gruplarla beraber hareket etmesi, ITC'nin seçimde başarısız olmasının nedenlerinden birisi olmuştur⁴⁵³.

Özal'ın bölgede Türkmenlerin hak ve özgürlüklerini korumak için Kürt liderlerle iletişime geçmesi, izlediği aktif politikanın ve Kürt sorununa ilişkin liberal bakış açısının sonucuyken, AK Parti, Türkmenlerle direkt temas kurmuştur. Burada AK Parti'nin Irak'taki tüm aktörlerle eşit mesafede olma ve temasa geçme ilkesi, düzen kuruculuk ve temel anlamda milliyetçiliğin yanı sıra kamuoyunun bu yöndeki baskısı etkili olmuştur. Sürecin getirdiği şartlar göz önünde bulundurulduğunda AK Parti, Özal döneminden farklı olarak başarısız da olsa Iraklı Türkmenlere Irak içinde siyasi anlam yükleyebilmiştir. İki dönemin de ana gayesi, bölgede entegre bir Kürt oluşumunun engellenmesine yönelik Türkmenlerin, hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi ve toprak bütünlüğüne sahip Irak'ta varlığının korunması olmuştur.

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliğini savunan Özal gerek savaş süresince gerekse savaştan sonra meydana gelebilecek ani durumlara karşı hazır olunması gerekliliğini Genelkurmay'a iletmiştir. Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması, İran ve Suriye'nin bu durumdan faydalanmasına yol açabileceği gibi bir Kürt devleti de bu karmaşadan

⁴⁵² Park, 2007: 212.

⁴⁵³ Park, 2007: 212.

yararlanarak ortaya çıkabilirdi. Özal'ın Musul ve Kerkük hakkındaki görüşleri, bu şehirlerin Misak-ı Milli'de yer almasına karşın, Türkiye sınırı içerisinde olmaması çerçevesinde gelişmiştir. Ancak fırsatları değerlendirme söylemi ve savaşa asker gönderme isteği doğrultusunda, Özal'ın Musul ve Kerkük hakkında sınır genişletici bir düşüncesi olduğu iddia edilmiştir. Kerkük, Özal için petrol boru hattı nedeniyle ayrıca bir ekonomik bir anlam teşkil ederken, BM ambargosu nedeniyle Kerkük'ün bu ekonomik anlamı da ortadan kalkmıştır.

AK Parti döneminde, Musul'un ve Kerkük'ün idari olarak merkezi yönetime bağlı olması, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için Kerkük'ün önemi artmıştır. Kerkük, zaman içinde, sahip olduğu petrol yatakları bakımından Irak'ın değerli şehirlerinden birisi konumuna gelmiştir. İkinci Körfez Savaşı sonrasında ortaya çıkan kaos ortamında peşmergeler, 2003 yazından itibaren şehrin kontrolünü ele geçirmeye ve daha önce değinildiği gibi tapu ve nüfus kayıtlarını yok etmeye çalışmıştır. 2005 yılında hazırlanan yeni Irak anayasasında 2007 sonuna kadar Kerkük'ün geleceği için referandum öngörülmüş, ancak bu referandum Türkiye'nin de baskıları neticesinde halen gerçekleşmemiştir. Bu süreçte, Kürt liderlerin, Kerkük'ün Kürt şehri olduğuna yönelik söylem ve uygulamaları karşısında Türkiye gerek ABD nezdinde gerekse uluslararası düzeyde duruma engel olmaya çalışmıştır. Kerkük'ün Kürt otoritesi altına girmesi, Türkiye'ye göre, İKBY'yi ekonomik anlamda güçlendirerek bağımsızlık yolunda önemli bir engeli atlatması anlamına gelmektedir. Türkiye, Kerkük petrolünün Irak'ın bütünlüğüne ait olduğunu ve Kerkük'ün çok etnisiteli yapısının sürdürülmesinin gerekliliğini vurgulayarak, şehrin özel statülü bölge olmasını savunmuştur.

İki dönemin Kerkük anlayışı özellikle ekonomik boyutta farklı temellere dayanmakla birlikte, AK Parti, Irak'a yönelik daha bütüncül politika izleyerek Kerkük'ün İKBY otoritesi altına girmesini engellemeye çalışmıştır. Özal'ın güvenlik çerçevesinden, AK Parti'nin ise ekonomik ve kültürel çerçeveden ulaşmaya çalıştıkları nihai hedefin bağımsız Kürt devleti oluşumunun engellenmesi olması, Türkiye'nin genel Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması politikasını desteklemiştir.

3.3.2. Ekonomik İlişkilerin Karşılaştırılması

24 Ocak kararları, Türkiye ekonomisinin liberal dönüşümünün temeli olmuştur. Bu tarihten sonra ithal ikameci sistemin yerine, ihracata dönük serbest piyasa ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır. Ekonominin dış siyaset yapımında ilk defa önemli bir unsur olması, Özal dönemine tekabül ederken, 1990'ların koalisyon hükümetleri döneminin ardından Kasım 2002'de AK Parti ile birlikte ekonomi, dünya siyasetiyle paralel olarak önemini korumakla

birlikte dış politikanın kemikleşmiş aracı haline gelmiştir. Türkiye'nin Irak'la ticari ilişkisinin temelinde, sınır ticareti, sanayi ürünleri ihracı, müteahhitlik hizmetleri ve petrol yer almıştır.

Ekonomik ilişkiler, yukarıda da bahsedildiği gibi, Özal dönemiyle dış politikada eylem aracına dönüşmüştür. Ekonomik büyümeye önem veren Turgut Özal, ihracatın geliştirilmesi için devletlerle yeni ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1977 yılında faaliyete geçen Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattı, Türkiye-Irak ilişkisinin önemli bir kalemi olmaya Özal'ın başbakanlık döneminde devam etmiştir. İran-Irak Savaşı sırasında Özal, fonksiyonalist bir biçimde iki tarafla da ticaretini geliştirmiştir. Savaş süresince ekonomik anlamda sıkıntıya düşen Irak için petrol boru hattı hayati öneme sahip olmuştur. Türkiye de bu öneme karşılık, 1984 yılında Güvenlik protokolü imzalayarak PKK'ya karşı sıcak takip hakkı elde etmiştir. Türkiye, Irak'a olan ihracatını 1983'te 319 milyon Amerikan dolarından 1988'de 989 milyon Amerikan dolarına, ithalatını ise 1983'te 946 milyon Amerikan dolarından 1988'de 1,440 milyon Amerikan dolarına yükseltmiştir⁴⁵⁴.

BM'nin Körfez Krizi sürecinde başlayan Irak ambargosu gerek Türkiye'nin Irak'la ekonomik ilişkisine gerekse Türkiye ekonomisinin geneline olumsuz etki yapmıştır. İran-Irak Savaşı'yla birlikte, artan ivmeyle devam eden ekonomik ilişki kesilmiş, Türkiye, petrol boru hattından elde ettiği transit gelirden mahrum kalmış, sınır ticaretinin de ortadan kalkmasıyla Güneydoğu Anadolu bölgesinde işsizlik artmıştır. Bölgede artan işsizlik, Kürt sorunuyla birlikte terör sorununu ağırlaştırmıştır. Özal, ambargonun kalkması için uluslararası düzeyde girişimde bulunmasına rağmen, başarılı olamamıştır.

AK Parti de liberal serbest piyasa ekonomisi ve ekonominin dış politika yapımında araç olarak kullanılması çizgisinde politika yürüten bir parti olduğundan, iki dönemin genel ekonomi anlayışı uyuşmaktadır. Ancak BM ambargosu ve İkinci Körfez Savaşı gibi siyasal süreçlerin getirdiği durum nedeniyle, AK Parti'nin, silah dışında ambargonun kalktığı Mayıs 2003'e kadar Irak'la ekonomik teması olmamıştır. AK Parti, mevcut Körfez Krizi'ne, 1991'den itibaren yaşanan ekonomik sonuçları göz önünde bulundurarak, savaşı çözülmesi gereken bir sorun olarak yaklaşmıştır. Savaşın kaçınılmaz olduğunun anlaşılmasıyla, ABD ile yapılan görüşmelerde Türkiye'nin uğrayacağı ekonomik zarar ve bunun telafisi öncül konulardan birisi olmuştur.

1 Mart tezkeresiyle ABD ile ilişkilerin siyasi anlamda bozulmasına rağmen, ABD'nin Aralık 2003'te yaptığı duyuruda, Irak'ın yeniden imarına ilişkin, Geçici Irak Koalisyon Otoritesi tarafından tahsis edilen bütçeden Türk firmalarının ana yüklenici olarak yararlanabileceğinin belirtilmesi, Türkiye'nin Irak'ın yeniden imarında oynayacağı rolün

⁴⁵⁴ Sönmezoğlu, 2006: 442.

ekonomik ayağını belirlemiştir. Ayrıca Kasım 2003'te, Geçici Irak Yönetim Konseyi'yle imzalanan ekonomik işbirliğini öngören mutabakatla, sınır ticaretinin önü açılmıştır⁴⁵⁵. Buradan da anlaşılacağı gibi, ekonomik ilişkiler, siyasi gelişmelerden bağımsız şekilde ilerletilmeye çalışılmış, 2003 yılında 829 milyon Amerikan doları olan ihracat, 2004 yılında 1,820 milyon Amerikan dolarına yükselmiştir⁴⁵⁶.

2008 yılıyla birlikte, Irak ve İKBY ile siyasi ilişkilerin düzelmeye başlamasıyla, özellikle Kuzey Irak'la ekonomik işbirliğinin düzeyi ayrı bir boyut kazanmıştır. Kuzey Irak'ın imarında Türk firmalarının aktif rol almaya başlamasının yanı sıra sınır ticareti ve Türk mallarının bu yeni pazarı değerlendirme konusundaki istekliliğiyle birlikte enerji konusu, Türkiye ile İKBY arasında kurulan ekonomik karşılıklı bağımlılığa destek olmuştur. Bu dönemde, büyüme odaklı Türkiye ekonomisinin artan enerji ihtiyacının uygun fiyatla tedarik edilmesi, enerji tedarik ağının çeşitlendirilmesi ve enerji ihtiyacı olan Avrupa'ya Kuzey Irak'tan enerji transferi doğrultusunda Türkiye'nin aktarma merkezine dönüşmek istenmesi gibi nedenlerle, enerji, iki tarafın da en önemli ticari kalemi haline gelmiştir⁴⁵⁷.

Irak'ın Yumurtalık-Kerkük petrol boru hattının uluslararası pazara açılmasından elde edilen gelirden aldığı %17'lik payın İKBY'yi tatmin etmemesi ve İKBY'nin bu durumu açıkça ifade etmesiyle, Mayıs 2012'de Türkiye ile İKBY arasında yeni bir boru hattının kurulacağını açıklanması, Irak ile Türkiye'nin ilişkisinin gerilmesine sebep olmuştur. Bu yüzden, yapılan anlaşmalar devlet düzeyinde değil özel sektör tarafından imzalanmıştır. Türkiye, Kuzey Irak petrolünün transferi konusunda Irak'ın rızasının olacağı bir çözüm üretilmesi konusunda ısrarcı olmaya devam etmiştir⁴⁵⁸. Bu ısrar Türkiye'nin, Irak'ın siyasi bütünlüğüne saygı gösterdiğini, ana muhatabının Irak olduğunu ve İKBY'yi Irak'ın parçası olarak gördüğünü göstermiştir⁴⁵⁹. 2008 yılında 3,916 milyon Amerikan doları olan ihracatın, 2014 yılında 10,887 milyon Amerikan dolarına yükselmesi⁴⁶⁰, siyasi ilişkilerin kötü gittiği dönemlerde de ticari ilişkinin artarak devam etmesinin bir başka örneği olmuştur.

İki dönem, sahip oldukları liberal serbest ekonomik düşünce nedeniyle birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte AK Parti döneminde komşularla sıfır sorun, ekonomik işbirliği ve çevre devletlerle birlikte kalkınma politikası sayesinde Irak'la ekonomik ilişkiler farklı boyutta seyretmiştir. THY'nin Musul ve Erbil'e uçmaya başlaması ve özellikle

⁴⁵⁵ Yeşilyurt, 2013: 408.

⁴⁵⁶ "Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri". <http://www.tuik.gov.tr>. (erişim tarihi: 03.03.2018).

⁴⁵⁷ Balcı, 2014: 17.

⁴⁵⁸ Balcı, 2014: 17-20.

⁴⁵⁹ "Turkish Business in the Kurdistan Region of Iraq". <http://turkishpolicy.com/article/790/turkish-business-in-the-kurdistan-region-of-iraq>. (erişim tarihi: 03.03.2018)

⁴⁶⁰ "Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri". <http://www.tuik.gov.tr>. (erişim tarihi: 03.03.2018).

Kuzey Irak'ın imarında üstlenilen rol, Türkiye'yi karşılıklı bağımlılık sayesinde IKBY ilişkileri üzerinde önemli bir konuma getirmiştir. Özal döneminde ise ticari ilişkilere pragmatik şekilde bakılmasına rağmen, BM ambargosu nedeniyle Irak'la ekonomik ilişkiler büyük zarar görmüştür.

SONUÇ

Irak, 1980'lerle birlikte terör sorunu, su sorunu, Kürt sorunu, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, Türkmenler, Musul, Kerkük ve enerji başta olmak üzere ekonomik ilişkiler üzerinden, Türkiye'nin önemli dış politika gündemlerinden birini teşkil etmiştir. Irak politikasının, özellikle Turgut Özal ve AK Parti dönemleri ele alınarak karşılaştırmaya tabi tutulması, bu iki dönemin, Türk dış politikasında yaşanan geçiş sürecini yansıttığından dolayı önemli hale gelmiştir. Bu geçiş sürecinde, Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesini ve uluslararası sistemin iki kutupluluktan önce tek, sonra çok kutupluluğa dönüşmesini Özal ve AK Parti dönemlerinde deneyimlemiştir. Hızla küreselleşen dünya göz önünde bulundurulduğunda, Soğuk Savaş'tan hâkim çıkan kapitalist sistem ile değişime uğrayan uluslararası sistemin, Türk dış politikasını etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Tek parti hükümetlerine ve ekonomi başta olmak üzere benzer neo-liberal söylemlere sahip olan ANAP ve AK Parti, birinci dönemde, dış politikayı Özal liderliğinde pragmatist temelde; ikinci dönemde ise Ahmet Davutoğlu'nun akademik etkisiyle idealist temelde, aktif politika izleyerek yürütmeye çalışmıştır. Statükocu ve sadece Batıyı önceleyen Türk dış politikasındaki kırılmayı başlatan Özal ve bunu devam ettiren AK Parti, izledikleri aktif dış politikayla, Türkiye'yi bölgesel ve hatta küresel güç haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu aktif politikayı Özal, Soğuk Savaş sonrası ortamın şartlarına göre konjonktürün ortaya çıkarttığı fırsatları değerlendirmek için, AK Parti ise Osmanlı bakiyesi topraklarda gelişen olaylara kayıtsız kalmamak adına kapsayıcı politika üretmeye yönelik kullanmıştır.

Türkiye'nin Irak politikasındaki temel unsurların süreklilik arz etmesi nedeniyle, bu unsurların devlet politikasına dönüştükleri çıkarımı yapılabilmektedir. Değerlendirilen bu iki dönem, devlet politikası haline gelen bu amaçlara ulaşmaya yönelik izlenen siyaset açısından gerek uluslararası sistemin gerekse iç politikanın etkisiyle farklılaşmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünün ve istikrarının desteklenmesi, buna paralel olarak, Irak'ın kuzeyinde Kürt devleti kurulmaması, Kürt devletinin kurulmasına yol açacak oluşumların engellenmesi, PKK'nın Irak'taki varlığının sona erdirilmesi ve Türkiye'nin ekonomik çıkarları özelinde Irak'la ekonomik ilişkilerine zarar gelmemesi, Türkiye'nin karşılaştırılan bu iki dönemde ve hemen hemen 1990'lardaki koalisyon hükümetlerinde de izlenen⁴⁶¹, Türkiye'nin iç politika dinamiklerinden oluşan⁴⁶², kemikleşmiş Irak politikaları haline gelmiştir.

⁴⁶¹ Hale, 2003: 329-334. ve Sönmezoğlu, 2016: 156-162.

⁴⁶² Irak'ın toprak bütünlüğünün ve istikrarının desteklenmesi, bir taraftan mevcut dengenin korunması anlamında statükoculuğu, diğer taraftan Kurtuluş Savaşı sonrasında rejimin ve devletin sağlanması için Kürt

Irak'ın toprak bütünlüğünün desteklenmesini, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmasına bağlayan Türkiye, bölgede gelişen olayları bu açıdan ele almıştır. Türkiye, bölgede İran ve Suriye'nin sahip olduğu Kürt nüfus nedeniyle, 2010'lara kadar⁴⁶³ izlediği bu politikaya destek bulabilmiştir. Türkiye'nin Birinci ve İkinci Körfez Savaşlarına dahil olma isteği, savaşların sonucunda, Türkiye'nin inisiyatifi dışında gelişebilecek olayların ve bu olayların neticesinde Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi motivasyonundan ileri gelmiştir. Bu sebeple Turgut Özal ve AK Parti, sırasıyla Birinci ve İkinci Körfez Krizlerini, bölgedeki statükonun değişmemesi için, barışçıl yöntemlerle çözmeyi amaçlamış, kriz çözülemeyince de krize müdahil olmak için BM nezdinde uluslararası meşruiyet aramıştır. Bu meşruiyeti AK Parti elde edememiş, Özal da elde etmesine rağmen iki dönemde de Türkiye, politika yapıcıların istediği şekilde askeri anlamda savaşa katılım gösterememiştir⁴⁶⁴.

Özal, Kürt devletinin kurulmamasına yönelik izlediği aktif ve liberal politika sayesinde KDP ve KYB ile araçsal yakınlık kurarak, Kuzey Irak'taki gelişmelere hâkim olmayı amaçlamıştır. AK Parti ise İkinci Körfez Savaşı'yla birlikte, ABD ile yaşanan olumsuzluklar ve Irak'ta Kürtlerin önemli bir güç haline gelmesinden dolayı, Kasım 2007'deki Beyaz Saray görüşmesine kadar, Irak'ın parçalanmamasına yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Kürtlerin Irak'ta etki kurmasını, Sünni Arapların Ocak 2005 seçimini boykot etmesine bağlayan Türkiye, Sünni Arapları Aralık 2005 seçimine katılmaya ikna etmiş ve Irak'taki tüm aktörlere eşit mesafede temas etmeye çalışmıştır. Türkiye, Kasım 2007 sonrası dönemde ise bölgeye ekonomik ve kültürel açıdan yaklaşarak bölgeyle bütünleşmeye ve bu sayede, bölgede Kürt devleti kurulmasını engellemeye çalışmıştır.

Irak politikasındaki bir diğer unsur Türkmenlerdir. Özal'ın Türkmenlerin haklarını Kuzey Irak'taki Kürt gruplar üzerinden temin etmeye çalışmasına karşılık, AK Parti'nin, İkinci Körfez Savaşı'nda Kuzey Irak'a girmek istemesinin altında yatan nedenlerden birisi, bölgedeki Türkmenleri ve onların haklarını korumak istemesi olmuştur. Türkiye, Kuzey Irak'a girememesi nedeniyle, Türkmenleri koruma konusunu ABD'ye havale etmiştir. İlerleyen süreçte, hazırlanan yeni Irak anayasasında Türkmenler Irak'ın asli unsuru olmayı beklerken,

ayaklanmalarının bastırılması ve Kürt sorununun sınırlar içindeki etkisinin engellenmesini işaret etmektedir (Statükoculuk ve Kürt sorununun bu kavramla ilgisi için bk. Oran, 2009a: 46-49., statükoculuğun 1990 sonrasında devam ettiğine dair Oran, 2009c: 238). PKK faaliyetlerinin sonlandırılması için Türkiye, sadece Irak'la değil diğer komşu ülkelerle de dış güvenlik sorunu yaşamaktadır. Ekonomik çıkarın zarar görmemesi ise 1980'lerden itibaren önemli hale gelen ihracat odaklı ekonomik büyüme politikası ile paralellik göstermektedir.

⁴⁶³ Mart 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş ve sonrasında gelişen olaylar nedeniyle, Türkiye-Suriye ilişkileri bozulmuştur (Demir ve Gürson, 2017: 531.). İran'ın Irak üzerindeki etkisi nedeniyle de İran'la Kürt sorununa yönelik ortak paydada buluşmak mümkün olmamıştır (Tez içi: 50, 57, 64, 65).

⁴⁶⁴ İki dönemde de savaşa girilmemesinin doğurduğu olumlu ve olumsuz sonuçlara ait iddialar mevcuttur. Özal döneminde doğan sonuçlar, AK Parti dönemini etkilediği yönler göz önünde bulundurularak, çalışmada yer almıştır. Ancak AK Parti döneminde doğan sonuçlar, aradan henüz makul sürenin geçmemesinden ve sonuçlara yönelik yapılan tartışmaların devam etmesinden dolayı çalışmada yer almamıştır.

sadece anadilde eğitim hakkına sahip olmuştur. Bunun yanında AK Parti'nin, Irak'ın siyasal sürecine Türkmenleri yerleştirme çabası da Aralık 2005 seçimiyle sonuçsuz kalmıştır. AK Parti, Türkmenlerin yoğun şekilde yaşadığı Kerkük'e, Kürtlerin burayı ele geçirerek devletleşme isteğine engel olma misyonu gibi siyasi bir anlam yüklerken, aynı zamanda petrol kaynaklarından dolayı Özal döneminde olduğu gibi ekonomik bir anlam da katmıştır.

PKK'nın Irak'taki varlığının sona erdirilmesi, Türkiye'nin iç güvenliğini ve sınır güvenliğini ilgilendiren daimî bir amaç olurken, Saddam Hüseyin ve IKBY ise konjonktüre göre değişen dönemsel güvenlik tehditlerinden olmuştur. Ele alınan iki dönemde de savaşa girme arzusunun ardında yatan nedenlerinden birisi, Kuzey Irak'taki PKK varlığının bitirilmesi ve sınır güvenliğinin tesisi olmuştur. Özal döneminde, Irak özelinde, Türkiye'nin birincil tehdit anlayışını Saddam Hüseyin'in saldırgan politikası teşkil etmiştir. Bu tehdit çerçevesinde Özal, Saddam Hüseyin'in devrilmesini veya gücünün azalmasını istemiştir. PKK faaliyetleri, Özal döneminde hissedilen tehdit bakımından ikincil durumdadır. Bu nedenle Özal, Çekiç Güç'ün, yarattığı güç boşluğunun PKK'ya yarar sağlamasına rağmen, Saddam Hüseyin tehdidine karşı bir güç olması nedeniyle, devam etmesini tercih etmiştir. AK Parti döneminde ise Ocak 2005'te ilan edilen IKBY, Kürt devleti oluşum sürecinde birincil tehdit olarak algılanırken, Kasım 2007 sonrasında ise PKK ana tehdit unsuru haline gelmiştir.

Özal, Saddam Hüseyin tehdidine karşı Çekiç Güç'e destek vermiş, PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta askeri operasyonlarda bulunarak, sorunu realist perspektifinden ele almıştır. AK Parti de Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığının sona ermesinden dolayı, PKK'nın ateşkesi sona erdirdiği 2004 sonrasında Kasım 2007'ye kadar, Özal dönemine benzer şekilde, soruna realist güç penceresinden bakmıştır. Mayıs 2009'taki Demokratik Açılım sonrasında ise konuya Kuzey Irak'la beraber liberal söylemle yaklaşmaya başlayan AK Parti, terör sorunun çözülmesine yönelik başarı elde edememiştir. IKBY konusunda ise AK Parti, Kasım 2007 sonrası süreçte bölgeye yumuşak güç unsuru ile yaklaşarak, tehdit algısını ekonomik ve kültürel bağımlılıkla birlikte işbirliğine çevirmeye çalışmıştır.

Yukarıda bahsedilen farklılıklara sistemin yarattığı etki penceresinden bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin yaşadığı güvenlik endişesi sonucunda Özal'ın, ABD'nin Irak politikasına eklenmeye çalıştığı gözükmektedir. Bu dönemde Türkiye, BM'nin aldığı ambargo kararına riayet ederken, ekonomisini zora sokmuş olsa da savaş sonrası süreçte, Özal'ın ortaya koyduğu iradeyle kabul ettirdiği güvenli bölge kavramı ve sonrasında oluşan Çekiç Güç ile güvenlik tehdidi olarak algıladığı Saddam Hüseyin'in saldırgan politikasını etkisiz hale getirmiştir. Türkiye'nin bölgesel güç olması için ABD ile birlikte hareket etmesi gerektiğine inanan Özal, güvenli bölge için ABD'nin kararını etkilerken, Çekiç

Güç'ün yarattığı olumsuz duruma rağmen, ABD'nin kurduğu bu oluşumun devam etmesini sağlamıştır. AK Parti döneminde, uluslararası sistemin giderek çok kutuplu hale gelmesi ve bölgeselleşmenin öneminin artmasıyla, Türkiye, Özal dönemine nazaran daha bağımsız politika izleyebilmiştir. Irak özelinde, 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesinden dolayı, Kasım 2007'ye kadar Irak'taki gelişmelerden büyük ölçüde dışlanan Türkiye, kendisinin oluşturduğu politikaları izlemeye başlamış ve bu dönemde Irak'taki gelişmelere reaksiyoner kalmıştır. Irak'ta seçimlerin gerçekleştiği bu süreçte tüm aktörlerle eşit mesafede temas kurmaya çalışan Türkiye, Irak'ın demokratikleşme çabasına yardımcı olacak politikalar izlemiştir.

Uluslararası sistem içinde gerek ekonomik gerekse siyasi ve kültürel anlamda liberalleşmenin hız kazandığı 2000'lerde, sistemin ilkelerine paralel söylemlerle iktidara gelen AK Parti'nin, Soğuk Savaş döneminde iktidara gelen ve bu dönemin bitiş sürecine tanık olan Özal'dan daha liberal politikalar izleyeceği ve uluslararası ortamın bu liberal politikaların uygulanmasına müsait olacağı açıktır. Bu bağlamda her iki dönemin siyaset yapıcılarının ve karar vericilerinin sistemden etkilenişini, Özal'ın ve Davutoğlu'nun dış politika söylemlerinden ve uygulamalarından anlamak mümkündür. Özal, KDP ve KYB hakkında liberal fikirlere sahip olsa da ordunun siyaset yapımında etkin şekilde söz sahibi olması nedeniyle, terör sorununu Kürt sorunundan ayırmak istemesine rağmen, realist güç perspektifinden uzaklaşmamıştır. Kürt sorununa ilişkin tespitlerde bulunan Özal, bu sorunların çözümüne yönelik siyasi iradeye ve ortama sahip olamamıştır. Özal, konjonktürel olarak Kürt sorununda Bağdat'ı muhatap alırken, 1992'de kurulan bölgesel hükümetin 2005'te IKBY'ye dönüşmesinden sonra, AK Parti, Kürt sorununda IKBY'yi muhatap almak zorunda kalmıştır. Kronolojik olarak Kuzey Irak'taki Kürt devletinin oluşum sürecinin⁴⁶⁵ aşama kaydetmesi, bir taraftan iki dönemin uyguladığı politikaların başarısız olduğu sonucunu doğururken, diğer taraftan sistemsiz etkiyle birlikte ABD'nin⁴⁶⁶ de bu süreçte etkili olduğunu gösterebilmektedir.

Küreselleşmenin ve liberalleşmenin daha etkin olduğu AK Parti döneminde, iç ve dış politikanın liberal çerçevede yürütülmesi olağan gözükmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde gerçekleştirmeye çalıştığı demokratikleşmeye yönelik reformlar, ordunun siyaset yapımındaki etkisini azaltırken, toplumdaki liberal farkındalığı da arttırmıştır. Başlarda IKBY'yi tanımayarak diplomatik girişimde bulunmaktan kaçınan AK Parti, Kürt sorununa ve

⁴⁶⁵ 4 Temmuz 1992'de Kürt Bölgesel Hükümeti kurulurken, 30 Ocak 2005'te ise Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ilan edilmiştir.

⁴⁶⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde artan küreselleşmenin mikro milliyetçiliğe neden olması ("Küreselleşmenin Çıkması: Mikro-Milliyetçilik mi Meşru Yönetim mi?": <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/kuresellesmenin-cikmazi-mikro-milliyetcilik-mi-mesru-yonetim-mi/932677>. (erişim tarihi: 03.04.2018).), sistemsiz etkiye örnek olurken ABD'nin, Çekiç Güç politikası ve İkinci Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'e karşı Kürtlerle beraber hareket etmesi, ortaya çıkan durumdaki ABD etkisini teşkil etmiştir.

IKBY'ye kültürel ve siyasi anlamda daha liberal ve kapsayıcı şekilde yaklaşmaya ve bölgeyle karşılıklı bağımlılık tesis etmeye çalışmıştır. Bu liberal yaklaşıma rağmen, bu dönemde de Irak'ın toprak bütünlüğünün desteklenmesi politikası göz ardı edilmemiş, merkezi yönetimle de ilişkiler devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle birlikte Irak'taki nüfuzunu pekiştirmeye çalışan İran'ın etkisine karşılık Türkiye, siyaseten IKBY'nin yanında yer almış ve bu sayede IKBY ile siyasi bağımlılığı tesis etmiştir.

İki dönemin de ekonomiye bakışı neo-liberal pencereden olurken, Irak'la olan ekonomik ilişkiler hem niceliksel hem de niteliksel olarak farklılık göstermiştir. Özal, sahip olduğu pragmatik duruşu, İran-Irak Savaşı'nda iki tarafla da ticaret yaparak ortaya koymuştur. Ancak diğer yandan da Birinci Körfez Savaşı esnasında BM'nin aldığı ambargo kararına uyan Özal, ekonomi tabanlı politikasını tam anlamıyla kullanamamıştır. AK Parti döneminde ise Irak'a karşı özellikle 2007 sonrasında kullanılan yumuşak güç unsurları arasında yer alan ekonomi, başta enerji olmak üzere sınır ticareti ve inşaat alanlarında işbirliğini artırıcı en önemli konu haline gelmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyümesinde ana girdi olan enerji tedarikinin çeşitlendirilmesi ve bunun transferinin güvenli hale getirilmesi, AK Parti'nin en önemli politikalarından birisi olmuştur. Ekonomik bağımlılığın barışa ve istikrara katkı yapması konusunda benzer politikalar izleyen Özal ve AK Parti, konjonktür açısından benzer olanaklara sahip olamamıştır. Bu yüzden Irak'la ekonomik bağımlılığın tesis edilmesinde Türkiye, AK Parti döneminde daha aktif politika izleyebilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap-Makale-Tez-Rapor-Analiz

- Açık, F. ve Efegil, E. (2012a). “Günümüz Türk Dış Politikasında Türk Kültürünün Etkisi”. E, Efegil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 621-638.
- Akbaş, Z. (2011). *Irak*. Barış Platin Yayınları, Ankara.
- Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). “Orta Doğu’yla İlişkiler”. B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1: 357-369.
- Aktan, C. C. (1994). *Gerçek Liberalizm Nedir?*. Mart Matbaacılık, İstanbul.
- Alantar, Ö. Z. (2004). “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”. F., Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 99-130.
- Altunışık, M. B. (2006). “Turkey’s Iraq Policy: The War and Beyond”. *Journal of Contemporary Studies*. 14(2): 183-196.
- Arafat, M. (2013). *Türkiye ve Komşuları*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Aral, B. (2016). “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Mi, Kopuş Mu?”. İ, Sezal ve İ, Dağı (Ed.). *Özal’lı Yıllar: Siyaset, İktisat Zihniyet*. Beta Yayıncılık, İstanbul: 179-201.
- Aras, B. ve Polat Karakaya, R. (2007). “Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination”. *Australian Journal of International Affairs*. 61(4): 471-488.
- Arı, T. (1996). *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, T. (2010). *Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Ayhan, E. (2016). “Türkiye Düşünce Hayatında 1983-1993 Dönemi: Turgut Özal ve Liberalizm”. *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*. 3 Mart 2016, Ankara, s. 86-96.
- Aykan, M. B. (1996). “Turkey’s Policy in Northern Iraq. 1991-95”. *Middle Eastern Studies*, 32: 343-366.
- Aykan, M. B. (1998). *Türkiye’nin Kuveyt Krizi (1990-1991) Yılından Geriye Dönük Bir Değerlendirme*. Dış Politika Enstitüsü, Ankara.
- Aysan, A. F. ve Genç, Ş. (2014). “Stratejik Derinlik’in Ekonomi-Politiği”. T, Köse, A, Okumuş ve B, Duran (Ed.). *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul: 235-274.

- Balcı, A. (2013), “Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi”. K, İnat, B, Duran ve U, Ulutaş (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*. Seta Yayınları, Ankara: 119-135.
- Balcı, A. (2014). “Enerjisine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”. *SETA Analiz Serisi*, İstanbul, (97).
- Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Barlas, M. (1994). *Turgut Özal’ın Anıları*. Birey Yayınları, İstanbul.
- Bedirhanoğlu, P. (2013). “Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”. İ, Uzgel ve B, Duru (Ed.). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. Phoenix Yayınevi, İstanbul: 40-65.
- Bilgiç, M. S. (2011). *Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkilerin Alguların Analizi*. Doktora Tezi. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bilgiç, M. S. (2015). *Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK*. Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, P. (2003). “Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü”. C, Karadeli (Ed.). *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*. Ayraç Yayınevi, İstanbul: 192-220.
- Bölügiray, N. (1995). *Özal Döneminde Bölücü Terör “Kürtçülük” 1983-1991*. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Bölükbaşı, S. (1989). “Turkey Copes with Revolutionary Iran”. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 13: 94-109.
- Bölükbaşı, S. (1992). *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*. Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. M. Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Davutoğlu, A. (2008a). *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Davutoğlu, A. (2008b). “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”. *Insight Turkey*. 10(1): 77-96.
- Demir, A. F. (2010). “Liderlerin Türk Dış Politikasına Bakışları, Yönetme Şekilleri ve Öncelikleri”. H, Çomak (Ed.). *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. Umuttepe Yayınları, İstanbul: 57-78.
- Demir, S. (2017). “Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörlerin Analizi”. S, Demir, P, Gürson ve A, Eminoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikası Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 21-30.

- Demir, S. ve Gürson, P. (2017). “Türkiye-Suriye İlişkileri”. S, Demir, P, Gürson ve A, Eminoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikası Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 518-537.
- Denker, M. S. ve Kurubaş, E. (2007). “Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (I) ve (II)”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7-8): 225-251.
- Doğan, A. E. (2002). *Birikimin Hamalları*. Donkişot Yayınları, Ankara.
- Durmazuçar, V. (2002). *Ortadoğu’da Suyun Artan Stratejik Değeri*. IQ Yayınları, İstanbul.
- Efegil, E. (2001). “Foreign Policy Making in Turkey: A Legal Perspective”. *Turkish Studies*. 2(1): 147-160.
- Efegil, E. (2012a). “Türk Dış Politikası Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler”. E, Efegil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 85-102.
- Efegil, E. (2012b). “Türkiye’deki Karar Vericilerin Dış Politika Anlayışları: Realizme Karşılık Liberal Bakış Açısı”. E, Efegil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 9-26.
- Ercan, A. (2010). “Türkiye-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu’da Su Sorunu”. H, Çomak (Ed.). *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. Umuttepe Yayınları, İstanbul: 427-460.
- Erdağ, R. ve Kardaş, T. (2014). “Türkiye Dış Politikasında Stratejik Kültür”. T, Köse, A, Okumuş ve B, Duran (Ed.). *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul: 275-306.
- Erol, M. S. (2008). “1919-1938 Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi İngiltere ile İlişkiler”. H, Çakmak (Ed.). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 167-172.
- Erol, M. S. ve Beyhan, O. N. (2012). “Dış Politikanın Belirlenmesi Sürecinde Siyasal Rejimlerin Rolü ve Türkiye Örneği”. E, Efegil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 335-356.
- Erol, M. S. ve Ozan, E. (2012). “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”. E, Efegil ve M, S, Erol (Ed.). *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Poitikası Örneği*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 237-270.
- Ertem, H. E. (2014). “Turkish-American Relations and Northern Iraq: Relief at Last?”. Ö, Z, Oktav (Ed.). *Turkey in the 21st Century, Quest for a New Foreign Policy*. Ashgate, Farnham: 53-74.

- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009a). "1980-1990 - Arap Devletleriyle İlişkiler". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 124-148.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009b). "1990-2001 - Arap Devletleriyle İlişkiler". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 551-568.
- Gençkaya, Ö. F. (2016). "Turgut Özal'ın Güneydoğu ve Kürt Sorununa Bakışı?". İ, Sezal ve İ, Dağı (Ed.). *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat Zihniyet*. Beta Yayıncılık, İstanbul: 77-118.
- Gökmen, Y. (1994). *Özal Yaşasaydı*. Verso Yayınları, Ankara.
- Gönlübol, M. ve Bingün, H. (2014). "1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası". M, Gönlübol (Ed.). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi, Ankara: 633-730.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2014). "1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası". M, Gönlübol (Ed.). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi, Ankara: 1-134.
- Gönlübol, M., Ülman, A. H., Bilge, A. S. ve Sezer, D. (2014). "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)". M, Gönlübol (Ed.). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi, Ankara: 191-487.
- Gözen, R. (2004). "Türkiye ve Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika". F, Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 271-309.
- Gözen, R. (2016). "Turgut Özal ve Dış Politika: Körfez Savaşı Örneğinde İdealler ve Gerçekler". İ, Sezal ve İ, Dağı (Ed.). *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat Zihniyet*. Beta Yayıncılık, İstanbul: 245-281.
- Gresh, A. ve Vidal, D. (1991). *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşına*. (Çev. H. Türe), Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Gül, A. (2004). "Turkey's Role in a Changing Middle East Environment". *Mediterranean Quarterly*. 15(1): 1-7.
- Güvenç, S. (2004). "Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenekler ve Uygulamalar". F, Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 895-933.
- Gürbey, G. (2016). "Özal'ın Dış Politika Anlayışı". İ, Sezal ve İ, Dağı (Ed.). *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat Zihniyet*. Beta Yayıncılık, İstanbul: 225-243.
- Gürun, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev. P. Demir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Haydaroglu, C. ve Tatlısu, S. (2016). "Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi". *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*. 3 Mart 2016, Ankara, s. 63-75.
- İnat, K. ve Duran, B. (2005). "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama". *Demokrasi Platformu*, 1(4): 1-39.
- Jackson, R. ve Sorensen, G. (2010). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford University Press, New York.
- Karacasulu, N. (2008). "Dış Politika Nedir?". H, Çakmak (Ed.). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 11-22.
- Kirişçi, K. (1993). "The End of the Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior". *Foreign Policy*, 18(3-4): 1-43.
- Kirişçi, K. (1994-1995). "Provide Comfort or Trouble: Operation Provide Comfort and its Impact on Turkish Foreign Policy". *Turkish Review of Middle East Studies*, (8): 45-67.
- Kirişçi, K. (2004). "Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991-1993)", (Çev. A. K. Han). F, Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 311-328.
- Kirişçi, K. (2009). "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State". *New Perspectives on Turkey*. 40(1): 29-57.
- Koluman, A. (2002). *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*. ASAM Yayınları, Ankara.
- Köse, T. (2014). "Stratejik Derinlik ve Düzen Kurucu Dış Politika". T, Köse, A, Okumuş ve B, Duran (Ed.). *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul: 189-219.
- Laçınok, N. Y. (2007). "Turgut Özal". A, F, Demir (Ed.). *Türk Dış Politikasında Liderler Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem*. Bağlam Yayınları, İstanbul: 537-640.
- Mor, H. (2016). *Türk Dış Politikasının Eksenleri Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Oğuzlu, T. (2012a). "İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika". E, Efegil ve M, S, Erol (Ed.). *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Poitikası Örneği*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 21-52.
- Oğuzlu, T. (2012b). "Ulusal Güvenlik ve Dış Politika İlişkisi: Klasik Stratejik Düşünce Ekolü, Eleştirel Güvenlik Anlayışı ve TürK Dış Politikası". E, Efegil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 315-334.

- Oğuzlu, T. (2012c). "Uluslararası Sistemin Yapısı ve Dış Politika". E, Efeğil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 203-224.
- Okman, C. (2010). "Türk Dış Politikası: Trendler, Çerçevesel ve Uygulama Süreçleri Üzerinde Genellemeler, 1815-2009". H, Çomak (Ed.). *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. Umuttepe Yayınları, İstanbul: 15-56.
- Oran, B. (1996a). "Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti". *Avrasya Dosyası*, 3(1): 155-172.
- Oran, B. (1996b). "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1): 353-370.
- Oran, B. (2009a). "Türk Dış Politikasının Teoriği ve Pratiği. TDP'nin Temel İlkeleri". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1: 46-53.
- Oran, B. (2009b). "1980-1990 Dönemin Bilançosu". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 9-33.
- Oran, B. (2009c). "1990-2001 Dönemin Bilançosu". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 203-242.
- Oran, B. (2013). "Dönemin Bilançosu". B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 3: 13-248.
- Öğür, B., Baykal, Z. ve Balcı, A. (2014). *Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği, Ekonomik ve Siyasi Boyutları*. ORMER Yayınları, Sakarya.
- Öniş, Z. (1992). "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır". *Türkiye Günlüğü*, (19): 5-23.
- Özal, T. (1989). "Turkey in the Southern Flank". *RUSI and Brassery's Defence Yearbook*, 99: 3-9.
- Özcan, M. (2009). "Irak 2007". K, İnat, M, Ataman ve M, Yeşiltaş (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı 2007*. Küre Yayınları, İstanbul: 33-59.
- Özgöker, U. ve İba, S. (2010). "Uluslararası İlişkiler ve Türkiye'nin Yeni Dış Politikası". H, Çomak (Ed.). *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. Umuttepe Yayınları, İstanbul: 79-101.

- Özkan, F. (2017). “Türkiye’nin Orta Doğu Dış Politikası”. S, Demir, P, Gürson ve A, Eminoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikası Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*. Barış Platin Yayınları, Ankara: 481-517.
- Pamukçu, K. (2004). “Su Sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri”. F, Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 253-270.
- Park, W. (2007). “Turkey, Northern Iraq and the Kurdish Problem”. M, Aydın, Ç. Erhan, S, Akgül Açıkmeşe (Ed.). *Regional In/Security: Redefining Threats and Responses*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 207-222.
- Prince, J. M. (1993). “A Kurdish State in Iraq”. *Current History*. 92(570): 17-22.
- Rosecrance, R. (1986). *The Rise of The Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, Basic Books, New York.
- Russett, B. ve O’Neal, J. R. (1999). “The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence and International Organization, 1885-1992”. *World Politics*, 52(1): 1-37.
- Salha, S. (1996). *Arap Birliği Teşkilatı (Siyasal ve Hukuksal Yapısı)*, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Diyarbakır.
- Sanberk, Ö. (2010). “Türk Dış Politikasının Dönüşümü: Öncelikler Nelerdir? Rota Değişikliği Var mı?”. H, Çomak (Ed.). *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. Umuttepe Yayınları, İstanbul: 103-112.
- Sayari, S. (1992). “Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis”. *The Middle East Journal*, 46(1): 9-21.
- Scott, L. (2006). “International History, 1945-1990”. J, Baylis ve S, Smith (Ed.). *The Globalization of World Politics*. Oxford University Press, New York: 93-110.
- Sever, A. (2012). *Türkiye’nin Orta Doğu İlişkileri*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Semin, A. (2011). “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”. *Bilge Strateji*, 3(5): 179-201.
- Shahbandar, O. M. (2007). “Turkey’s Iraq Policy”. *Turkish Policy Quarterly*, 6(2): 85-88.
- Sönmezoğlu, F. (2004). “Dünya ve Türkiye”. F, Sönmezoğlu (Ed.). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 985-1006.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. Der Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Son On Yıllarda Türk Dış Politikası*. Der Yayınları, İstanbul.
- Şahin, T. Y. (2016). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*. Barış Platin Yayınları, Ankara.
- Tiryaki, O. (2003). *Sınıraşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu*, Cem Ofset Basımevi, İstanbul.

- Tür, Ö. (2012). “Türkiye’nin Irak ve Suriye İlişkileri”. F, Sönmezoğlu, N, Özgür Baklacioğlu ve Ö, Terzi (Ed.). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul: 593-615.
- Türkkaya, A. (1989). “İki Doğu Komşumuz: Irak ve İran”. *A.Ü. SBF Dergisi*, 44(1-2): 119-133.
- Uluatam, Ö. (1998). *Damlaya Damlaya... Ortadoğu'nun Su Sorunu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Uluğbay, H. (2003). *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*. Ayraç Yayınları, Ankara.
- Uzgel, İ. (2009). “1990-2001 - ABD ve NATO’yla İlişkiler”. B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 243-325.
- Uzgel, İ. (2013a). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 3: 249-335.
- Uzgel, İ. (2013b). “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”. İ, Uzgel ve B, Duru (Ed.). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. Phoenix Yayınevi, İstanbul: 357-380.
- Uzgel, İ. (2013c). “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”. İ, Uzgel ve B, Duru (Ed.). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. Phoenix Yayınevi, İstanbul: 11-39.
- Uzgel, İ. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). “İngiltere’yle İlişkiler”. B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1: 258-277.
- Yalçın, S ve Birand, M. A. (2009). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Yanık, L. K. (2015) “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 12(46): 35-55.
- Yavuzalp, E. (1996), *Liderlerimiz ve Dış Politika: Bir Diplomat Gözüyle*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Yayman, H. (2011). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Yeşiltaş, M. (2014). “Türkiye’yi Stratejileştirmek Stratejik Derinlik’te Jeopolitik Muhayyile”. T, Köse, A, Okumuş ve B, Duran (Ed.). *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul: 89-122.
- Yeşilyurt, N. (2013). “Orta Doğu’yla İlişkiler”. B, Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, 3: 401-462.

- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2013). “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”. İ, Uzgel ve B, Duru (Ed.). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. Phoenix Yayınevi, İstanbul: 381-409.
- Yetkin, M. (2004). *Tezkere*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yıldız, U. B. (2012). “Ordu’nun Türk Dış Politikasındaki Rolü: Kurumsal Olmayan Mekanizmalar”. E, Efeğil ve R, Kalaycı (Ed.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara: 357-384.
- Zengin, G. (2014). *Hoca: Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Gazete

- “27 Ocak’ı Beklemeliyiz”, *Milliyet*, 13.01.2003.
- “Almanya ile Kürt Kavgası”, *Cumhuriyet*, 27.03.1992.
- “Irak Saldırırsa, NATO Anlaşması Otomatik İşler”, *Milliyet*, 05.02.1991.
- “Irak’ta Su Krizi”, *Milliyet*, 07.05.1990.
- “Kuzey Irak Baskını”, *Milliyet*, 06.07.2003.
- “Kürt Devleti Kurulamaz”, *Milliyet*, 14 Mart 2000.
- “Musul’a ben engel oldum”, *Milliyet*, 23.05.1995.
- “Tek Adam Yazgısı”, *Sabah*, 18.01.1991.

İnternet Kaynakları

- Ayin Tarihi. <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2003-01-31>. (erişim tarihi: 23.11.2017).
- Bruno, G., “Turkey’s Top Foreign Policy Aide Worries about False Optimism in Iraq” <https://www.cfr.org/interview/turkeys-top-foreign-policy-aide-worries-about-false-optimism-iraq>. (erişim tarihi: 25.12.2017).
- “Celal Talabani Çekiş Güç’ü Anlatıyor”. <http://32gun.com/celal-talabani-cekic-gucu-anlatiyor>. (erişim tarihi: 03.10.2017).
- “Celal Talabani'den 'Kürt kedisi' Düzeltmesi”. <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/03/07/celal.talabaniden.kurt.kedisi.duzeltmesi/435050.0/index.html> (erişim tarihi: 25.12.2017).
- “DTP Kapatıldı”. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dtpkapatildi,YhLjOTBid0WRxwHM0lumSA>. (erişim tarihi: 01.03.2018).
- “Erdoğan’dan İKBY’deki Referanduma Tepki: Giriş-Çıkış Kapatılacak, Bir Gece Ansızın Gelebiliriz”. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41383662>. (erişim tarihi: 21.03.2018).

- Erkmen, S., “Cumhurbaşkanı Gül’ün Irak Ziyareti ve Sonuçları”.
<http://orsam.org.tr/orsam/DPAAnaliz/12099?dil=tr>. (erişim tarihi: 26.12.2017).
- Gordon, P. H., “America’s Partnership with Turkey Is Still Valuable”.
<https://www.brookings.edu/opinions/americas-partnership-with-turkey-is-still-valuable/>. (erişim tarihi: 28.12.2017).
- “İKBY Referandumunun Resmi Sonuçları Açıklandı”. <https://www.ntv.com.tr/dunya/ikby-referandumunun-resmi-sonuclari-aciklandi,ZiWka2RtuE-4ejUlfHmJoA>. (erişim tarihi: 21.03.2018).
- “Irak’ın Ekonomisi”. <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> (erişim tarihi: 25.12.2017).
- “Iraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu Hakkında Bilinmesi Gerekenler”.
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>. (erişim tarihi: 21.03.2018).
- “İŞİD Türk Konsolosluğu’na Saldırıp Çalışanları Kaçırıldı”. <http://www.hurriyet.com.tr/isid-turk-konsolosluguna-saldirip-calisanlari-kacirdi-26591687>. (erişim tarihi: 26.12.2017).
- “Kerkük Neden Önemli?”. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-neden-onemli>. (erişim tarihi: 13.12.2017).
- “Küreselleşmenin Çıkmazı: Mikro-Milliyetçilik mi Meşru Yönetim mi?”.
<https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/kuresellesmenin-cikmazi-mikro-milliyetcilik-mi-mesru-yonetim-mi/932677>. (erişim tarihi: 03.04.2018).
- “Musul’daki 49 Konsolosluk Çalışanı Serbest!”.
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/992001-musuldaki-49-konsolosluk-calisani-serbest>. (erişim tarihi: 26.12.2017).
- “Tillerson: ABD, Referandumu Tanımıyor”. <https://www.dunya.com/dunya/tillerson-abd-referandumu-tanimiyor-haberi-383906>. (erişim tarihi: 21.03.2018).
- “Türkiye’den Kürt Yerleşimci Tepkisi”. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/305839.asp>. (erişim tarihi: 19.12.2017).
- “Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri”. <http://www.tuik.gov.tr>. (erişim tarihi: 03.03.2018).
- “Turkish Business in the Kurdistan Region of Iraq”.
<http://turkishpolicy.com/article/790/turkish-business-in-the-kurdistan-region-of-iraq>. (erişim tarihi: 03.03.2018).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Özgür KIZILTEPE
Doğum Yeri - Tarihi	Antalya – 03.03.1987
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Aldemir Atilla Konuk Anadolu Lisesi-2005
Lisans Diploması	Marmara Üniversitesi-İ.İ.B.F.-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler-2010
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-S.B.E.-Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı-2018
Tez Konusu	Turgut Özal ve Ak Parti Dönemlerinde Türkiye'nin Irak Politikası: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Yabancı Dil / Diller	İngilizce (İleri)
BİLİMSEL FAALİYETLER	
-	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Gefco Taşımacılık ve Lojistik A.Ş. – Proje Sorumlusu - 2011-2013 Denizbank A.Ş. – Ticari Bankacılık Portföy Yöneticisi - 2013-2015 EXPO 2016 Antalya – Dış İlişkiler Uzmanı - 2015-2016 Akira Tohumculuk Ltd. Şti. – Kurucu Ortak - 2017-Halen
E-Posta	ozgur1987@hotmail.com